

KULTURA FIZYCZNA XVI

NR 4

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)
Miroslav BOBRIK (Słowacki Uniwersytet Techniczny w Bratysławie)
Valentin CONSTANTINOV (Uniwersytet Państwowy Tiraspol z siedzibą
w Kiszyniowie)
Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)
Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu
i Turystyki)
Karol GÖRNER (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Państwowy Uniwersytet
Medyczny)
Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)
Tomasz JUREK (Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Zamiejscowy
Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wlkp.)
Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie)
Jurij LIANNOJ (Sumski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Antona Makarenki)
Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet Szczeciński)
Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Veaceslav MANOLACHI (Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego i Sportu
w Kiszyniowie)
Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)
Andrzej PAWLUCKI (Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu)
Jurij PELEKH (Równieński Państwowy Humanistyczny Uniwersytet)
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)
Anatolij TSOS (Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Lesi Ukrainki
w Łucku)
Marek WAIC (Uniwersytet Karola w Pradze)
Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)
Kludia ZUSKOVÁ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

LISTA RECENZENTÓW

dr hab. prof. AWF Tadeusz AMBROŻY; dr hab. prof. UZ Ryszard ASIENKIEWICZ;
prof. dr hab. Ivanna BODNAR; dr prof. nadzw. Valentin CONSTANTINOV; prof. dr
hab. Wojciech CYNARSKI; dr hab. prof. AWF Marek KAZIMIERCZAK; dr hab. prof.
UR Paweł KRÓL; prof. dr hab. Tetyana KRUTSEVYCH; dr hab. prof. AWF Cezary
KUCIO; dr hab. prof. PO Cezary KUŚNIERZ; dr hab. prof. AWF Michał
LENARTOWICZ; dr hab. prof. AWF Tomasz MICHALUK; prof. dr hab. Leonard
NOWAK; dr hab. prof. AWF Zbigniew NOWAK; prof. dr hab. Natalia PANHELOVA;
doc. dr Olga RODA; dr hab. prof. UMCS Dariusz ŚLAPEK; dr hab. prof. US R.
URBAN; prof. dr hab. Bohdan VYNOHRADSKYI; dr hab. prof. UAM Ryszard
WRYK; dr hab. prof. OSW Jerzy URNIAŻ; dr hab. prof. AWF Maria ZOWISŁO

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

KULTURA FIZYCZNA

TOM XVI

NR 4

Częstochowa 2017

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktor Naczelny Wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Redaktor naukowy
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA

Korekta i redakcja techniczna
Piotr GOSPODAREK

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI, Andrzej WĄTROBA

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.wp.ajd.czyst.pl/kultura-fizyczna>

Czasopismo indeksowane w bazach:
Agro, BazHum (Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych),
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities),
ERIH PLUS (The European Index for the Humanities and the Social Sciences),
Index Copernicus (IC Journals Master List), PBN (Polska Bibliografia Naukowa)

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2017

ISSN 1895-8680

(poprzedni ISSN dla tytułu „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Częstochowie. Kultura Fizyczna”: 1505-4241)

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Wstęp	7
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Eligiusz MAŁOLEPSZY, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA, Daniel BAKOTA	
Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys dziejów	11
Physical Education and Sport in the Activities of the Shooting Association in the Volhynian Province in the Years 1921–1939. Outline History (Abstract)	26
Zbigniew PORADA	
Polskie Artystki w Olimpijskich Konkursach Sztuki i Literatury 1928–1948	27
Polish Women Artists in Olympic Art Competitions 1928–1948 (Abstract).....	53
Leon RAK	
Działalność sportowa żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945	55
Sport's Activity of the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division during the Internment in Switzerland in 1940–1945 (Abstract)	71
Miłosz SZCZUDŁO, Iwona TABACZEK-BEJSTER, Stanisław ZABORNIAK	
Działalność sekcji kajakowej Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego Uniwersytetu Rzeszowskiego (1993–2016)	73
The Activity of the Canoe Section in the University Club of the Academic Sports Association University of Rzeszow (1993–2016) (Abstract)	93
CZĘŚĆ II	
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU	
Nataliia MOSKALENKO, Olena VLASIUK	
Ways of Improving Physical Activity of Primary School Children	97
Metody poprawy aktywności fizycznej dzieci w szkołach podstawowych (Streszczenie)	104

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA

Barbara LEJZEROWICZ-ZAJĄCZKOWSKA, Przemysław HAJDUK

- Aktywność fizyczna osób starszych jako działalność edukacyjno-
-interwencyjna 109
Physical Activity of Older People as Education and Intervention Activity (Abstract) 121

**Jarosław PASEK, Grzegorz CIEŚLAR, Marta MOTOW-CZYŻ,
Aleksander SIEROŃ**

- Przyczyny i okoliczności powstawania urazowych obrażeń ciała
mażoretek 123
Causes and Circumstances of Formation Traumatic Body Injuries in Majorettes
(Abstract) 132

Yulia PAVLOVA

- Theoretical and Methodological Principles of Life Quality Model
Forming of Different Population Groups 133
Teoretyczne i metodologiczne zasady formułowania modelu jakości życia dla różnych
grup populacji (Streszczenie) 141

CZĘŚĆ IV

TURYSTYKA I REKREACJA

**Wioletta LUBKOWSKA, Jarosław NADOBNIK, Michał TARNOWSKI,
Maria Alicja NOWAK**

- Samoocena wiedzy, umiejętności zawodowych i kompetencji
społecznych studentów podstawą ewaluacji programu studiów
kierunku turystyka i rekreacja 145
Self-assessment of Knowledge, Professional Skills and Social Competence of Students
as a Basis for the Evaluation of the Curriculum of Tourism and Recreation Studies
(Abstract) 161

WSTĘP

W 2017 r. czasopismo „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazuje się drugi rok z rzędu jako kwartalnik. W czwartym numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych w Polsce i za granicą.

Część I – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej tematyki:

- wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939,
- polskie artystki w Olimpijskich Konkursach Sztuki i Literatury 1928–1948,
- działalność sportowa żołnierzy 2. Dywizji Strzelców pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945,
- działalność sekcji kajakowej Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego Uniwersytetu Rzeszowskiego (1993–2016).

W części II – *Teoria i metodyka wychowania fizycznego i sportu* – poruszono problematykę czynników wpływających na poprawę aktywności fizycznej dzieci w szkołach podstawowych.

Część III czasopisma odnosi się do problematyki uwarunkowań zdrowia, podstaw prozdrowotnych i jakości życia. W tej części zaprezentowane zostały trzy prace, dotyczące problematyki:

- aktywności fizycznej osób starszych jako działalności edukacyjno-interwencyjnej,
- przyczyn i okoliczności powstawania urazowych obrażeń ciała mażorettek,
- teoretycznych i metodologicznych zasad formułowania modelu jakości życia dla różnych grup populacji.

W części IV – *Turystyka i rekreacja* – zostało poruszone zagadnienie samooceny wiedzy, umiejętności zawodowych i kompetencji społecznych studentów jako podstawy ewaluacji programu studiów kierunku turystyka i rekreacja.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne i życzliwe uwagi, podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba Osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZĘŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI
W POLSCE I NA ŚWIECIE

Eligiusz MAŁOLEPSZY*
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA**
Daniel BAKOTA***

Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Zarys dziejów

Streszczenie

Związek Strzelecki (ZS) należał do najaktywniejszych polskich organizacji działających na polu wychowania fizycznego, sportu oraz przysposobienia wojskowego w województwie wołyńskim. W okresie dwudziestolecia międzywojennego w sposób znaczący zwiększyła się liczba członków ZS, którzy rekrutowali się nie tylko z miast, ale głównie ze środowiska wiejskiego. W okresie funkcjonowania ZS w województwie wołyńskim poprawiły się uwarunkowania działalności, szczególnie w zakresie kadry szkoleniowej.

Członkowie ZS uprawiali różne dziedziny sportu, głównie gry sportowe, lekkoatletykę, a także boks, kolarstwo, piłkę nożną, sporty wodne, strzelectwo i tenis stołowy. Członkowie ZS uczestniczyli we współzawodnictwie sportowym, najszerzej na szczeblu lokalnym i regionalnym. Ważnym elementem w działalności na polu aktywności fizycznej ZS było uczestnictwo członków w próbach na Państwową Odznakę Sportową.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, sport, Związek Strzelecki, województwo wołyńskie.

Wprowadzenie

Celem pracy jest przedstawienie wychowania fizycznego i sportu w działalności Związku Strzeleckiego (ZS) w województwie wołyńskim w latach 1921–

* dr hab. prof. AJD, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: e.malolepszy@ajd.czyst.pl

** dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl

*** dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: d.bakota@ajd.czyst.pl

1939. Województwo wołyńskie zostało utworzone w dniu 19 lutego 1921 r. Według stanu na dzień 1 kwietnia 1939 r., województwo wołyńskie posiadało obszar 35 754 km² oraz liczyło 2 085 600 ludności (stan na 9 grudnia 1931 r.)¹. Ludność narodowości polskiej stanowiła 16,6% (346 600), narodowości ukraińskiej – 68,4% (1 426 900), narodowości żydowskiej – 9,9% (205 500), narodowości niemieckiej – 2,3% (46 900), narodowości czeskiej – 1,5% (31 000), narodowości rosyjskiej – 1,1% (23 400), innych narodowości – 0,2%². Ludność miejska województwa stanowiła jedynie 13,3% społeczeństwa. W skład województwa wchodziły następujące powiaty: dubieński, horochowski, kostopolski, kowelski, krzemieniecki, lubomelski, łucki, rówieński, sarneński, włodzimierski i zdolbunowski³. Powiat sarneński przyłączono do województwa wołyńskiego (z województwa poleskiego) w grudniu 1930 r. Największy odsetek ludności polskiej był w powiatach włodzimierskim (26,8%), kostopolskim (21,9%) i łuckim (19,4%), najmniejszy zaś w powiecie krzemienieckim (10,6%)⁴. W zakresie stanu badań, problematykę wychowania fizycznego i sportu na Wołyniu w latach 1921–1939 przedstawiono m.in. w publikacjach E. Małolepszego, T. Drozdek-Małolepszej, D. Bakoty, A. Tsosa, E. Wilczkowskiego, A. Wołczyńskiego, S. Kozibrockiego, O. Wacewy i S. Zaborniaka⁵. Należy także wymienić monografię A. Zakrzewskiej, dotyczącą dziejów ZS w okresie międzywojennym⁶.

¹ L. Gradowski (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 16.

² [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

³ „Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939, s. 13.

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp 26.07.2017].

⁵ E. Małolepsy, *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki*, [w:] R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12 (1): *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r.*, Gorzów Wlkp. 2016, s. 331–346; tenże, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. унт ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), s. 19–28; E. Małolepsy, T. Drozdek-Małolepsza, D. Bakota, *Wychowanie fizyczne i sport w Łucku i w powiecie łuckim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 2, s. 45–61; E. Małolepsy, T. Drozdek-Małolepsza, D. Bakota, A. Tsos, *Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 3, s. 69–84; E. Вільчковський, А. Вольчинський, С. Козіброцький, *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. Ун т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2016, №4 (36), s. 11–18; О. Вацева, *Нариси з історії західно-українського спортивного руху*, Львів [b.r.w.]; S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

⁶ A. Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007.

Prace te mają głównie charakter przyczynku do przedstawionej w artykule problematyki.

Metody i problemy badawcze

W przygotowaniu pracy zostały wykorzystane metody badawcze: metoda analizy źródeł historycznych, syntezy oraz metoda porównawcza. Wysłunięto następujące problemy badawcze:

1. Jak przebiegała działalność ZS na polu wychowania fizycznego i sportu w województwie wołyńskim w latach 1921–1939?
2. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój aktywności fizycznej w ZS?
3. Jaki zasięg społeczny posiadała działalność ZS w województwie wołyńskim?

Wyniki i dyskusja

Reaktywowanie ZS po I wojnie światowej nastąpiło w 1919 r.⁷ Struktura ZS przewidywała okręgi, podokręgi i obwody. Związek Strzelecki w 1921 r. składał się z 10 okręgów (w tym okręg Łuck). Kolejna zmiana organizacyjna nastąpiła 1 sierpnia 1929 r.⁸ Wówczas powołano okręg lubelski – II, z podokręgiem Łuck. Począwszy od 1930 r. podokręg Łuck funkcjonował jako podokręg Wołyń⁹. Stan liczebny ZS podokręgu Wołyń wynosił w roku 1921 – 199 strzelców; w 1923 r. – 3000; w 1932 r. – 4194; w 1936 r. – 9187 strzelców¹⁰. Prezesem okręgu łuckiego ZS w 1926 r. był A. Staniewicz, zaś zastępcą komendanta okręgu E. Herbe¹¹. W II połowie lat trzydziestych XX w. funkcję komendanta sprawował kpt. Filar.

Oddziały ZS z dwóch powiatów województwa wołyńskiego – Kostopol i Sarny – wchodziły administracyjnie w skład IX Okręgu z siedzibą w Brześciu n. Bugiem¹². W końcu lat trzydziestych XX w. komendantem Okręgu IX ZS był mjr Józef Czerniatowicz¹³. Ponadto, kierownicze funkcje pełnili inż. Tadeusz Moliński (kierownik Okręgu IX ZS), Jadwiga Olkowska (komendantka Okręgu

⁷ Tamże, s. 30–31.

⁸ Tamże, s. 40–41.

⁹ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 67.

¹⁰ A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 55.

¹¹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підokrугу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 3, s. 6.

¹² A. Zakrzewska, dz. cyt., s. 55.

¹³ Державний архів Волинської області, фонд 46, Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства, опис 9, дело 4355, s. 5.

IX ZS). Komendantem ZS powiatu kostopolskiego był Karol Zając; funkcję prezesa ZS powiatu sarneńskiego sprawował Franciszek Polowiec, natomiast komendantem był Wacław Jakubiak. Związek Strzelecki – w II połowie lat trzydziestych XX w. – działał w 44 miejscowościach powiatu kostopolskiego oraz w 39 miejscowościach powiatu sarneńskiego¹⁴. Pod względem organizacyjnym w roku wyszkoleniowym 1938/1939 w powiecie kostopolskim istniało 10 oddziałów męskich i 14 oddziałów żeńskich, w zakresie pododdziałów (hufców) – prowadzono 43 pododdziały męskie, 14 pododdziałów żeńskich i 16 tzw. „Strzelczyków” (Orląt ZS); w powiecie sarneńskim istniało 11 oddziałów męskich, w zakresie pododdziałów – prowadzono 35 pododdziałów męskich, 11 pododdziałów żeńskich oraz 21 „Strzelczyków”¹⁵. W zakresie planowania ruchu wycieczkowego, organizacja ZS w powiecie kostopolskim zamierzała zorganizować wycieczkę do Krakowa, ZS w powiecie sarneńskim zaplanował zaś 4 wycieczki „międzyoddziałowe”.

W odniesieniu do infrastruktury ZS posiadał w powiecie kostopolskim: 6 domów strzeleckich, 50 świetlic; w powiecie sarneńskim: 9 domów strzeleckich, 70 świetlic. Liczba kobiet – członkiń ZS wynosiła w powiecie kostopolskim – 220, z tego 200 osób uczestniczących w zajęciach aktywności fizycznej; w powiecie sarneńskim liczba kobiet – członkiń ZS wynosiła 243, z tego uprawiających aktywność fizyczną – 172. Komendant ZS powiatu sarneńskiego – podczas odprawy okręgowej komendantów, która odbyła się w Brześciu n. Bugiem w dniach 28–29 sierpnia 1938 r. – poruszył kilka problemów w działalności ZS na swoim terenie¹⁶. Jego zdaniem, istniały zbyt wysokie kryteria w odniesieniu do wykształcenia, jakie muszą spełnić panie, aby je zakwalifikować na kursy żeńskie. Członkinie po wyjściu za mąż zaprzestają pracy w ZS. Zwrócił także uwagę na warunki materialne ZS, szczególnie w zakresie prac przysposobienia wojskowego, m.in. brak karabinów sportowych lub też brak dobrych karabinów. Brak karabinów uniemożliwiał osiągnięcie dobrych wyników podczas zawodów „Marsz na Polską Górę” strzelcom z Rafałówki.

W skład zarządu ZS powiatu Łuck, w pierwszej połowie lat trzydziestych XX w., wchodził: J. Kurmanowicz (prezes), Z. Szubert (sekretarz), Fijałkowski (komendant), C. Barański (skarbnik), A. Białkowski (referent wychowania obywatelskiego), J. Janczary, J. Marcinkowski (członkowie zarządu)¹⁷. Na terenie powiatu łuckiego istniały oddziały ZS m.in. w Łucku, Chorochoyiniu, Cumaniu, Halinówce, Kiwercach, Nieświczu, Ołyce, Peresepie, Przebrażach, Rożyszczach, Torczyniu i Wygadance¹⁸. Przy organizacji powiatowej działał KS Strzelec

¹⁴ Tamże, s. 7.

¹⁵ Tamże, s. 19–20.

¹⁶ Tamże, s. 17.

¹⁷ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 23, s. 20.

¹⁸ Tamże, s. 24.

Łuck¹⁹. Klub posiadał sekcje sportowe (wg stanu na 1937 r.) zarejestrowane w następujących związkach sportowych: Polski Związek Bokserski (PZB), Polski Związek Lekkiej Atletyki (PZLA), Polski Związek Narciarski (PZN), Polski Związek Piłki Ręcznej (PZPR), Polski Związek Piłki Nożnej (PZPN) i Polski Związek Strzelectwa Sportowego (PZSS)²⁰. Klub Sportowy ZS Równe był zarejestrowany w PZB²¹.

Obok KS ZS w Łucku i Równem, trzecim klubem sportowym ZS był KS ZS Kowel²². Prezesem KS ZS w Łucku był Stanisław Bara. Oprócz niego w skład zarządu wchodził: Szczepan Furmańczyk, Albert Galperin, Józef Krzyszowski, Tadeusz Machinko, Rudolf Mielniczek, Ludwik Olszyński, mjr Edward Rukszan i dr Marian Szpak. KS ZS Kowel realizował działalność sportową w kilku dyscyplinach: grach sportowych (8), lekkoatletyce (8), piłce nożnej (32), sportach wodnych (4) i strzelectwie (10). W 1937 r. klub liczył 96 członków²³. W tym samym roku (1937) z inicjatywy KS ZS Kowel przeprowadzono 9 zawodów sportowych (brało w nich udział 32 sportowców), a sportowcy klubu uczestniczyli także w 9 innych imprezach sportowych. Najlepsze rezultaty w lekkoatletyce członków KS ZS w Kowlu były następujące: w biegu na dystansie 100 m – Tadeusz Persz (11,5 s); w biegu na dystansie 400 m – Józef Białek (1 min 5 s); w biegu na dystansie 800 m – Edward Górecki (2 min 19 s); bieg sztafetowy 4×100 m (50,05 s); w skoku wzwyż – Stanisław Misiński (159 cm); w skoku w dal – T. Persz (6 m 20 cm); w skoku o tyczce (2 m 50 cm), w pchnięciu kulą (11 m 25 cm), w rzucie dyskiem (31 m 28,5 cm) oraz w rzucie oszczepem – Ludwik Olszyński (41 m 54 cm); w rzucie granatem – Michał Doli-Iwanow (58 m)²⁴. Członkowie KS ZS zdobywali nagrody sportowe w zawodach Miejskiego KWFiPW w Kowlu. Klub strzelecki nie posiadał własnej infrastruktury sportowej, posiadał natomiast sprzęt i przybory sportowe: 19 par butów sportowych, 22 dresy, 1 sweter sportowy, 18 spodenek, 15 par ochraniaczy, 12 par sztucerów, 4 piłki, 2 pary nakolanników, 3 pary kolców, 6 chorągiewek i 1 walizkę sportową.

Prezesem ZS w Cumanii był Władysław Zubek, jego zastępcą Antoni Wrona, skarbnikiem – Edward Dregier, a sekretarzem – Władysław Śmietanka²⁵. Na początku 1933 r. oddział ZS w Rożyszczach liczył 38 czynnych członków i 48

¹⁹ Klub Sportowy ZS Łuck został powołany w końcu lat dwudziestych XX w., o czym autorzy piszą w dalszej części artykułu.

²⁰ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 45, s. 232.

²¹ Тамże, s. 242.

²² Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 51, s. 27.

²³ Тамże.

²⁴ Тамże.

²⁵ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 23, s. 21.

wspierających. Do Rożyszcza, jako oddziału gminnego ZS, wchodziły oddziały w Retórcie, Sitarówce i Słobodarce. Związek Strzelecki w Rożyszczach posiadał świetlicę i strzelnicę²⁶. Oddział ZS w Retórcie powstał w maju 1931 r. Osoby należące do ZS w Retórcie raz w tygodniu odbywały zajęcia wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego²⁷. Wśród konkurencji lekkoatletycznych uprawiano biegi na przełaj. Dwaj członkowie ZS w Retórcie – Marian Habrych i Franciszek Kowalski – zdobyli 2 Państwowe Odznaki Sportowe – POS (we wrześniu 1932 r.). Kolejny oddział ZS w Peresepie (gmina Rożyszcze) został założony 10 marca 1932 r. W skład zarządu wchodził Bolesław Klich, Marian Maciejowski, Eugenia Sierajówna²⁸. W oddziale realizowano zajęcia z zakresu lekkoatletyki, narciarstwa i przysposobienia wojskowego.

Organizacji Gminnej ZS w Torczynie podlegały oddziały w Chorochoryniu, Oźdżarach, Sadowie, Usiczach i Watyniu. Prezesem ZS w Oźdżarach (gmina Szczurzyn) był Stanisław Kołodziejcki (rolnik), sekretarzem – Józef Kamiński (rolnik), skarbnikiem – Ludwik Guzikowski (rolnik), a referentem wychowania obywatelskiego – Józef Kamiński (rolnik)²⁹. Oddział ZS w Oźdżarach został założony 25 maja 1932 r. i liczył 44 członków, którzy zajmowali się wychowaniem fizycznym. Prezesem ZS w Usiczach (założonym w 1929 r.) był Władysław Syczewski, wiceprezesem – Kasper Garczyński, skarbnikiem – Jan Kisiel, sekretarzem zaś – Stanisław Ułanowicz. Dwóch członków oddziału ukończyło kurs narciarski w Dubnie³⁰. W zakresie zajęć z aktywności fizycznej członkowie ZS w Usiczach zajmowali się przysposobieniem wojskowym, natomiast w okresie zimowym uprawiali narciarstwo.

Oddział ZS w Kiwercach został założony w 1926 r. Na początku 1933 r. liczył 148 członków, w tym 30 do 21 roku życia. Związek Strzelecki w Kiwercach posiadał oddziały w Aleksandrowie, Mikołajewie, Swozach i Wertepie. Na zawodach strzeleckich w dniu 4 grudnia 1932 r. oddział ZS w Kiwercach zdobył 4 Odznaki Strzeleckie (OS). Aktywną działalność w ZS prowadził oddział w Nieświczu (gmina Czaruków). Został założony 15 maja 1930 r.³¹ W styczniu 1933 r. posiadał 57 członków, z tego 36 czynnych. Dysponował świetlicą i boiskiem sportowym, na którym realizowano zajęcia z koszykówki i siatkówki. Członkowie oddziału brali udział w zawodach sportowych w Kiwercach, przeprowadzonych jesienią 1932 r. W celu urządzenia boiska sportowego oddział ZS w Nieświczu otrzymał pomoc finansową – 2000 zł od Gminnego KWFiPW

²⁶ Tamże, s. 24.

²⁷ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 33, Програма спортивної роботи „Союзу Стрільцов” в підокругу за 1931 г., s. 30.

²⁸ Tamże, s. 35.

²⁹ Tamże, s. 28–29.

³⁰ Tamże, s. 39.

³¹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 23, s. 25.

w Czarukowie. Na terenie powiatu łuckiego wychowanie fizyczne kobiet było prowadzone w trzech oddziałach ZS: Kiwerce, Ławrów i Łuck-Miasto³².

Fot. 1. Uroczystość Związku Strzeleckiego w Krzemieńcu – 6 sierpnia 1933 r.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-W-2272-2.

Fot. 2. Uroczystość Związku Strzeleckiego w Krzemieńcu – 6 sierpnia 1933 r.

Źródło: NAC, sygn. 1-W-2272-3.

Władze okręgu wołyńskiego przygotowały program organizacji i rozwoju sportu na rok 1928³³. W styczniu miano dokonać w poszczególnych obwodach

³² Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воеводства, опис 1, дело 46, s. 3.

wyboru referenta sportowego. Odprawa referentów wraz z trzydniowym kursem metodycznym miała zostać przeprowadzona w lutym w Łucku. Komenda obwodu Łuck zobowiązana została do zorganizowania i zalegalizowania Strzeleckiego Klubu Sportowego z sekcjami gier sportowych, lekkoatletyki, łucznictwa, piłki nożnej i strzelectwa. W lutym i marcu (do 15 marca) komendanci obwodów Dubno, Horochów, Kostopol, Kowel, Krzemieniec, Luboml, Równe, Włodzimierz Wołyński i Zdołbunów mieli zorganizować i zalegalizować w siedzibie obwodów kluby sportowe, powołując sekcje gier sportowych, lekkoatletyki, piłki nożnej i strzelectwa. Ponadto, w obwodzie Horochów i Równe utworzona została sekcja łucznicza, natomiast w obwodzie Włodzimierz Wołyński – sekcja wioślarska³⁴. W I kwartale 1928 r. oddziały ZS miały zostać wyposażone w przybory do gier sportowych, w sprzęt lekkoatletyczny, kostiumy sportowe oraz w miarę możliwości w sprzęt strzelecki (m.in. piłka do gier, kula o wadze 7,25 kg, granat „przepisowej wagi wojskowej” oraz karabinek małokalibrowy). Środki finansowe na zakup sprzętu sportowego pochodziły z dobrowolnych składek członków w oddziałach ZS oraz pomocy finansowej miejskich i powiatowych KWFIPW. W programie organizacji i rozwoju sportu w okręgu wołyńskim ZS na 1928 r. zwrócono także uwagę na kształcenie kadry instruktorskiej, tworzenie sekcji sportowych kobiet, kalendarz imprez sportowych (głównie w zakresie współzawodnictwa na szczeblu obwodu) oraz plan działań w zakresie przysposobienia wojskowego³⁵.

Oddziałom ZS Podokręgu Wołyń pomocy sprzętowej udzielał Komendant Główny ZS. W styczniu 1937 r. przekazano oddziałom ZS 30 par wiązań narciarskich (z powiatów: Dubno, Horochów, Kamień Koszyrski, Kowel, Krzemieniec, Łuck, Równe i Zdołbunów)³⁶. W II połowie lat trzydziestych XX w., staraniem ZS Podokręgu Wołyń zostały uruchomione strzelnice, które zazwyczaj czynne były dwa razy w tygodniu (w sobotę i w niedzielę)³⁷. Strzelnice prowadzono w następujących powiatach: Dubno (Dubno, Radziwiłłów, Młynów i Werba), Kamień Koszyrski, Kowel, Łuck (Łuck), Równe (Hoszcza i Równe), Zdołbunów (Ostróg i Zdołbunów). W Krzemieńcu strzelnica miała zostać oddana do użytku na początku roku szkolnego 1936/1937. Elementem utrudniającym racjonalne korzystanie ze strzelnic była niewystarczająca liczba karabinów sportowych³⁸.

W działalności na polu wychowania fizycznego, sportu, a także przysposobienia wojskowego istotnym elementem była kadra instruktorska. Pod tym względem lepszą sytuację – w porównaniu z dekadą lat dwudziestych – należy

³³ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 5, s. 2.

³⁴ Тамże.

³⁵ Тамże, s. 2–4.

³⁶ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 45, s. 152.

³⁷ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 46, s. 954.

³⁸ Тамże.

odnotować w latach trzydziestych XX w. Z terenu powiatu łuckiego, w roku 1935/1936 kursy instruktora sportu ukończyli następujący członkowie ZS: kurs narciarski – Józef Siwy (pracował jako instruktor narciarstwa w ZS Ołyka), Stanisław Karabiowski (przodownik narciarski, ZS Łuck), Waclaw Sosenkiewicz (kierownik sekcji narciarskiej, ZS Łuck-Zamek); kurs gier sportowych – Cezary Suchacki, Mikołaj Krzyżanowski (kierownik sekcji gier sportowych w ZS Rożyszcze), Aleksander Ostapiec (przodownik gier sportowych, ZS Łuck), Władysław Adamski (przodownik gier sportowych, ZS Cumań), Konstanty Czeczot (przodownik gier sportowych, ZS Rożyszcze); kurs bokserski – Władysław Oniszczyk (instruktor boks, ZS Łuck), Andrzej Fomuk (przodownik boks, ZS Łuck); kurs pływacki – Władysław Oniszczyk (przodownik pływacki, ZS Łuck-Zamek); kurs lekkoatletyczny – Longin Maśnicki (przodownik lekkoatletyki, ZS Łuck-Zamek), Andrzej Fomuk (przodownik lekkoatletyki, ZS Łuck)³⁹. Ponadto, Stanisław Zajdel ukończył Centralny Instytut Wychowania Fizycznego (CIWF) w Warszawie (instruktor lekkoatletyki, ZS Łuck)⁴⁰.

Z inicjatywy ZS – w okresie od 1 stycznia 1936 r. do 31 grudnia 1937 r. – odbyło się 6 kursów instruktora sportu (w letnich dyscyplinach sportu), które ukończyło 44 mężczyzn i 5 kobiet⁴¹. Kursy instruktora sportu przeprowadzono w następujących dyscyplinach: boks, koszykówka, lekkoatletyka, piłka nożna, pływanie i siatkówka. W sezonie zimowym (od 1 listopada 1936 r. do 30 marca 1937 r.) ZS Podokręgu Wołyń zrealizował 8 kursów instruktorskich w narciarstwie, w których brało udział 110 mężczyzn i 2 kobiety, oraz 2 kursy instruktorskie w łyżwiarstwie, które ukończyło 11 osób, w tym 2 kobiety⁴².

Szkolenie kadr realizowało Dowództwo Okręgu Korpusu (DOK) nr 2 w Lublinie. W okresie od 7 do 20 lutego 1937 r. miał zostać zorganizowany w Tomaszowie Lubelskim kurs przodownic narciarskich dla członków organizacji kobiecych⁴³. Ze ZS Podokręgu Wołyń zostały zakwalifikowane na kurs następujące strzelczynie: Stanisława Dąbrowska (Równe), Józefa Fijałkowska (Włodzimierz Wołyński), Stanisława Kosibianka (Łuck), Nadzieja Terlecka (Kamień Koszyrski), Raisa Wieliczko (Horochów). Kolejny kurs – instruktorski III stopnia z pływania dla kobiet – DOK nr 2 przeprowadził w Lublinie w dniach 20 czerwca – 9 lipca 1937 r.⁴⁴ Ze ZS Podokręgu Wołyń w kursie miały uczestniczyć Helena Sobczyńska i Regina Szczepaniak (Horochów)⁴⁵.

³⁹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підokręгу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 45, s. 3.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 191.

⁴² Tamże, s. 247.

⁴³ Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), Starostwo Powiatowe Hrubieszowskie (SPH), pismo Dowództwa Okręgu Korpusu nr II z 19 stycznia 1937 r., s. 232.

⁴⁴ APL, SPH, sygn. 1048, pismo Dowództwa Okręgu Korpusu nr II z 8 czerwca 1937 r., s. 199.

⁴⁵ Tamże.

Według stanu na luty 1939 r. w ZS Podokręgu Wołyń stan liczebny kadry dla realizacji wychowania fizycznego i sportu przedstawiał się następująco: przodownik ćwiczeń ruchowych – 69 (ukończone 2–3-tygodniowe kursy w Okręgowym Ośrodku WFiPW); instruktorzy ćwiczeń ruchowych – 13 (ukończony roczny wyższy kurs WF, ukończony 2–4-tygodniowy kurs w Okręgowym Ośrodku WFiPW); przodownicy specjalnej gałęzi sportu (44): w zakresie narciarstwa – 24, w pływaniu – 5, w piłce ręcznej – 8, w boksie – 7; pomocnicy przodowników specjalnej gałęzi sportu: w zakresie narciarstwa – 9; instruktorzy specjalnej gałęzi sportu (9): w narciarstwie – 5, w boksie – 3, w pływaniu – 1; pomocnicy instruktorów specjalnej gałęzi sportu – 2⁴⁶. W okresie międzywojennym nastąpił wzrost kadry szkoleniowej dla potrzeb aktywności fizycznej w ZS Podokręgu Wołyń. Należy zwrócić uwagę, iż wśród szkoleniowców brak było trenerów. Działacze z Wołynia w piśmie do Komendanta Głównego ZS sugerowali braki w kadrze szkoleniowej w odniesieniu do przodowników ćwiczeń ruchowych (30) oraz kadry instruktorskiej w grach sportowych (15), narciarstwie (5), boksie (5), oraz w umiejętności domowego wyrobu nart (6)⁴⁷. Dla członków ZS Podokręgu Wołyń zarezerwowano 15 miejsc na kursie przodowników ćwiczeń, mającym się odbyć w Okręgowym Ośrodku WFiPW w Łucku⁴⁸. Na przykładzie organizacji powiatowej ZS w Dubnie, instruktorzy realizowali zajęcia wychowania fizycznego i sportu w następujących miejscowościach: Adamówka, Bogusze, Brzezina, Buderaż, Dąbrowa, Drańcza Polska, Dubno (Bacon-Export), Kalinówka, Kiryłówka, Kurdyban Warkowicki, Młynów, Nowiny Dobratyńskie, Podłuże, Polanówka, Radziwiłłów, Werba, Witosówka i Zofiówka⁴⁹. W powiecie dubieńskim w organizacji ZS brak było kadry szkoleniowej w Chrobrowiczach, Czarnej Łozie, Dłużku, Dubnie (oddział Dubno-Miasto), Janówce, Jarosławiczach, Jezioranach, Kniahininie, KS Styr w Kniahininie, Komaszówce, Ludwikówce, Nowej Dębinie, Pańskiej Dolinie, Perczynie, Stomorgach, Sudobiczach, Swiszczowie, Warkowiczach i Ziniówce⁵⁰.

Członkowie zarządu ZS powiatu Luck, na posiedzeniu w dniu 15 lutego 1933 r., podjęli decyzję dotyczącą organizacji Strzeleckiego Klubu Wioślarskiego (SKW)⁵¹. W tym celu Z. Szubert i Józef Janczara zostali wyznaczeni do opracowania regulaminu i przygotowania miejsca nad rzeką Styr pod przystań wioślarską. Oprócz Z. Szuberta i J. Janczara w skład Komisji Organizacyjnej SKW weszli Władysław Leja i Jan Marcinkowski. Na jednym z kolejnych po-

⁴⁶ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 60, s. 1.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, s. 9.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 23, s. 26.

siedzeń zarządu powiatu ZS w Łucku, w dniu 5 kwietnia 1933 r., podjęto uchwałę o zatwierdzeniu regulaminu SKW im. płk. Lisa-Kuli oraz zarządu przy-
stani SKW w następującym składzie: Z. Szubert (prezes), W. Leja (wiceprezes),
J. Marcinkowski (sekretarz) i J. Janczara (skarbnik).

Z inicjatywy ZS Podokręgu Wołyń przeprowadzono w dniu 3 maja 1937 r.
na obszarze województwa wołyńskiego akcje organizowania „Biegów Narodo-
wych”⁵². W powiecie łuckim „Biegi Narodowe” zorganizowane zostały przez
ZS i Miejski KWFiPW w Rożyszczach (biegi na dystansie 2500 m i 5000 m),
oddział ZS w Ołyce (bieg na dystansie 5000 m), oddział ZS w Czarukowie (bieg
na dystansie 950 m) i WOZLA w Łucku (biegi na dystansie 3000 m i 5000 m).

Rok później (1938) w „Biegach Narodowych” wzięło udział 261 członków
ZS oraz 166 osób innych organizacji z obszaru działalności ZS Podokręgu Wo-
łyń⁵³. Urządzono 21 imprez biegowych, z których 19 było zorganizowanych
i współorganizowanych przez ZS, m.in. przez oddziały ZS w Łucku i Ołyce
(powiat Łuck), przez oddziały ZS i Związek Oficerów Rezerwy w Horochowie,
przez oddziały ZS w Zagajach, Nowym Zachorowie, Tuminie, Bukanach i Rej-
montowiczach (powiat Horochów), przez KS ZS w Kowlu, przez oddziały ZS
w Hołobach, Kupiczowie, Maciejowie, Maniewiczach, Mirynie, Radowiczach,
Starych Koszarach, Turzysku, Zabłociu i Zasmkach⁵⁴.

Członkowie ZS Podokręgu Wołyń osiągnęli dość dobre wyniki w lekkoatlety-
ce. Wśród kobiet rekordy ZS Okręgu Lublin – za 1931 r. – należały w rzucie
oszczepem do M. Augucewiczówny (ZS Łuck; 16,45 m), w skoku w dal zaś do
A. Pawłowiczówny (ZS Włodzimierz Wołyński; 3,92 m)⁵⁵.

Oddziały ZS Podokręgu Wołyń brały udział w organizowanym zazwyczaj
corocznie w województwie wołyńskim „Marszu na Polską Górę”⁵⁶. Trasa przy-
kładowego marszu rozpoczynała się w Maniewiczach, następnie biegła przez
Rarańczę, Wołczek, do Polskiej Góry (długość jednego z marszów wynosiła
23 km). W imprezie, przeprowadzonej w lipcu 1935 r., w kategorii oddziałów
ZS i Przystosowania Wojskowego (dla osób w wieku powyżej 21 lat) zwyciężył
ZS Janowa Dolina, wyprzedzając ZS Ostróg i ZS Okręg II Lublin. Dalsze miej-
sca zajęły: ZS Horochów, oddział Zrzeszenia Pracowników Banku Rolnego, od-
dział Łuck i Związek Rezerwistów Kiwerce⁵⁷. W innej kategorii – dla osób

⁵² Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь
Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 34, s. 1.

⁵³ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь
Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 51, s. 2.

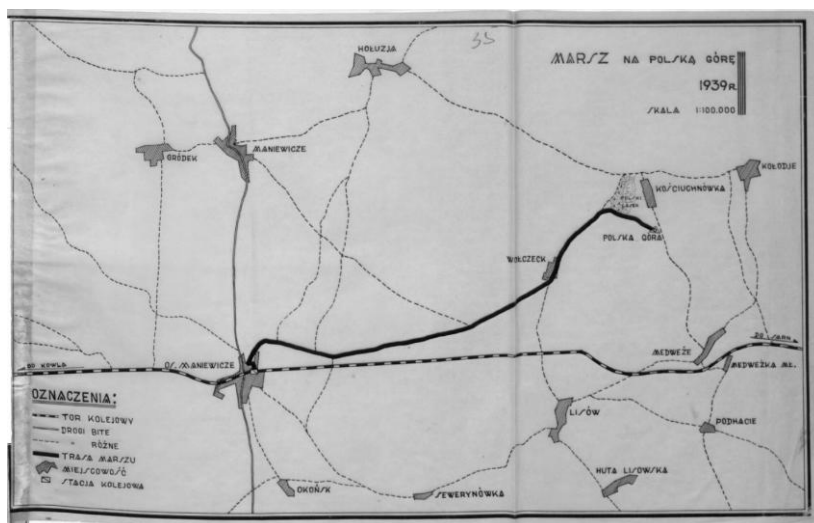
⁵⁴ Тамże, s. 3.

⁵⁵ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь
Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, під. 33, Програма спортивної
работы „Союза Стрільцов” в підокругу за 1931 г., s. 8.

⁵⁶ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь
Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 32, s. 130.

⁵⁷ Тамże.

w wieku poniżej 21 lat, I miejsce zajął oddział ZS Dubno, przed ZS Hoszcza i ZS Włodzimierz Wołyński. Kolejne miejsca zajęły oddziały ZS w Kamieniu Koszyrskim, Kowlu, Klesowie, Łucku-Zamek, Rożyszczach i Krzemieńcu⁵⁸.

Fot. 3. Trasa zawodów „Marsz na Polską Górę” w 1939 r.

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, дело 52, s. 35.

W następnym roku (1936) w „Marszu na Polską Górę” zostało sklasyfikowanych 18 oddziałów ZS Podokręgu Wołyń⁵⁹. W rywalizacji oddziałów – w kategorii powyżej 18 lat – zwyciężył ZS Janowa Dolina, II miejsce zajął ZS Kowel II, III zaś – ZS Równe; w kategorii wiekowej 18–21 najlepszy okazał się ZS Dubno, przed ZS Hoszcza i ZS Janowa Dolina⁶⁰. Zawody marszowe odbyły się w dniu 5 lipca.

Członkowie ZS Podokręgu Wołyń uczestniczyli w imprezach zorganizowanych przez powiatowe KWFIPW województwa wołyńskiego⁶¹. Z inicjatywy Powiatowego KWFIPW w Dubnie przeprowadzono w dniach 4–6 lutego 1937 r. bieg narciarski patrolowy na trasie 180 km. Trasa biegu narciarskiego przebiegała przez gminy: Sudobicze, Werba, Kozin, Tesłuchów, Kniahinin, Jarosławicze⁶². W imprezie wzięło udział 89 członków ZS z następujących oddziałów:

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 47, s. 123.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 45, s. 148.

⁶² Tamże.

Dubno („Bakon”), Komaszówka, Perczyn, Buderaż, Dłużek, Lipnik, Werba, Nowe Dębiny, Radziwiłłów, Tesłuchów, Czarna Łoza, Polanówka, Targowica, Jarosławicze. W sprawozdaniu z biegu narciarskiego komendant powiatu Dubno ZS Zygmunt Konarski pisze:

Ogólnie bieg sztafetowy silnie i żywo zainteresował powiat i jego mieszkańców, co było wynikiem należytej i sprawnie działającej propagandy sportu narciarskiego, a mundury strzeleckie zawodników budziły na całej trasie żywe zainteresowanie się Związkiem Strzeleckim⁶³.

Aktywność ZS Podokręgu Wołyń na polu wychowania fizycznego, sportu oraz turystyki była dość znacząca. Wniosek ten potwierdzają dane zawarte w sprawozdaniu z działalności sportowej za okres od 1 stycznia 1936 r. do 31 grudnia 1937 r. (bez sportów zimowych)⁶⁴. W okresie sprawozdawczym oddziały ZS zorganizowały 55 wycieczek, z których 14 posiadało charakter turystyki pieszej, natomiast 2 – marszów sportowych. W wycieczkach uczestniczyło 1336 osób, w tym 182 kobiety. Związek Strzelecki przeprowadził 253 zawody sportowe (m.in. w boksie, grach sportowych, kajakarstwie, kolarstwie, lekkoatletyce, piłce nożnej, pływaniu, tenisie stołowym i wioślarstwie), w których brało udział 1754 osób, w tym 177 kobiet⁶⁵. Członkowie ZS (wśród których były 62 kobiety) w okresie sprawozdawczym zdobyli 1409 POS (tabela 1)⁶⁶.

Tabela 1. Liczba członków ZS Podokręgu Wołyń, którzy zdobyli POS w okresie od 1 stycznia 1936 r. do 31 grudnia 1937 r.

Powiat	Klasy Państwowej Odznaki Sportowej			Ogólna liczba zdobytych POS
	Klasa I	Klasa II	Klasa III	
Łuck	1	2	51	54
Równe	—	—	56	56
Dubno	6	97	367/36 (K)	470/36 (K)
Horochów	—	5	21	26
Krzemieniec	8	26	121/8 (K)	155/8 (K)
Kamień Koszyrski	—	2	62/7 (K)	64/7 (K)
Samodzielny Baon Hoszcza	—	—	294	294
Kowel	—	12	242/7 (K)	254/7 (K)
Zdołbunów	—	4	32/4 (K)	36/4 (K)
Razem	15	148	1246/62 (K)	1409/62 (K)

K – kobiety

Źródło: Державний архів Волинської області, фонд 129, Управління підokręгу Волинь Стрільцогого союзу, м.Луцьк Волинського воєводства, опис 1, справа 45, с. 217–218.

⁶³ Tamże, s. 149.

⁶⁴ Tamże, s. 191, 198, 217–218.

⁶⁵ Tamże, s. 191, 198.

⁶⁶ Tamże, s. 217–218.

W dziedzinie sportów zimowych ZS Podokrąg Wołyń, w okresie od 1 listopada 1936 r. do 30 marca 1937 r., zrealizował 16 wycieczek narciarskich i saneczkarskich, w których uczestniczyło 188 osób (w tym 7 kobiet), oraz 5 zawodów narciarskich, w których udział wzięło 61 osób⁶⁷.

Zakończenie

Związek Strzelecki należał do najaktywniejszych polskich organizacji działających na polu wychowania fizycznego, sportu oraz przysposobienia wojskowego w województwie wołyńskim. Organizacyjnie oddziały ZS z terenu województwa wołyńskiego wchodziły w skład Podokręgu Wołyń, natomiast z powiatów kostopolskiego i sarneńskiego w skład Okręgu IX z siedzibą w Brześciu n. Bugiem. W okresie dwudziestolecia międzywojennego w sposób znaczący zwiększyła się liczba członków. Związek Strzelecki był organizacją aktywną nie tylko w środowisku miejskim, ale głównie na wsi. W okresie działalności ZS w województwie wołyńskim poprawiły się uwarunkowania w ramach infrastruktury, a szczególnie w zakresie kadry szkoleniowej. Z pomocą ZS przychodziły także jednostki wojskowe oraz struktury Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego – miejskie i powiatowe KWFiPW.

Członkowie ZS uprawiali różne dziedziny sportu, głównie gry sportowe, lekkoatletykę, a także boks, kolarstwo, piłkę nożną, sporty wodne, strzelectwo i tenis stołowy. Ważną rolę w pracy organizacyjnej na polu sportowym odegrały kluby sportowe ZS. Działały one m.in. w Kowlu, Łucku i Równem. Członkowie ZS uczestniczyli we współzawodnictwie sportowym, najszerzej na szczeblu lokalnym i regionalnym. Strzelcy powszechnie uczestniczyli w „Biegach Narodowych” oraz w „Marszu na Polską Górę”. Istotnym elementem w działalności na polu aktywności fizycznej ZS było uczestnictwo członków w próbach na POS.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

1. Державний архів Волинської області
— Волинське воєводське управління м. Луцьк Волинського воєводства
— Управління підокругу Волинь Стрілецького союзу, м. Луцьк Волинського воєводства
2. Archiwum Państwowe w Lublinie
— Starostwo Powiatowe Hrubieszowskie

⁶⁷ Tamże, s. 247.

II. Źródła internetowe

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_\(II_Rzeczpospolita\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojew%C3%B3dztwo_wo%C5%82y%C5%84skie_(II_Rzeczpospolita)) [dostęp: 26.07.2017].

B. Literatura

Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989.

Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] Urniaż J. (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76.

Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki*, [w:] Urban R., Nowak L., Eider J. (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 12 (1): *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r.*, Gorzów Wlkp. 2016, s. 331–346.

Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939*, „Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві”: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. унт ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), s. 19–28.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D., *Wychowanie fizyczne i sport w Łucku i w powiecie łuckim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 2, s. 45–61; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.14>.

Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., Bakota D., Tsos A., *Wychowanie fizyczne i sport w Równem i w powiecie rówieńskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2017, t. 16, nr 3, s. 69–84; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2017.16.27>.

„Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939.

Nowak L., *Wychowanie fizyczne i sport w Państwowym Szkolnictwie Ogólnokształcącym w Polsce w latach 1918–1939*, Poznań 1996.

Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

Zakrzewska A., *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007.

Вацева О., *Нариси з історії західно-українського спортивного руху*, Львів [b.r.w.].

Вільчковський Е., Вольчинський А., Козіброцький С., *Стан фізичного виховання на Волині в 1920–1930 роках*, Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун т ім. Лесі Українки, Луцьк 2016, №4 (36), s. 11–18.

Physical Education and Sport in the Activities of the Shooting Association in the Volhynian Province in the Years 1921–1939. Outline History

Abstract

The Shooting Association (SA) belonged to the most active Polish organisations operating in the field of physical education, sport and military training in the Volhynian province. In the inter-war period, the number of members of the Shooting Association, who were recruited not only from towns but mainly from rural areas, increased significantly. In the period of the activity of SA in the Volhynian province the conditions for such operation improved, particularly in the field of instructor personnel.

SA members practised various sports, mainly sports games, athletics, as well as boxing, cycling, football, water sports, shooting and table tennis. SA members participated in sporting competitions mostly at the local and regional level. An important element of the operation in the field of physical activity of SA was members' participation in attempts to obtain National Sports Badge.

Keywords: Physical education, sport, Shooting Association, Volhynian province.

Zbigniew PORADA*

Polskie artystki w Olimpijskich Konkursach Sztuki i Literatury 1928–1948

Streszczenie

Pierwszy raz polskie artystki wzięły udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury w 1928 r. w Amsterdamie. W kolejnych konkursach, w latach 1932, 1936 i 1948, uczestniczyły one w działach malarstwa i grafiki, rzeźby i muzyki. W konkursach w dziale rzeźby brały udział dwie nasze artystki, w dziale muzyki – jedna, w dziale malarstwa i grafiki – 15. Łącznie w latach 1928–1948 w Olimpijskich Konkursach Sztuki i Literatury na czterech letnich igrzyskach olimpijskich uczestniczyło 18 polskich artystek, zdobywając jeden medal srebrny (Janina Konarska – grafika) oraz jedno wyróżnienie honorowe (Grażyna Bacewicz – muzyka). Nasze artystki, podobnie jak sportsmenki, powinny więc otrzymać miano olimpijek, gdyż w latach 1912–1948 w oficjalnym programie igrzysk olimpijskich były konkursy sztuki, a ich laureatów nagradzano takimi samymi medalami jak sportowców.

Słowa kluczowe: olimpijskie konkursy sztuki, polskie artystki, muzyka, malarstwo i grafika, rzeźba.

Wprowadzenie

Dążąc do realizacji idei zacieśniania związków literatury i sztuki ze sportem, baron Pierre de Coubertin doprowadził do zorganizowania w 1906 r. w Paryżu Konferencji Konsultatywnej MKOl w Sprawie Literatury, Sztuki i Sportu, którą później uznano za IV Kongres Olimpijski. Powszechnie zalicza się ją do najdonioślejszych wydarzeń w dziejach nowożytnego ruchu olimpijskiego, a to dzięki sformułowaniu hasła o włączeniu sportu w nurt życia intelektualnego oraz artystycznego i uczynieniu zeń inspiracji twórczej dla artystów, pisarzy i architektów.

Do najważniejszych decyzji konferencji, należy uchwała o wprowadzeniu na stałe do programu igrzysk olimpijskich „pięciu konkursów w dziedzinie architektury, rzeźby, malarstwa, literatury i muzyki dla oryginalnych, z inspiracji idei

* dr hab. inż., Politechnika Krakowska

sportowej powstałych dzieł”¹. Zgodnie z uchwałą przyjętą na konferencji, konkursy te powinny być przeprowadzane na takich samych zasadach jak zawody sportowe, przy czym międzynarodowe jury miało być odpowiedzialne za przyznawanie nagród, a nagrodzone prace winny być wystawione podczas igrzysk olimpijskich. Uznano też, że laureatów tych konkursów powinno się nagradzać takimi samymi medalami jak sportowców².

Ponadto z ustaleń przyjętych na konferencji wynikało, że pierwszy raz olimpijskie konkursy sztuki powinny zostać przeprowadzone podczas igrzysk olimpijskich w 1908 r. Początkowo gospodarzem tych igrzysk miało być miasto Rzym, ale po niespodziewanym wybuchu Wezuwiusza w 1906 r. włoski Komitet Organizacyjny Igrzysk zrezygnował z tej funkcji ze względu na powstałe problemy finansowe³. Wówczas to organizację igrzysk w 1908 r. MKOl powierzył Londynowi. Mimo krótkiego okresu przygotowawczego, igrzyska olimpijskie w Londynie zakończyły się sukcesem, jednak organizatorzy zrezygnowali z przeprowadzenia konkursów w dziedzinie sztuki, tłumacząc to zbyt krótkim czasem koniecznym do ich organizacji oraz tym, że artyści mieliby zbyt mało czasu na przesłanie swoich prac⁴.

1912 r. – Sztokholm

Baron Pierre de Coubertin nie zniechęcił się tym niepowodzeniem i usilnie zabiegał, aby olimpijskie konkursy sztuki znalazły się w programie następnych igrzysk w 1912 r. w Sztokholmie. Szwedzcy organizatorzy poinformowali barona de Coubertina, że tym konkursom przeciwne jest Szwedzkie Towarzystwo Sztuk Pięknych oraz inne instytucje artystyczne i literackie, i że odmówiły one przyjęcia roli jurorów. Dzięki temu, że baron de Coubertin znalazł sojusznika w osobie szwedzkiego pułkownika Victora Gustafa Balcka, członka MKOl, pierwsze olimpijskie konkursy sztuki zostały jednak przeprowadzone w czasie V Igrzysk Olimpijskich w Sztokholmie w 1912 r.

W 1912 r. w Sztokholmie łącznie w pięciu konkursach sztuki wzięło udział tylko 35 twórców z 12 krajów (nie uczestniczyli w nich Szwedzi), lecz nie było wśród nich żadnej kobiety.

W tych pierwszych olimpijskich konkursach sztuki najwięcej twórców (bo 10) uczestniczyło w dziedzinie architektury, w dziedzinie rzeźby – 8, w dziedzinie literatury – 7, muzyki – 5, oraz w dziedzinie malarstwa – 5 artystów⁵.

¹ G. Młodzikowski, *20 olimpiad ery nowożytnej*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1973, s. 49.

² Tamże.

³ D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2008, s. 64.

⁴ B. García, *The concept of olympic cultural programme: origin, evolution and projection*, Barcelona (2010): Centre d’Estudis Olímpics (CEO-UAB), s. 2 (http://ceo.uab.cat/pdf/garcia_eng.pdf).

⁵ R. Stanton, *In Search of the Artists 1912*, „Journal of Olympic History”, spring 2001, vol. 9, s. 5.

1920 r. – Antwerpia

Następne igrzyska olimpijskie odbyły się w roku 1920 w Antwerpii, w Belgii (przerwę w rozgrywaniu igrzysk spowodowała I wojna światowa). W tych pierwszych powojennych igrzyskach organizatorzy z wielkim zaangażowaniem przystąpili do realizacji programu sportowego, jak również do organizacji olimpijskich konkursów sztuki. Ze względu na trudności powojenne wzięło w nich udział tylko około 60 twórców z 18 krajów⁶ (bez reprezentanta Polski). Pierwszy raz była wśród nich kobieta, Eve-Henriette Brossin de Mère-de Polanska, reprezentująca Francję, która zdobyła medal srebrny w olimpijskim konkursie w dziale malarstwa za obraz zatytułowany *Skok* (*The Jump*). Oprócz malarstwa odbyły się jeszcze konkursy w dziale architektury, rzeźby, literatury oraz muzyki.

1924 r. – Paryż

Kolejne nowożytnie igrzyska olimpijskie zorganizowano w 1924 r. w Paryżu. I tym razem, podobnie jak 4 lata wcześniej, przeprowadzono 5 konkursów w ramach olimpijskich konkursów sztuki, przy czym spotkały się one z wyraźnie większym zainteresowaniem twórców. W Paryżu w konkursach w 5 działach sztuki wzięło udział 188 twórców z 24 krajów (bez reprezentanta Polski), w tym 15 kobiet.

W Paryżu w konkursie muzycznym w jury zasiadał m.in. polski kompozytor Karol Szymanowski, w konkursie architektonicznym do jury zaproszono Polaka Karola Stryjeńskiego, a w dziale malarstwa w jury znalazła się znana w świecie polska artystka Olga Boznańska.

1928 r. – Amsterdam

Czwarty raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas letnich igrzysk w Amsterdamie w 1928 r. W 13 konkursach wzięło udział 370 artystów z 19 krajów, w tym 38 kobiet. W dziale architektury odbyły się dwa konkursy obejmujące projekty urbanistyczne oraz projekty pojedynczych obiektów. W dziale literatury przeprowadzono trzy konkursy (w zakresie utworów dramatycznych, epickich oraz lirycznych), w dziale muzyki – trzy konkursy (kompozycje orkiestralne, kompozycje solowe lub chóralne oraz kompozycje instrumentalne), w dziale malarstwa – trzy konkursy (obrazy olejne, prace graficzne oraz akwarele), w dziale rzeźby – dwa konkursy (jeden – obejmujący medale i płaskorzeźby, oraz drugi – obejmujący statuy).

1932 r. – Los Angeles

Kolejny raz olimpijskie konkursy odbyły się podczas letnich igrzysk w Los Angeles w 1932 r. Mimo dużej odległości od kontynentu europejskiego, uczest-

⁶ www.sports-reference.com/olympics/summer/1920/ART/ (jest to liczba szacunkowa, gdyż w oficjalnym protokole z tych konkursów są tylko medaliści). H. Yoshida, *The Art Competitions in the Modern Olympic Games*, „Aesthetics” 2009, No. 13, s. 111–120.

niczyła w nich rekordowa liczba twórców, bo aż 546 (w tym 72 kobiety) z 26 krajów. O medale olimpijskie ubiegali się oni w 9 konkursach: w konkursie literackim, konkursie muzycznym oraz w dwóch konkursach architektonicznych (projekty urbanistyczne oraz projekty pojedynczych obiektów), trzech w dziedzinie malarstwa (obrazy olejne, prace graficzne oraz akwarele) i dwóch w dziedzinie rzeźby (jeden – medale i płaskorzeźby, oraz drugi – statuy).

1936 r. – Berlin

Szósty raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas letnich igrzysk w Berlinie w 1936 r. Wzięło w nich udział 503 twórców (w tym 30 kobiet) z 24 krajów. Jurorzy przyznawali medale olimpijskie w 15 konkursach, w tym w dziedzinie architektury w dwóch (projekty urbanistyczne oraz projekty pojedynczych obiektów), w dziedzinie literatury w trzech (w zakresie utworów dramatycznych, epickich oraz lirycznych), w dziedzinie muzyki w czterech (kompozycje orkiestralne, kompozycje solowe lub chóralne, kompozycje kameralne oraz kompozycje wokalne), w dziedzinie malarstwa w trzech (akwarele, obrazy olejne, prace z grafiki) oraz w dziedzinie rzeźby w trzech (medale, płaskorzeźby, statuy).

1948 r. – Londyn

Ostatni, siódmy raz olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas letnich igrzysk w Londynie w 1948 r. Były to kolejne po berlińskich igrzyska olimpijskie, ale odbyły się dopiero po 8 latach przerwy w rozgrywaniu igrzysk, spowodowanej II wojną światową. Wzięło w nich udział 298 twórców (w tym 42 kobiety) z 27 krajów, więc było ich wyraźnie mniej niż w Berlinie czy Los Angeles.

Tym razem przeprowadzono 14 konkursów, w tym w dziedzinie architektury dwa konkursy (projekty urbanistyczne oraz projekty pojedynczych obiektów), w dziedzinie literatury trzy (w zakresie utworów dramatycznych, epickich oraz lirycznych), w dziedzinie muzyki trzy (kompozycje orkiestralne, kompozycje kameralne oraz kompozycje wokalne), w dziedzinie malarstwa trzy (ryciny, obrazy olejne, prace graficzne) oraz w dziedzinie rzeźby także trzy (medale i plakiety, płaskorzeźby, statuy).

Udział polskich artystek w olimpijskich konkursach sztuki

Pierwszy raz polskie artystki wzięły udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury w 1928 r. w Amsterdamie.

Przed tymi igrzyskami zorganizowano w Polsce wystawę krajową, na podstawie której jury zakwalifikowało prace do konkursu olimpijskiego.

W rezultacie Polski Komitet Olimpijski zgłosił prace 6 naszych artystek, w tym 4 prace Olgi Niewskiej w dziedzinie rzeźby (również uczestniczyła ona

w olimpijskim konkursie sztuki w 1932 i 1936 r.), i po jednej pracy graficznej Janiny Kaczkowskiej, Wandy Pleszczyńskiej, Marii Dunin, Marii Brodackiej i Leonii Nadelman (uczestniczyła też w 1932 r.). Niestety, w Amsterdamie międzynarodowe jury nie wyróżniło żadnej z tych prac.

Przed kolejnymi letnimi igrzyskami olimpijskimi, w Los Angeles w 1932 r., zorganizowano w Polsce krajowe konkursy, będące eliminacjami do konkursów olimpijskich. Na ich podstawie do konkursów olimpijskich zakwalifikowano prace 6 naszych artystek, w tym w dziale rzeźby prace Olgi Niewskiej, oraz w dziale malarstwa dwie grafiki Janiny Konarskiej, prace graficzne Jadwigi Hładki, Leonii Nadelman, Marii Obrębskiej i obraz olejny Jadwigi Umińskiej. W Los Angeles międzynarodowe jury najwyżej oceniło grafikę Janiny Konarskiej (zatytułowaną *Narciarze*), której przyznano srebrny medal olimpijski. Pozostałe prace naszych artystek nie zostały nagrodzone.

Następne letnie igrzyska olimpijskie, w 1936 r. w Berlinie, również miały w swym programie konkursy sztuki. Polskie artystki wykazywały spore zainteresowanie udziałem w tych konkursach, przede wszystkim w dziale malarstwa oraz rzeźby. 18 kwietnia 1936 r. w Instytucie Propagandy Sztuki została otwarta wystawa „Sport w sztuce”, na której zaprezentowano wybrane prace naszych artystów. W wyniku krajowego konkursu, w dziedzinie rzeźby do olimpijskiego konkursu zakwalifikowano prace Olgi Niewskiej i Krystyny Dąbrowskiej, a także dzieła malarskie Marii Łunkiewicz-Rogoyskiej, Bogny Krasnodębskiej-Gardowskiej, Marii Rużyckiej i Wandy Telakowskiej. W berlińskim konkursie olimpijskim jurorzy nie przyznali jednak polskim artystkom żadnego wyróżnienia.

Ostatni, siódmy olimpijskie konkursy sztuki przeprowadzono podczas letnich igrzysk w Londynie w 1948 r. Przed tymi igrzyskami Polski Komitet Olimpijski wraz z Ministerstwem Kultury i Sztuki zorganizował krajowy konkurs w dziedzinach literatury, malarstwa, rzeźby, muzyki i sztuki stosowanej (plakat, medalierstwo, tkanina), stanowiący kwalifikację do konkursu olimpijskiego. Do konkursu w Londynie w dziedzinie sztuki użytkowej zakwalifikowano prace Marii Bujakowej (tkanina) i Heleny Bukowskiej-Szlekys (tkanina), przy czym międzynarodowe jury zakwalifikowało te prace naszych artystek do działu rzeźby, gdyż w programie olimpijskich konkursów nie znalazł się dział sztuki użytkowej. Ponadto, w konkursie w dziedzinie muzyki wzięła udział kompozycja Grażyny Bacewicz, za którą nasza artystka otrzymała zaszczytne wyróżnienie.

Łącznie w latach 1928–1948 polskie artystki uczestniczyły w olimpijskich konkursach sztuki na czterech letnich igrzyskach olimpijskich, zdobywając jeden medal srebrny (Janina Konarska – grafika) oraz jedno wyróżnienie honorowe (Grażyna Bacewicz – muzyka). W konkursach w dziale rzeźby brały udział dwie nasze artystki, w dziale muzyki – jedna, a w dziale malarstwa i grafiki – 15. Trzykrotnie w konkursach olimpijskich uczestniczyła Olga Niewska (w latach 1928, 1932 i 1936), a dwukrotnie Leonia Nadelman (1928 i 1932).

W niniejszym opracowaniu została skompletowana pełna lista polskich artystek – uczestniczek Olimpijskich Konkursów Sztuki i Literatury (czego w polskiej literaturze przedmiotu dotychczas nigdzie nie opublikowano). Powinny one, podobnie jak sportsmenki, otrzymać miano olimpijek, gdyż w latach 1912–1948 w oficjalnym programie igrzysk olimpijskich były konkursy sztuki, a ich laureatów nagradzano takimi samymi medalami jak sportowców.

Jednym z zasadniczych celów tego opracowania jest więc to, aby do oficjalnego spisu polskich olimpijek włączyć jeszcze 18 nazwisk naszych artystek, a ich podstawowe dane biograficzne, tak jak dane sportsmenek, umieścić na oficjalnej stronie Polskiego Komitetu Olimpijskiego.

Poniżej przedstawiono krótkie biogramy wszystkich naszych 18 artystek, uczestniczących w olimpijskich konkursach sztuki, w kolejności alfabetycznej.

Grażyna Bacewicz (1909–1969) – Londyn 1948 (muzyka)

Grażyna Bacewicz urodziła się 5 lutego 1909 r. w Łodzi jako trzecie dziecko w rodzinie polsko-litewskiej o tradycjach muzycznych. Ojcem jej był Litwin Vincas Bacevičius (Wincenty Bacewicz), absolwent szkoły muzycznej, który uczył śpiewu w wielu łódzkich szkołach, a matką Polka Maria Modlińska⁷.

Ojciec od najwcześniejszych lat uczył swe dzieci (dwóch starszych synów, Witolda i Kiejstuta, oraz córki, Grażynę i najmłodszą Wandę) gry na skrzypcach i fortepianie, a Kiejstuta także na wiolonczeli.

W 1919 r. Grażyna Bacewicz rozpoczęła regularną naukę szkolną jako uczennica zarówno gimnazjum humanistycznego, jak i prywatnego konserwatorium Heleny Kijeńskiej-Dobkiewiczowej w Łodzi. Po zdaniu egzaminu maturalnego w 1928 r. podjęła dalsze studia muzyczne w Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Warszawie pod kierunkiem Kazimierza Sikorskiego (kompozycja), Józefa Jarzębskiego (skrzypce) i Józefa Turczyńskiego (fortepian).

Grażyna Bacewicz studia muzyczne ukończyła w 1932 r. w warszawskim konserwatorium, uzyskując dwa dyplomy – w zakresie kompozycji oraz skrzypiec (wcześniej porzuciła studia pianistyczne). Podjęła też studia filozoficzne na Uniwersytecie Warszawskim, z których jednak po półtora roku zrezygnowała.

Zaraz po ukończeniu studiów, dzięki hojności Ignacego Jana Paderewskiego, otrzymała stypendium na studia kompozytorskie w Ecole Normale de Musique w Paryżu, które odbyła w latach 1932–1933 pod kierunkiem Nadii Boulanger. Uczęszczała tam również na prywatne lekcje gry na skrzypcach do Andre Toureta, a w roku 1934 ponownie wyjechała do stolicy Francji, aby kształcić się u węgierskiego skrzypka – Carla Flescha.

W latach 30. koncertowała jako skrzypaczka solistka, a jeden z pierwszych swych sukcesów odniosła już w 1935 roku, kiedy to otrzymała wyróżnienie na I Międzynarodowym Konkursie Skrzypcowym im. Henryka Wieniawskiego

⁷ *Kompozytorzy polscy 1918–2000*, t. 2: *Biogramy*, PWM, Warszawa 2005, s. 59–69.

w Warszawie. Ponadto, od roku 1936 do 1938 współpracowała z warszawską Orkiestrą Polskiego Radia, zorganizowaną przez Grzegorza Fitelberga, w której grała partię pierwszych skrzypiec.

Podczas okupacji niemieckiej występowała na koncertach konspiracyjnych i koncertach Rady Głównej Opiekuńczej. Po wojnie kontynuowała działalność koncertową do 1953 r. Zaraz po wojnie, w 1945 r., podjęła pracę w Państwowym Konserwatorium Muzycznym (obecnie Akademii Muzycznej) w Łodzi, gdzie wykładała przedmioty teoretyczne i prowadziła klasę skrzypiec.

W latach 50. Grażyna Bacewicz poświęciła się prawie wyłącznie kompozycji i nauczaniu. Należała ona do licznej grupy polskich kompozytorów z lat międzywojennych i powojennych tworzących w stylu neoklasycznym. Pierwsze jej znaczące kompozycje powstały na przełomie lat 20. i 30.

W roku 1948 wzięła udział w organizowanym przez Polski Komitet Olimpijski wraz z Ministerstwem Kultury i Sztuki krajowym konkursie w dziedzinie muzyki. Konkurs ten był jednocześnie konkursem eliminacyjnym do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury, przeprowadzonego w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Londynie w 1948 r. W krajowym konkursie za *Kantatę Olimpijską* na chór mieszany i orkiestrę (utwór, trwający 7 minut, został skomponowany do tekstu X Olimpijskiej Ody Pindara – *Agesidamosowi Locrianowi zwycięzcy w boju pięściowym* – w przekładzie Jana Wernikowskiego) uzyskała I nagrodę, a w Konkursie w Londynie międzynarodowe jury przyznało jej honorowe wyróżnienie⁸.

Ponadto, była autorką siedmiu koncertów skrzypcowych, dwóch koncertów wiolonczelowych i koncertu altówkowego. Napisała także siedem kwartetów smyczkowych, pięć sonat na skrzypce i fortepian oraz dwie sonaty na skrzypce solo. Grażyna Bacewicz skomponowała również jedną operę komiczną (*Przygoda króla Artura*) oraz trzy balety (*Z chłopaka król*, *Esik w Ostendzie* – balet komiczny, oraz *Pożądanie*).

Od 1966 roku (od 1967 jako profesor zwyczajny) aż do śmierci pracowała w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Warszawie, prowadząc klasę kompozycji.

W latach 1955–1957 i 1960–1969 pełniła również funkcję wiceprezesa Związku Kompozytorów Polskich. Grażyna Bacewicz zajmowała się także działalnością pisarską w latach 60.

Od roku 1936 była zamężna z Andrzejem Biernackim, z którym miała jedną córkę, Alinę (urodzona w 1942 r.).

Zmarła 17 stycznia 1969 r. w Warszawie i tam została pochowana, na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

⁸ *Olimpijskie konkursy sztuki. Wawrzyny Olimpijskie*, opracowanie zbiorowe, PKOl, Wyd. Estrella, Warszawa 2012, s. 39–48.

Maria Brodacka (1904–1991) – Amsterdam 1928 (malarstwo – grafika)

Maria Brodacka urodziła się 22 marca 1904 r. we Lwowie w rodzinie Władysława i Anny z Moszczeńskich⁹. W swym rodzinnym mieście uczęszczała do Państwowego Żeńskiego Gimnazjum Realnego im. Królowej Jadwigi, i tam w 1923 r. zdała egzamin maturalny. W roku 1925 podjęła studia artystyczne w Warszawie w Szkole Sztuk Pięknych, które ukończyła w 1931 r.¹⁰ W tym okresie studiowała również na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego¹¹.

Będąc jeszcze studentką, Maria Brodacka w 1928 r. wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury, w dziale malarstwa, przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie w czasie IX Olimpiady ery nowożytnej. Do tego konkursu Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej grafikę zatytułowaną *Pilkarze* (zakwalifikowaną w wyniku konkursu krajowego), ale międzynarodowe jury nie nagrodziło tej pracy.

W czasie II wojny światowej, w powstaniu warszawskim straciła cały swój majątek i dotychczasowy dorobek artystyczny, straciła też swoich najbliższych. Po zakończeniu wojny przeniosła się do Krakowa. Pracowała jako nauczycielka rysunku w szkole zawodowej, sporadycznie przygotowywała także ilustracje książek dla dzieci.

Pracując jako nauczycielka, prawie każde wakacje spędzała w domu swych dziadków, w Lesku – od roku 1989 zamieszkała tam na stałe. W ostatnich latach swojego życia utraciła wzrok i nie mogła już malować. Zmarła w Lesku 19 stycznia 1991 r.

W 10. rocznicę śmierci malarki w Małej Galerii Bieszczadzkiego Domu Kultury w Lesku otwarto wystawę jej prac, zatytułowaną „Żyłam Leskiem...”, a na ścianie domu, w którym mieszkała, wmurowana jest tablica poświęcona jej pamięci¹².

Maria Bujakowa-Łomnicka (1901–1985), Londyn 1948 (rzeźba, tkanina użytkowa)

Maria Janina Łomnicka urodziła się 12 maja 1901 r. w Kołomyi w rodzinie Jarosława Ludomira (1873–1931), wybitnego polskiego entomologa, wiceprezesa Polskiego Związku Entomologicznego, i Zofii z domu Wasung¹³.

Po zdaniu egzaminu maturalnego Maria Janina podjęła studia na Wydziale Przemysłu Artystycznego Państwowej Szkoły Technicznej we Lwowie, kończąc je w 1927 r.¹⁴

⁹ Materiały z Archiwum ASP w Warszawie,teczka osobowa Marii Brodackiej.

¹⁰ Tamże.

¹¹ E. Baranowska, *Lesko utkane ze wspomnień Marii Brodackiej*, „Echa Bieszczadów” 2001, nr 12.

¹² Tamże.

¹³ „Roczniki Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, Seria II, „Wiadomości Matematyczne” XLIV (2008), przypis na s. 62–63.

¹⁴ *Katalog zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki (MSiT). Zbiory sztuki – tkanina*, Warszawa 1992, s. 19.

W roku 1934 wyszła za mąż za Jakuba Bujaka (1905–1945), z zawodu inżyniera mechanika, ale również wybitnego alpinistę i uczestnika pierwszej polskiej wyprawy w Himalaje (1939 r.; wejście na wschodni szczyt Nanda Devi – 7434 m). W lecie 1934 r. Maria Janina, przebywając razem z nim w Alpach, dokonała tam między innymi wejścia na Romariswandkopf (3508 m). Była też autorką kilku wejść o dużym współczynniku trudności na szczyty tatrzańskie.

Swoją działalność artystyczną Maria Janina Łomnicka-Bujakowa związała głównie z wytwarzaniem tkanin, takich jak kilimy, gobeliny i duże tkaniny haftowane, które prezentowała na wielu wystawach w kraju i za granicą.

W lipcu 1945 r. owdowiała i wówczas zamieszkała w Zakopanem, zostając tam nauczycielką, a od roku 1946 także dyrektorką w Zakopiańskiej Szkole Koronkarskiej, przekształconej w 1962 r. w Technikum Tkactwa Artystycznego. Funkcję dyrektora tych szkół pełniła do roku 1969.

W roku 1948 Maria Janina Łomnicka-Bujakowa wzięła udział w krajowym konkursie, organizowanym przez Polski Komitet Olimpijski wraz z Ministerstwem Kultury i Sztuki, który był też konkursem eliminacyjnym do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury, przeprowadzonego w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Londynie w 1948 r. W tym konkursie, w dziale sztuki stosowanej (tkanina), uzyskała I nagrodę za *Tkaninę olimpijską*, wykonaną do projektu Michała Byliny¹⁵, lecz na igrzyskach w Londynie, międzynarodowe jury nie przyznało jej żadnej nagrody.

W późniejszych latach podjęła studia na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, które ukończyła w 1961 r.¹⁶ Była też czynnym członkiem ZPAP, pełniąc tam m.in. funkcję przewodniczącej Komisji Rewizyjnej w latach 1950–1956 oraz 1966–1974, a także sekretarza Sekcji Architektury Wnętrz w latach 1957–1965. Pełniła też różne funkcje w Okręgu Zakopiańskim ZPAP.

W roku 1968 za całokształt swojej działalności otrzymała Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki I Stopnia¹⁷, a w 1969 r. – wyróżnienie Polskiego Komitetu Olimpijskiego w konkursie „Wawrzyn Olimpijski” za tkaniny o tematyce sportowej.

Maria Janina Łomnicka-Bujakowa zmarła 22 stycznia 1985 r. w Kościelisku i została pochowana w Zakopanem na starym cmentarzu Na Pęksowym Brzyzku.

Helena Bukowska-Szlekys (1899–1954), Londyn 1948 (rzeźba, tkanina użytkowa)

Helena Teodora Bukowska urodziła się 2 marca 1899 r. na Syberii (Rosja) gdzie jej ojciec Jan, z zawodu inżynier architekt, pracował przy budowie rosyjskiej kolei. Jej matką była Helena z domu Pietkiewicz.

¹⁵ W. Królak, *Olimpijskie konkursy sztuki*, „Studia i Materiały”, t. 6, MSiT, Warszawa 1992, s. 38.

¹⁶ *Katalog zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki...*, s. 19.

¹⁷ Tamże.

Helena Teodora wychowywała się w różnych rejonach Rosji (Petersburg, Syberia, Krym), a gimnazjum ukończyła w 1917 r. w Sewastopolu. Do Polski przyjechała w 1919 r. i zamieszkała w Wilnie, gdzie rozpoczęła studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. Stefana Batorego. Studiowała tam grafikę i malarstwo pod kierunkiem prof. Mieczysława Kotarbińskiego. Po czterech latach Helena Bukowska przeprowadziła się do Warszawy, aby tu w Szkole Sztuk Pięknych kontynuować swoje studia w dziedzinie malarstwa (lata 1923–29). Równolegle studiowała architekturę wnętrz, pod kierunkiem prof. Józefa Czajkowskiego, i malarstwo ścienne – u prof. Edwarda Trojanowskiego. Dyplom w zakresie architektury wnętrz otrzymała w 1936 r. Poza tym była też współzałożycielką Spółdzielni Artystów Plastyków „Ład”, powstałej w 1926 r. w Warszawie, a w 1933 r. objęła stanowisko kierownika Zakładu Tkactwa na swojej uczelni, prowadząc pracownię kilimów.

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1945 r., podjęła działalność w celu reaktywowania Spółdzielni Artystów „Ład” i w tym okresie stworzyła też tkaninę *Batory*, której użyto do wystroju wnętrza transatlantyku Stefan Batory.

W 1948 r. wzięła udział w krajowym konkursie organizowanym przez Polski Komitet Olimpijski wraz z Ministerstwem Kultury i Sztuki, w którym za tkaninę *Biegacz* otrzymała II nagrodę. Jednocześnie jej praca została zakwalifikowana do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury przeprowadzonego w tymże roku w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Londynie, lecz tam międzynarodowe jury nie przyznało jej żadnej nagrody ani wyróżnienia (jej praca była oceniana w dziale rzeźby, gdyż w programie olimpijskiego konkursu nie było dziedziny tkalniny użytkowej)¹⁸.

Od 1950 r. Helena Bukowska-Szlekys nawiązała współpracę z Instytutem Wzornictwa Przemysłowego, a rok później została inicjatorką założenia Pracowni Tkactwa Artystycznego, jak również zaangażowała się w działalność w Związku Polskich Artystów Plastyków¹⁹.

Helena Bukowska-Szlekys zmarła 2 maja 1954 r. w Craiovej, w Rumunii, a pochowano ją na warszawskim Cmentarzu Bródnowskim (kw. 46B-II-2).

Już po śmierci artystki prace jej były prezentowane na XXVII Biennale w Wenecji w 1954 r., a jedyna wystawa indywidualna miała miejsce w 1956 r. w warszawskiej Zachęcie – obejmowała około 90 jej prac z lat 1933–1954.

Mężem Heleny Bukowskiej-Szlekys był znany artysta plastyk Olgierd Szlekys.

Krystyna Dąbrowska (1906–1944), Berlin 1936 (rzeźba)

Krystyna Dąbrowska urodziła się 26 listopada 1906 r. w Warszawie jako córka Stefana i Jadwigi z Dąbbskich. W swym rodzinnym mieście ukończyła

¹⁸ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

¹⁹ *Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945–1970. Słownik biograficzny*, Okręg Warszawski ZPAP, Warszawa 1972, s. 127.

Gimnazjum im. Marii Konopnickiej, a w latach 1925–1930 studiowała w poznańskiej Państwowej Szkole Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego na Wydziale Rzeźby i Brązownictwa u J. Wysockiego i J. Wankiewicza. W latach 1933–1935 kontynuowała dalszą naukę na warszawskiej ASP w pracowni prof. Tadeusza Breyera.

W roku 1935 uzyskała stypendium na wyjazd do Rzymu; w 1937 r. ukończyła tam Reale Accademia di Belle Arti e Liceo Artistico, a w 1938 r. – Królewską Szkołę Medalierską. Podczas pobytu we Włoszech utrzymywała kontakty m.in. z polskim rzeźbiarzem Antonim Madeyskim, a także była zaangażowana w powstanie Polskiej Organizacji Artystów Plastyków „Kapitol”. Do Warszawy powróciła w grudniu 1938 r.

Wcześniej jednak, bo w 1936 r., wzięła udział w krajowej wystawie „Sport w Sztuce” i tam wyróżniono jej rzeźbę *Marynarz* (brąz, 1933 r.), którą następnie zakwalifikowano do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury przeprowadzonego w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Berlinie w tymże roku. Międzynarodowe jury nie przyznało jednak Krystynie Dąbrowskiej żadnego wyróżnienia.

Była członkiem Grupy Artystów Wielkopolskich „Plastyka”. Tworzyła m.in. rzeźby o tematyce sportowej, religijnej oraz dekoracyjne detale architektoniczne. Zajmowała się także malarstwem, głównie akwarelą.

W okresie okupacji niemieckiej, w latach 1941–1943, pracowała w cukrowni w Sokołowie Podlaskim, działając tam w konspiracji. Od stycznia 1944 r. przebywała w Warszawie i pełniła służbę patrolową w kompanii „Kosztą” – ochrony sztabu Komendy Obszaru Warszawskiego Armii Krajowej. W powstaniu warszawskim brała udział jako sanitariuszka. W trakcie akcji ratunkowej została ciężko ranna i zmarła w szpitalu powstańczym 1 września 1944 r. Większość jej prac zaginęła podczas powstania warszawskiego, a jej olimpijska rzeźba *Marynarz*, zakupiona do państwowych zbiorów w Warszawie, w 1944 r. została wywieziona przez Niemców.

Maria Dunin-Piotrowska (1899–1986), Amsterdam 1928 (malarstwo, grafika)

Maria Dunin urodziła się 3 maja 1899 r. w Kamieńcu Podolskim. Jej ojcem był Karol Dunin, z zawodu magister farmacji, a matka pochodziła z domu Rakowskich.

Maria Dunin zdała egzamin maturalny w 1917 r. w rosyjskim Gimnazjum Żeńskim im. Cesarzowej Marii w Kamieńcu Podolskim²⁰, a studia artystyczne podjęła w 1919 r. w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie. Studiowała tam malarstwo i grafikę pod kierunkiem profesorów: Konrada Krzyżanowskiego, Tadeusza Pruszkowskiego, Wojciecha Jastrzębowski, Ludwika Gardowskiego i Edwarda Trojanowskiego. Studia ukończyła w roku 1929²¹, ale już w 1925 r. została członkiem Stowarzyszenia Artystów grafików „Ryt”, i w tymże roku zadebiutowała cyklem 8 ilustracji do książek dla dzieci.

²⁰ Materiały z archiwum ASP w Warszawie,teczka osobowa Marii Dunin.

²¹ Tamże.

Ponadto, w 1928 r. wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury, w dziale malarstwa, przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie w czasie IX Olimpiady ery nowożytnej. Do tego konkursu Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej grafikę zatytułowaną *Turniej* (zakwalifikowaną w wyniku konkursu krajowego), ale międzynarodowe jury nie przyznało Marii Dunin żadnej nagrody²².

Maria Dunin zajmowała się niemal wyłącznie drzeworytem, najchętniej barwnym lub lawowanym, a sporadycznie także miedziorytem i litografią. W 1929 r. prezentowała swoje prace na Wystawie Drzeworytów w Warszawie, a w roku 1936, w salach warszawskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych, miała indywidualną wystawę swych grafik.

Maria Dunin-Piotrowska zmarła w roku 1986. Od 1928 r. była żoną Mirosława Piotrowskiego. Była też członkiem Związku Polskich Artystów Grafików.

Jadwiga Hładki-Wajwódowa (1904–1944), Los Angeles 1932 (malarstwo, grafika)

Jadwiga Salomea Hładki urodziła się 14 stycznia 1904 r. w Warszawie, w rodzinie Franciszka i Salomei Katarzyny z Ciechanowiczów²³.

W roku 1926 ukończyła Miejską Szkołę Sztuk Zdobniczych i Malarstwa w Warszawie, a następnie w latach 1926–1933 studiowała malarstwo i grafikę w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych m.in. pod kierunkiem profesorów: Karola Tichego, Władysława Skoczylasa i Edmunda Bartłomiejczyka²⁴. W trakcie studiów otrzymała liczne nagrody i wyróżnienia za swoje prace graficzne i malarskie.

W roku 1932 wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury (w dziedzinie malarstwa), przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Los Angeles w czasie X Olimpiady ery nowożytnej. Do tego konkursu Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej pracę zatytułowaną *Canoe*, za którą międzynarodowe jury nie przyznało jej jednak żadnego wyróżnienia²⁵.

W roku 1933 została członkiem Stowarzyszenia Artystów Grafików „Ryt”, w 1934 r. – członkiem Koła Artystów Grafików Reklamowych, oraz w tymże roku weszła do Bloku Zawodowych Artystów Plastyków.

W roku 1933, wraz ze swoim mężem Antonim Wajwódem i kolegą ze studiów Edwardem Manteufflem, założyła pracownię grafiki dekoracyjno-reklamowej Mewa. Dzięki talentowi oraz wizjonerskiemu podejściu studio Mewa już w rok po jego założeniu miało ugruntowaną pozycję na warszawskim rynku graficznym i otrzymywało bardzo intratne zlecenia. Jeszcze w 1933 r.

²² *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

²³ S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, t. 2, Warszawa 1982, s. 138.

²⁴ J. Maurin-Białostocka, J. Derwojed (red.), *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 3, Instytut Sztuki PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, s. 81–82.

²⁵ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

członkowie Mewa przystąpili do prestiżowego Koła Artystów Grafików Reklamowych i wzięli udział w pierwszej wystawie KAGR, zorganizowanej w Instytucie Propagandy Sztuki w kwietniu 1934 roku. Studio dostało także m.in. zamówienie na wykonanie dekoracji kilku wnętrz pierwszego polskiego transatlantyku m/s Piłsudski.

Studio Mewa od 1935 r. współpracowało z pismem „Skamader”, wykonując dla niego okładki. Ogółem w latach 1935–1939 dla „Skamandra” Antoni Wajwód zaprojektował sześć okładek, Jadwiga Hładki-Wajwódowa cztery, a Edward Manteuffel trzy. Studio Mewa zakończyło oficjalnie swoją działalność w 1936 r., ponieważ jego założyciele, zachęceni licznymi sukcesami, postanowili podjąć pracę na własny rachunek, każdy pod swoim nazwiskiem.

Jadwiga Hładki-Wajwódowa wystawiała swoje prace nie tylko w kraju, ale też za granicą, m.in. w Nowym Jorku (1936 r.), w Londynie (1936 r.), Rapperswilu (1937 r.) i Rzymie (1938 r.). Jej prace to przede wszystkim drzeworyty i grafika użytkowa. W dziedzinie grafiki użytkowej wykonywała m.in. ilustracje dla czasopism dziecięcych „Słonko” i „Płomyczek”, także plakaty (otrzymała wyróżnienie w konkursie na plakat Państwowej Odznaki Sportowej w 1933 r.), okładki książek, etykiety i znaczki pocztowe.

W czasie II wojny światowej, podczas okupacji niemieckiej, brała udział w działaniach ruchu oporu i została zamordowana przez Niemców w okresie powstania warszawskiego, pomiędzy 6 a 12 sierpnia 1944 r. W tym też czasie zginął jej mąż Antoni Wajwód.

Janina Kaczkowska-Luarasi (1904–1995), Amsterdam 1928 (malarstwo, grafika)

Janina Kaczkowska urodziła się 27 lutego 1904 r. w Warszawie. Jej ojciec Józef Piotr był z zawodu adwokatem. Matką była Felicja Ludwika z domu von Braun. Janina od urodzenia wraz z rodzicami mieszkała w Warszawie przy ulicy Zielnej.

Janina Kaczkowska średnią szkołę ukończyła w Warszawie, i tam też zdała egzamin maturalny, a następnie podjęła studia w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych (od roku 1932 Akademia Sztuk Pięknych). Studiowała grafikę użytkową u prof. Edmunda Bartłomiejczyka w latach 1927–1932.

Jeszcze w czasie studiów, bo w roku 1928, wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury (w dziale grafiki), przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie w czasie IX Olimpiady ery nowożytnej. Do tego konkursu Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej pracę zatytułowaną *Narciarz* (zakwalifikowaną w wyniku konkursu krajowego), ale międzynarodowe jury nie przyznało jej żadnej nagrody²⁶.

Na początku lat 30. nawiązała współpracę z powstałym w Warszawie atelier grafiki dekoracyjno-reklamowej Mewa i brała udział w wielu konkursach

²⁶ Tamże.

w dziedzinie grafiki użytkowej, m.in. w 1934 r. uzyskała nagrodę w konkursie graficznym na projekty drobnych druków okolicznościowych.

W 1933 r., podróżując po Dalmacji, poznała swojego przyszłego męża, Thomasa Luarasi, albańskiego dyplomata, którego poślubiła w roku 1937. Janina Kaczkowska-Luarasi po raz ostatni odwiedziła Polskę w 1942 r., ale cały czas utrzymywała kontakt ze swym rodzinnym krajem.

W Albanii przez pewien czas pracowała w Naukowym Instytucie w Tiranie w dziale narodowego folkloru, ale jako cudzoziemka została z tego miejsca pracy odsunięta.

Janina Kaczkowska-Luarasi zmarła 15 stycznia 1995 r. w Tiranie i w tym mieście została pochowana (cmentarz Shara). Jej mąż Thomas zmarł w następnym roku (2 maja 1996 r.) i spoczął obok niej w tym samym grobie²⁷.

Janina Konarska-Słonimska (1900–1975), Los Angeles 1932 (malarstwo, grafika), srebrny medal olimpijski

Janina Konarska urodziła się 30 kwietnia 1900 r. w Łodzi jako córka Hermana Sejdemana, łódzkiego fabrykanta, i Heleny z domu Heiman²⁸.

Otrzymała dobre i staranne wykształcenie. Początkowo uczyła się w szkole żeńskiej Kazimierzy Kochanowskiej w Warszawie. Następnie kontynuowała naukę na Państwowych Kursach Pedagogicznych dla Nauczycieli Rysunku.

W roku 1918 przyjęła pseudonim artystyczny Konarska, który oficjalnie stał się jej własnym nazwiskiem w 1924 r. W tym samym czasie rodzina Sejdemanów przeszła na katolicyzm, adaptując nazwisko córki w formie lekko zmienionej – Konerscy²⁹.

W roku 1920, podczas wojny polsko-bolszewickiej, Janina Konarska pracowała w szpitalu Ligi Akademickiej i opiekowała się rannymi żołnierzami.

Po zakończeniu wojny, latach 1921–1927, studiowała malarstwo, grafikę i rzeźbę w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie u Karola Tichego i Władysława Skoczylasa.

W latach 20. XX wieku Janina Konarska była związana ze środowiskiem artystycznym i literackim stolicy, a w 1925 r. została współzałożycielką Stowarzyszenia Polskich Artystów Grafików „Ryt”. Łączyły ją też silne związki ze Skamandrytami, a zwłaszcza z Kazimierzem Wierzyńskim, Jarosławem Iwaszkiewiczem i Antonim Słonimskim, za którego wyszła za mąż w 1934 r.

W 1931 r. odbył się krajowy konkurs w dziedzinie malarstwa i grafiki, będący jednocześnie konkursem eliminacyjnym do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury, przeprowadzonego w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Los

²⁷ Informacje uzyskane od Genci Luarasi, syna Janiny Kaczkowskiej.

²⁸ B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich 1924–2006*, Fundacja Dobrej Książki, Warszawa 2007, s. 1061.

²⁹ http://wikipedia.org/wiki/Janina_Konarska [dostęp: 10.08.2017].

Angeles w 1932 r. W konkursie krajowym za cykl barwnych drzeworytów Janina Konarska otrzymała najwyższą nagrodę, a na Igrzyskach w Los Angeles międzynarodowe jury nagrodziło ją srebrnym medalem olimpijskim za jeden z jej drzeworytów zatytułowany *Narciarze* (drugi drzeworyt, *Stadion*, nie został nagrodzony).

Oprócz medalu olimpijskiego Janina Konarska za swoje prace otrzymała również inne prestiżowe nagrody, w tym w 1925 r. Grand Prix na Światowej Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu i Grand Prix w 1937 r. na Międzynarodowej Wystawie Sztuki i Techniki w Paryżu.

Była nie tylko grafiką (drzeworyt i miedzioryt), ale zajmowała się również malarstwem olejnym, akwarelą, rysunkiem i ilustrowaniem książek. Najowocniejszy okres jej twórczości przypadł na lata międzywojenne. W tym czasie powstał, m.in., cykl grafik *Święci Patroni*, rodzajowe ryciny z Kazimierza nad Wisłą, także cykl drzeworytów o tematyce sportowej. Główną domeną artystki był jednak drzeworyt ręcznie barwiony, w którym osiągnęła swoistą doskonałość.

W latach 1939–1947 przebywała na emigracji w Paryżu i w Londynie. Po powrocie do kraju zamieszkała na stałe w Warszawie. W tym czasie jej aktywność twórcza stopniowo malała. W okresie powojennym zajmowała się głównie ilustracją książkową, współpracując, z takimi wydawnictwami, jak: Czytelnik, Nasza Księgarnia i PIW.

Janina Konarska-Słonimska zmarła 9 czerwca 1975 r. w Warszawie i została pochowana na cmentarzu katolickim w Laskach. Obok niej spoczął jej mąż, Antoni Słonimski, zmarły w 1976 r. Małżeństwo Janiny i Antoniego Słonimskich było bezdzietne.

Bogna Krasnodębska-Gardowska (1900–1986), Berlin 1936 (malarstwo, grafika)

Bogna Krasnodębska urodziła się 19 marca 1900 r. w Sosnowcu jako córka Aleksandra Filipa, z zawodu urzędnika bankowego, i Marii Pauliny z Czajkowskich. Miała brata Kazimierza, z zawodu inżyniera chemika, i siostrę Wandę (po mężu Reicherowa), z zawodu artystkę malarkę.

W swym rodzinnym mieście Bogna Krasnodębska uczęszczała do Żeńskiej Szkoły Handlowej Józefy Siwikowej, a po jej ukończeniu (1917 r.) pierwsze wykształcenie w dziedzinie sztuk plastycznych zdobywała na Kursach Pedagogicznych dla Nauczycieli Rysunku w Warszawie w latach 1918–1921³⁰. Po ukończeniu kursów pracowała jako nauczycielka rysunku w kilku gimnazjach warszawskich, a jako nauczycielka grafiki w Szkole Rzemiosł i Sztuk Zdobniczych w Warszawie (1933–1935).

W roku 1923 podjęła studia na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie (studiowała m.in. u prof. Miłosza Kotarbińskiego i prof. Władysława Skoczylasa),

³⁰ Archiwum Politechniki Krakowskiej, teczka osobowa Bogny Krasnodębskiej-Gardowskiej.

które ukończyła w 1930 r., wykonując pracę dyplomową z dziedziny grafiki. Jeszcze w okresie studiów została członkiem stowarzyszenia artystycznego „Ryt” (1925–1939) oraz członkiem Związku Polskich Artystów Grafików.

Bogna Krasnodębska-Gardowska tworzyła głównie drzeworyty barwne o tematyce religijnej, rodzajowej i pejzażowej. W początkowym okresie była też zainteresowana miedziorytem, litografią i linorytem. Inspirowała ją również sztuka ludowa, a jej prace często miały charakter cykli tematycznych. Za swoje grafiki otrzymała szereg nagród i wyróżnień, m.in. srebrny medal na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r., medal brązowy na wystawie w Padwie w 1931 r., została ponadto laureatką d’Or na Międzynarodowej Wystawie „Sztuka i Technika” w Paryżu w 1937 r.

W 1936 r. Bogna Krasnodębska-Gardowska wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury w dziedzinie malarstwa, w kategorii prac graficznych, odbywającym się w Berlinie w ramach letnich igrzysk olimpijskich, ale nie uzyskała żadnej nagrody ani wyróżnienia (jej konkursowy drzeworyt miał tytuł *Ślizgawka*).

W okresie okupacji niemieckiej, w latach 1940–1944, była nauczycielką rysunku w ramach tajnych kompletów, a jednocześnie pracowała jako kucharka w Kuchni dla Artystów Plastyków w Warszawie. W roku 1945 przebywała na Podhalu, a później, od 1947 r., zamieszkała w Krakowie. W latach 1948–1966 prowadziła zajęcia z krakowskimi studentami, będąc zatrudnioną na stanowisku adiunkta w Katedrze Rysunku i Rzeźby³¹ na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej (w latach 1945–1954 Wydział Architektury należał do tzw. Wydziałów Politechnicznych AGH).

W tym okresie należała do grupy artystycznej 9 Grafików, będącej kontynuatorką przedwojennej grupy Ryt, a także do grupy Zagłębie. Po wojnie jej prace były prezentowane na indywidualnych wystawach w Warszawie (1948), Krakowie (1957), Toruniu (1964), Opolu (1966) i Szczecinie (1967).

W roku 1965 zmarł jej mąż, profesor Ludwik Gardowski. Rok później przeszła na emeryturę i wówczas zmniejszyła się też jej aktywność twórcza. Bogna Krasnodębska-Gardowska zmarła 21 stycznia 1986 r. w Krakowie.

Maria Łunkiewicz-Rogoyska (1895–1967), Berlin 1936 (malarstwo)

Maria Ewa Łunkiewiczowa urodziła się 23 marca 1895 r.³² w miejscowości Kudryńce na Podolu, w rodzinie Stanisława Chmielowskiego (młodszy brat św. brata Alberta – Adama Chmielowskiego) i Marii z Kłopotowskich.

Egzamin maturalny Maria Chmielowska zdała w Wyższym Zakładzie Naukowo-Wychowawczym Zakonnicy w Zbylitkowskiej Górze koło Tarnowa, a następnie, w roku 1919, wyszła za mąż za majora Jerzego Antoniego Łunkiewicza.

³¹ Tamże.

³² S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, t. 2, s. 189.

W latach 1921–1924 studiowała malarstwo w École Nationale des Arts Décoratifs w Paryżu, a po powrocie do kraju zamieszkała w Warszawie. Tam czynnie włączyła się w życie artystyczne stolicy, wiążąc się z awangardowymi ugrupowaniami Blok i Praesens. W tym czasie w swej działalności artystycznej pozostawała pod dużym wpływem kubizmu i puryzmu. W 1930 r. ponownie wyjechała do Paryża, gdzie nawiązała kontakty z grupą Abstraction-Création i Cercle et Carré.

W roku 1931 Maria Łunkiewiczowa miała swą indywidualną wystawę w warszawskim Salonie Sztuki Czesława Garlińskiego, a od następnego roku regularnie uczestniczyła w ekspozycjach Grupy Plastyków Nowoczesnych, wystawiając swe prace m.in. we Lwowie i w Łodzi. W 1934 r. rozwiódła się ze swym pierwszym mężem Jerzym Łunkiewiczem.

W roku 1936 wzięła udział w wystawie „Sport w Sztuce” w Instytucie Propagandy Sztuki w Warszawie, gdzie zaprezentowała swój obraz olejny *Football*, który następnie został zgłoszony przez Polski Komitet Olimpijski do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury przeprowadzonego w tymże roku w ramach XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie. Tam jednak nie uzyskała żadnego wyróżnienia.

W czasie II wojny światowej straciła niemal cały swój dorobek artystyczny. Zaraz po wojnie miała wspólną pracownię malarską z zaprzyjaźnionym z nią od lat międzywojennych Henrykiem Stażewskim – ich pracownia wkrótce stała się miejscem spotkań znajomych artystów i krytyków.

W roku 1946 drugi raz wyszła za mąż, a jej mężem został inżynier Jan Zbigniew Rogoyski (zmarł w 1967 r.). W latach 50. i 60. była też związana z kręgiem Mirona Białoszewskiego, współpracowała z warszawskim Teatrem na Tarczyńskiej, a swoje prace wystawiała m.in. w Galerii Krzywe Koło Mariana Bogusza (wystawa indywidualna w 1962 r.).

Maria Ewa Łunkiewicz-Rogoyska (Chmielowska) zmarła 4 września 1967 r. w Warszawie. W setną rocznicę jej urodzin Muzeum Sztuki w Łodzi zorganizowało poświęconą jej wystawę zatytułowaną: „Maria Ewa Łunkiewicz-Rogoyska (1895–1967)”.

Leonia Nadelman-Janecka (1909–2003), Amsterdam 1928, Los Angeles 1932 (malarstwo)

Leonia Nadelman urodziła się 20 lipca 1909 r.³³ w Warszawie w rodzinie Roberta Nadelmana, z zawodu lekarza dentystry, i Pauliny z domu Lindenbaum.

Po zdaniu egzaminu maturalnego, w roku 1930 podjęła studia artystyczne w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, a ukończyła je w 1935 r., uzyskując dyplom w zakresie malarstwa i grafiki³⁴. Jeszcze przed ukończeniem studiów Leonia Nadelman wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury,

³³ *Słownik artystów plastyków...*, s. 207.

³⁴ K. Piwocki, *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1964*, Warszawa 1965, s. 196.

w dziale malarstwa, przeprowadzonym w 1928 r. podczas letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie. Do konkursu zgłosiła swoją pracę zatytułowaną *Zapaśnicy*, lecz międzynarodowe jury nie przyznało jej żadnej nagrody³⁵.

Cztery lata później ponownie zgłosiła swój obraz (*Cykliści*) do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury, tym razem przeprowadzonego w Los Angeles podczas letnich igrzysk w 1932 r., ale znów nie uzyskała żadnego wyróżnienia³⁶.

Leonia Nadelman była członkiem Stowarzyszenia Polskich Artystów Grafików „Ryt” i w 1931 r. wzięła udział w Wystawie Salonu Grafiki tego stowarzyszenia, a w roku 1932 została członkiem loży wolnomularskiej założonej przez uczniów prof. Tadeusz Pruszkowskiego.

Leonia Nadelman była pochodzenia żydowskiego, więc w okresie II wojny światowej musiała ukrywać się przed okupantami. 6 września 1939 r. wraz z rodzicami opuściła Warszawę i razem z nimi zamieszkała najpierw w okolicy Łucka, a następnie (od wiosny 1940 r. do jesieni 1941 r.) we Lwowie. Po powrocie do Warszawy trafiła z rodzicami do getta. W sierpniu 1942 r., po kupieniu przez jej ojca fałszywych dokumentów, udało im się opuścić getto i przejść na stronę aryjską. Leonia z matką wyjechała do Mielca, nosząc wówczas nazwisko Atanians, które niestety zwracało uwagę otoczenia. Wkrótce jednak ojciec za pieniądze wyrobił jej nowe dokumenty na nazwisko Janecka.

Wojnę i okupację niemiecką przeżyła. Po wojnie podjęła swoją działalność artystyczną pod nazwiskiem Leonia Janecka, uprawiając rysunek i malarstwo sztalugowe (olej, gwasz). Preferowała takie tematy, jak: pejzaże, martwe natury i portrety. Przede wszystkim jednak zajęła się grafiką książkową. Wykonywała liczne ilustracje do książek wydawanych przez takie wydawnictwa, jak: Książka i Wiedza (1951–1961), Czytelnik (od 1952), Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych (od 1958), Nasza Księgarnia.

Leonia Nadelman-Janecka zmarła 2 stycznia 2003 r. w Warszawie.

Olga Niewska (1898–1943), Amsterdam 1928, Los Angeles 1932, Berlin 1936 (rzeźba)

Olga Niewska (1. voto Zbiza, 2. voto Maderowa, 3. voto Szczekowska) urodziła się 28 maja 1898 r. w Charkowie jako córka Jana i Eugenii z domu Della Vos³⁷.

Po zdaniu egzaminu maturalnego pobierała nauki w szkole malarskiej w Kijowie, a następnie, w latach 1919–1923, studiowała rzeźbę pod kierunkiem Konstantego Laszczki w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. W tym też czasie wyszła za mąż i zaczęła się posługiwać podwójnym nazwiskiem Niewska-Zbiza. Jeszcze jako studentka debiutowała w Krakowie w 1920 r., prezentując swoją indywidualną kolekcję w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych. W 1922 r.

³⁵ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

³⁶ Tamże.

³⁷ W. Przybyszewski, *Olga Niewska*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2001, s. 21.

otrzymała nagrodę z fundacji Feliksa Jasieńskiego, a po otrzymaniu w 1923 r. dyplomu ukończenia studiów wyjechała do Paryża, aby tam w pracowni Elile'a Antoine'a Bourdelle'a doskonalić swoje umiejętności rzeźbiarskie.

Po powrocie do kraju osiedliła się w Warszawie i została członkiem Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków, jak również Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych³⁸. W roku 1928 wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury w dziale rzeźby, przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie, do którego Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej 4 rzeźby: *Strzelec*, *Dyskobol*, *Pływak* oraz *Łucznik*. Niestety, międzynarodowe jury nie nagrodziło żadnej jej pracy.

Cztery lata później Olga Niewska ponownie wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury, tym razem zorganizowanym podczas igrzysk w Los Angeles, a jej praca pt. *Biegacz* została zakwalifikowana na podstawie konkursu krajowego. Podobnie jak w roku 1928, jurorzy i tym razem nie przyznali jej żadnego medalu ani wyróżnienia.

Kolejny, trzeci raz Olga Niewska wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury podczas igrzysk w Berlinie w 1936 r. Do tego konkursu została zgłoszona jej rzeźba zatytułowana *Atleta* – niestety również i tym razem Olga Niewska nie otrzymała żadnej nagrody³⁹.

W roku 1928, po uzyskaniu rozwodu ze swym pierwszym mężem, Olga Niewska drugi raz wyszła za mąż za Henryka Madera, ale również i to jej małżeństwo zakończyło się rozwodem. Trzeci raz Olga Niewska zawarła związek małżeński w 1936 r. – z mjr. Władysławem Szczekowskim. Jej ostatni związek trwał do końca życia.

Do roku 1939 Niewska aktywnie uczestniczyła w wielu wystawach rzeźbiarskich, prezentując swoje prace zarówno w kraju, jak i za granicą. Rzeźby jej autorstwa spotykały się często z powszechnym uznaniem i nieraz były nagradzane. Olga Niewska była też autorką pomnika Ignacego Daszyńskiego, odlanego w brązie, a umiejscowionego na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Po wybuchu II wojny światowej w 1939 r. i podczas okupacji niemieckiej Olga Niewska nadal mieszkała w Warszawie, ale jej aktywność twórcza znacznie zmalała.

W 1943 r. musiała się poddać operacji wyrostka robaczkowego i na skutek pooperacyjnych komplikacji zmarła w warszawskim szpitalu dnia 25 maja 1943 r. Pochowano ją w Warszawie, na cmentarzu ewangelicko-reformowanym, w grobie matki.

Maria Obrębska-Stieber (1904–1995), Los Angeles 1932 (malarstwo)

Maria Obrębska urodziła się 14 lutego 1904 r. w miejscowości Peczara na Podolu, w rodzinie Antoniego i Marii z Hołajskich. Przez krótki okres mieszkała

³⁸ Tamże, s. 118.

³⁹ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

w Kijowie, ale w roku 1911 wyjechała z tego miasta i na stałe przenieśli się do Warszawy. Tam zdała egzamin maturalny w Ośmioklasowym Gimnazjum Żeńskim Jadwigi Kowalczykówny i Jadwigi Jawurkówny w 1922 r.⁴⁰ W roku 1923 podjęła studia artystyczne w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, studiując grafikę u prof. Władysława Skoczylasa i malarstwo pod kierunkiem prof. Tadeusza Pruszkowskiego i prof. Mieczysława Kotarbińskiego. Studia ukończyła w 1931 r.

Maria Obrębska w roku 1931 zgłosiła dwie swoje prace, zatytułowane *Alpinista* i *Kapriel*, do krajowego konkursu „Sport w Sztuce” w dziedzinie malarstwa i grafiki. Był to jednocześnie konkurs eliminacyjny do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury w Los Angeles w 1932 r., w ramach letnich igrzysk olimpijskich. Obie jej prace zostały zakwalifikowane do konkursu olimpijskiego, ale w Los Angeles jury nie przyznało im żadnej nagrody⁴¹.

Maria Obrębska była członkiem kilku stowarzyszeń artystycznych, w tym Stowarzyszenia Artystów Grafików „Ryt”, Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków (ZZPAP) – od roku 1936, i Związku Zawodowych Artystów Plastyków we Lwowie – w latach 1937–1939.

Po skończeniu studiów, oprócz prowadzenia działalności artystycznej, pisała również artykuły o sztuce do miesięcznika „Arkady” – w latach 1935–1939. W tym też okresie wyszła za mąż za Zdzisława Stiebera, polskiego sławistę i językoznawcę.

Maria Obrębska-Stieber zajmowała się też pracą pedagogiczną. Wykładała m.in. w Państwowym Instytucie Sztuk Plastycznych we Lwowie – w latach 1938–1939, a także w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi. Po zakończeniu II wojny światowej, w roku akademickim 1946/1947, w Łodzi na Wydziale Włókienniczym organizowała i kierowała Zakładem Druku na Tkaninie. Początkowo była tam zatrudniona na stanowisku wykładowcy, a w roku 1957 została mianowana profesorem nadzwyczajnym. Profesor Maria Obrębska-Stieber zmarła w Łodzi w 1995 r.

Wanda Pleszczyńska-Wóycicka (1903–1943), Amsterdam 1928 (malarstwo, grafika)

Wanda Pleszczyńska urodziła się 25 maja 1903 r. w Lublinie, w rodzinie Stefana, z zawodu inżyniera, i Walerii z domu Downar-Zapolskiej⁴², z zawodu nauczycielki. Do szkoły średniej uczęszczała w Lublinie, gdzie w 1921 r. w Szkole Realnej Żeńskiej Władysława Kunickiego otrzymała świadectwo dojrzałości. W roku 1922 podjęła studia polonistyczne na Katolickim Uniwersyte-

⁴⁰ Materiały archiwalne ASP w Warszawie,teczka osobowa Marii Obrębskiej.

⁴¹ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

⁴² *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966)*, Instytut Sztuki PAN, t. 7, Warszawa 2003, s. 108.

cie Lubelskim, ale w tym czasie uczęszczała także do średniej szkoły muzycznej. Wkrótce jednak przeniosła się do Warszawy i tam kontynuowała naukę muzyki, a także uczyła się malarstwa w Szkole Malarstwa i Rysunku im. Wojciecha Gersona oraz w prywatnej szkole Konrada Krzyżanowskiego.

W latach 1923–1930 studiowała malarstwo i grafikę w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem profesorów Tadeusza Pruszkowskiego i Władysława Skoczylasa.

W czasie swych studiów Wanda Pleszczyńska wielokrotnie była nagradzana na uczelni za prace studyjne. Uczestniczyła w życiu studenckim – śpiewała na różnego rodzaju imprezach, a także prowadziła chór studencki⁴³.

Jeszcze przed ukończeniem studiów, w roku 1928, wzięła udział w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury (w dziale malarstwa i grafiki), przeprowadzonym w ramach letnich igrzysk olimpijskich w Amsterdamie w czasie IX Olimpiady ery nowożytnej. Do tego konkursu Polski Komitet Olimpijski zgłosił jej drzeworyt zatytułowany *Football* (zakwalifikowany w wyniku konkursu krajowego), ale międzynarodowe jury nie przyznało Pleszczyńskiej żadnej nagrody⁴⁴.

W roku 1928 Wanda Pleszczyńska wyszła za mąż za architekta Zbigniewa Wóycickiego. Po ukończeniu studiów pracowała w warszawskich szkołach jako nauczycielka rysunków.

W czasie II wojny światowej, od 1940 r., pod pseudonimami Dorotka i Sarenka czynnie włączyła się w działalność Związku Walki Zbrojnej. Później została sekretarką szefa wydziału ofensywnego Armii Krajowej (Oddział II KG AK) ppłk. Władysława Szczekowskiego. Niestety, 18 listopada 1943 r. ppłk. Szczekowski został aresztowany przez Niemców, a dzień później na ulicy ujęto jego sekretarkę. Osadzono ją na Pawiaku, gdzie – mimo stosowanych tortur – nie ujawniła żadnych nazwisk. 17 grudnia 1943 r. Wanda Pleszczyńska-Wóycicka została rozstrzelana na ruinach getta w Warszawie.

Maria Rużycka-Gabryel (1905–1961), Berlin 1936 (malarstwo, grafika)

Maria Rużycka urodziła się 25 sierpnia 1905 r. we Lwowie jako córka Juliana (dyrektora Banku Krajowego) i Ewy Rużyckich. We Lwowie uczęszczała do Gimnazjum Realnego, gdzie w 1925 r. zdała egzamin maturalny. Uczyła się też rysunku pod kierunkiem K. Opalińskiego i P. Gajewskiego w Państwowej Szkole Technicznej we Lwowie, a po zdaniu matury, od roku 1925, podjęła studia malarskie w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Studiowała tam pod kierunkiem Józefa Mehoffera, Felicjana Szczęsnego Kowarskiego i Jana Wojnarskiego, uzyskując m.in. nagrodę specjalną za prace wykonane w ciągu roku akademickiego 1927/1928.

W roku 1929 przeniosła się do Warszawy wraz z grupą swych kolegów, uczniów Kowarskiego, aby tam, w jego pracowni w Szkole Sztuk Plastycznych,

⁴³ Tamże.

⁴⁴ *Olimpijskie konkursy sztuki...*, s. 39–48.

kontynuować studia. W Warszawie studiowała również drzeworyt w pracowni Władysława Skoczylasa. W tym czasie Maria Rużycka zamieszkała w Warszawie, ale często przyjeżdżała do rodzinnego Lwowa.

W roku 1932 wstąpiła do ugrupowania Pryzmat, w następnym roku została członkiem Stowarzyszenia Artystów Grafików „Ryt”, a w 1937 r. – Związku Polskich Artystów Plastyków.

W roku 1936 Maria Rużycka wzięła udział w krajowym konkursie „Sport w Sztuce” i tam jej drzeworyt, zatytułowany *Na grani*, został zakwalifikowany do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury, przeprowadzanego w tymże roku w Berlinie w ramach letnich igrzysk olimpijskich. W Berlinie jej praca nie znalazła jednak uznania w oczach jurorów, w związku z czym nie przyznano Rużyckiej żadnego medalu ani wyróżnienia.

W latach 1936–1937 jako stypendystka polskiego rządu przebywała w Paryżu, doskonaląc swój warsztat malarski i graficzny w pracowni prof. Józefa Pankiewicza.

Wybuch II wojny światowej przerwał jej karierę artystyczną. W czasie okupacji niemieckiej musiała się ukrywać. Zaraz po wojnie, w 1945 r., osiedliła się w Gorlicach i tam założyła rodzinę, wychodząc za mąż za Stanisława Gabryela, nauczyciela polonistyki i bibliotekarza oraz prezesa Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Gorlickiej.

Maria Rużycka-Gabryel jako artystka uprawiała malarstwo sztalugowe, dekoracyjne, także rysunek oraz drzeworyt. Jako graficzka zadebiutowała cyklem prac o tematyce huculskiej, wykonanych w akwaforcie, a drzeworyt zaczęła uprawiać od roku 1932. Tematów do prac dostarczały jej liczne podróże zagraniczne i wędrowki po kraju. Artystka była zapaloną narciarką, ale interesowały ją też sporty wodne, co znalazło odbicie w wielu jej pracach.

Pozostawiła po sobie liczne prace graficzne i malarskie poświęcone Ziemi Gorlickiej, takie jak cykl zatytułowany „Ziemia gorlicka” (1958) oraz „Biecz w drzeworytach” (1956). Maria Rużycka-Gabryel zmarła 14 lipca 1961 r. w Krakowie. Po jej śmierci zorganizowano kilka wystaw prezentujących jej prace, m.in. w Krakowie, Tarnowie, Zakopanem, Warszawie, Rzeszowie i Lesku.

Wanda Telakowska (1905–1985), Berlin 1936 (malarstwo, grafika)

Wanda Telakowska urodziła się 20 kwietnia 1905 r. w Sosnowcu, w rodzinie inżyniera budowlanego Edmunda Sylwestra Telakowskiego (działacza PPS, społecznika) i Marii, pochodzącej z ziemiańskiej rodziny Śniechowskich.

Po roku 1918, wraz z rodzicami i młodszą siostrą Barbarą, znalazła się w Warszawie i tam kontynuowała naukę w Gimnazjum im. Cecylii Plater-Zyberkówny. Po maturze, w latach 1923–1931, studiowała malarstwo i grafikę na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, m.in. u prof. Edmunda Bartłomiejczyka. Jednocześnie uczęszczała na kursy pedagogiczne oraz na zajęcia warsztatowe, poznając techniki rzemiosła.

Jako utalentowana graficzka otrzymała szereg nagród na międzynarodowych wystawach za drzeworyty barwne, m.in. złoty medal na Wystawie Grafiki we Florencji w 1934 oraz złoty medal na Międzynarodowej Wystawie Sztuki i Techniki w Paryżu w 1937 r.

W roku 1936 wzięła udział w krajowym konkursie „Sport w Sztuce”, organizowanym przez Polski Komitet Olimpijski i Instytut Propagandy Sztuki, którego celem było wybranie prac reprezentujących Polskę w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury podczas igrzysk olimpijskich w Berlinie. Trzy barwne drzeworyty: *Camping* (wymiary 20 × 16,5 cm), *Przystań* (wym. 20 × 16,5 cm) i *Postój* (14 × 11,5 cm), prezentowane w dziale grafiki, nie zostały przez jury nagrodzone⁴⁵, ale zakwalifikowano je do Olimpijskiego Konkursu Sztuki i Literatury w Berlinie. Tam jednak nie przyznano ich autorce żadnej nagrody ani wyróżnienia.

W okresie okupacji niemieckiej Wanda Telakowska pracowała jako nauczycielka w oficjalnym i konspiracyjnym szkolnictwie – uczyła literatury i technik reklamy w liceum handlowym im. Roeslerów. Działała również w konspiracji, dając schronienie wybitnym przedstawicielom kultury i nauki. W jej warszawskim mieszkaniu spotykali się m.in. profesorowie architektury, tworząc tam plany powojennej odbudowy i rozbudowy miasta. W czasie powstania warszawskiego straciła większość swego dorobku artystycznego, a po wojnie nie wróciła już do twórczości artystycznej – całkowicie poświęcając się wzornictwu przemysłowemu⁴⁶.

W lutym 1945 r. Wanda Telakowska została zatrudniona w Departamencie Plastyki w Wydziale Planowania MKiS i tworzyła podwaliny dla Departamentu Wytwórczości, późniejszego Biura Nadzoru Estetyki Produkcji. Jako dyrektor BNEP zainicjowała w 1950 roku powstanie Instytutu Wzornictwa Przemysłowego (IWP – jedna z pierwszych tego typu instytucji w Europie) i została jego dyrektorem ds. artystycznych.

Wanda Telakowska (od 1957 r. – profesor) stworzyła własną ideę wzornictwa, wyrażającą się w demokratyzacji kultury. Starła się wprowadzić w życie hasło „piękno na co dzień dla wszystkich”.

W 1968 r., po wydarzeniach marcowych, została zmuszona do rezygnacji ze stanowiska dyrektora i przeniesiona na pół etatu na stanowisko kierownika Pracowni Środowiskowych Inwencji Plastycznych. Pogarszający się jej stan zdrowia, w tym postępująca utrata wzroku, był powodem rozstania z IWP w 1978 r. Prof. Wanda Telakowska zmarła 15 stycznia 1985 r. w Warszawie. Pochowana została na Starym Cmentarzu Powązkowskim (kw. 188-1-4).

⁴⁵ *Katalog Wystawy „Sport w Sztuce”*, Warszawa 1936.

⁴⁶ B. Bochinska, *Moc Osobowości. Zarys biografii Wandy Telakowskiej*, <http://free.art.pl/podkowa.magazyn/nr49/telakowska.htm> [dostęp: 10.08.2017].

Jadwiga Umińska (1900–1983), Los Angeles 1932 (malarstwo)

Jadwiga Umińska urodziła się 28 lutego 1900 r. w Warszawie, w rodzinie Teodora i Stanisławy z Czeczotów. W swym rodzinnym mieście uczęszczała do Siedmioklasowej Szkoły Handlowej Żeńskiej T. Raczkowskiej i tam w 1917 r. zdała egzamin maturalny. Po maturze, w latach 1919–1920, studiowała w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych (prywatnej), a następnie, od roku 1923, kontynuowała naukę w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie (później – Akademia Sztuk Pięknych). Studiowała tam malarstwo u prof. Tadeusza Pruszkowskiego oraz grafikę u prof. Władysława Skoczylasa. Studia na tej uczelni ukończyła w 1927 r.

W roku 1931 Jadwiga Umińska wzięła udział w zorganizowanym przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wspólnie z Instytutem Propagandy Sztuki krajowym konkursie w dziale malarstwa sztalugowego, który to konkurs pełnił rolę eliminacji do olimpijskich konkursów sztuki, będących w programie letnich igrzysk olimpijskich w Los Angeles w 1932 r. W tym krajowym konkursie Jadwidze Umińskiej przyznano pierwszą nagrodę za obraz zatytułowany *Boks*. Niestety, międzynarodowe jury w Los Angeles niżej oceniło jej obraz, nie przyznając jej żadnego medalu olimpijskiego ani też dyplomu honorowego.

Pod koniec lat 30. Jadwiga Umińska, oprócz działalności malarskiej i graficznej, zajęła się też projektowaniem kostiumów dla Opery Warszawskiej.

Podczas II wojny światowej przebywała głównie w Warszawie i tam w 1944 r. wzięła czynny udział w powstaniu warszawskim. W tym też czasie, w trakcie trwania walk, artystka wykonała unikalny cykl rysunków dokumentujących powstanie – znalazły się w nim m.in. prace przedstawiające ruiny miasta, wysiedleńców oraz życie codzienne powstańców.

Po zakończeniu II wojny światowej Jadwiga Umińska nadal prowadziła swoją działalność artystyczną, przy czym ilustrowała też książki i czasopisma. Wykonała m.in. ilustracje do „Kroniki Polski i Świata”, współpracowała z „Kuźnicą”, „Odrodzeniem”, „Dziennikiem Polskim”, „Ruchem Muzycznym” oraz z wydawnictwami PWM, PIW, Czytelnik, Iskra, Nasza Księgarnia, Wydawnictwem Literackim. Wykonywała też szkice pejzażowe, portrety – w tym wizerunki Fryderyka Chopina, Szymanowskiej, Zofii Nałkowskiej, i inne.

W późniejszym okresie, wraz ze swym mężem Waławem Baronem, projektowała i wykonywała artystyczne emalie na srebrze i miedzi. Jadwiga Umińska zmarła w 1983 r.

Likwidacja olimpijskich konkursów sztuki

Już na sesji MKOl w Londynie w 1948 r. miały miejsce pierwsze dyskusje dotyczące problemów amatorstwa twórców biorących udział w olimpijskich konkursach sztuki. W 1949 r. na kolejnej sesji MKOl, odbywającej się w Rzymie, w szerszym aspekcie dyskutowano problemy związane z olimpijskimi kon-

kursami sztuki – padło tam stwierdzenie, że praktycznie wszyscy uczestnicy tych konkursów byli zawodowcami, co stało w sprzeczności z zasadami obowiązującej wówczas Karty Olimpijskiej. Na wniosek prezydenta MKOl Sigfrida Edströma (wielu członków MKOl było nieobecnych na sesji) podjęto więc uchwałę, że konkursy sztuki powinny zostać zlikwidowane i zastąpione wystawami, bez przyznawania nagród i medali.

Postanowienia podjęte na sesji MKOl w 1949 r. spotkały się z licznymi protestami, a do problemu konkursów sztuki powracano jeszcze kilkakrotnie.

Decyzja o likwidacji olimpijskich konkursów sztuki ostatecznie została przegłosowana na sesji MKOl w Atenach w kwietniu 1954 r. – z tym, że zalecono, aby każdy organizator letnich igrzysk olimpijskich organizował również wystawy sztuki.

Wkrótce też wprowadzono poprawkę do Karty Olimpijskiej, dodając tam artykuł mówiący, że Komitet Organizacyjny Igrzysk jest zobowiązany do zorganizowania pokazów lub wystaw sztuki w takich dziedzinach, jak: architektura, muzyka, literatura, malarstwo, rzeźba, sport w filatelistyce i fotografia. Program może również obejmować balet, spektakle teatralne, operowe, koncerty symfoniczne. Powinien też prezentować te dziedziny sztuki, które są charakterystyczne dla kraju, w którym odbywają się igrzyska.

Ten artykuł spowodował, że do ogólnego programu igrzysk olimpijskich wprowadzono tzw. „Program Kulturalny”, który – według Karty Olimpijskiej – powinien odbywać się przynajmniej w tym czasie, w którym „Wioska Olimpijska” jest otwarta.

Olimpijskie Konkursy Sztuki i Literatury można więc traktować jako rozdział zamknięty w historii nowożytnego olimpizmu, gdyż nic nie wskazuje na to, aby do takich konkursów powrócono.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Materiały archiwalne Archiwum ASP w Krakowie, teczki osobowe Olgi Niewskiej oraz Marii Różyckiej.

Materiały archiwalne Archiwum ASP w Warszawie, teczki osobowe Marii Brodackiej, Marii Dunin, Krystyny Dąbrowskiej, Leonii Nadelman, Marii Obrebskiej i Jadwigi Umińskiej.

Materiały archiwalne Politechniki Krakowskiej, teczka osobowa Bogny Krasnodębskiej-Gardowskiej.

II. Źródła internetowe

www.sports-reference.com/olympics/summer/1912/ART/ [dostęp: 10.08.2017].

www.sports-reference.com/olympics/summer/1920/ART/ [dostęp: 10.08.2017].

www.sports-reference.com/olympics/summer/1924/ART/ [dostęp: 10.08.2017].
www.sports-reference.com/olympics/summer/1928/ART/ [dostęp: 10.08.2017].
www.sports-reference.com/olympics/summer/1932/ART/ [dostęp: 10.08.2017].
www.sports-reference.com/olympics/summer/1936/ART/ [dostęp: 10.08.2017].
www.sports-reference.com/olympics/summer/1948/ART/ [dostęp: 10.08.2017].

B. Literatura

- IX-e Olympiade Amsterdam 1928, Pologne, Catalogue du Concours et de L'Exposition D'Art Olympique*, Stedelijk Museum Amsterdam 1928.
- X Olympiad Los Angeles 1932, Catalogue of Competition and Exhibition of Art*, Los Angeles Museum Exposition Park – Los Angeles, California.
- XIVth Olympiad Sport in Art Exhibition (illustrations)*, London 1948.
- Bochinska B., *Moc Osobowości. Zarys biografii Wandy Telakowskiej*, <http://free.art.pl/podkowa.magazyn/nr49/telakowska.htm> [dostęp: 10.08.2017].
- García B., *The concept of olympic cultural programme: origin, evolution and projection*, Centre d'Estudis Olímpics (CEO-UAB), Barcelona 2010.
- Katalog zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki (MSiT). Zbiory sztuki – tkanina*, Warszawa 1992.
- Konkurs Sztuki 1936 (Katalog Wystawy „Sport w Sztuce”)*, Instytut Propagandy Sztuki, Warszawa 1936.
- Królak W., *Olimpijskie konkursy sztuki*, „Studia i Materiały”, t. 6, MSiT, Warszawa 1992.
- Lipoński W., *Sport, literatura, sztuka*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1974.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, t. 2, Warszawa 1982 (t. 1: 1938).
- Maurin-Białostocka J., Derwojed J. (red.), *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 3, Instytut Sztuki PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979.
- Miller D., *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894–2008*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2008.
- Młodzikowski G., *20 olimpiad ery nowożytnej*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa 1973.
- Olimpijskie konkursy sztuki. Wawrzyny Olimpijskie*, opracowanie zbiorowe, PKOl, Wyd. Estrella, Warszawa 2012.
- Piwocki K., *Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1964*, WSiP, Warszawa 1965.
- Polski słownik biograficzny*, t. 27, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983.
- Porada Z., *Olimpijczycy z Politechniki Krakowskiej*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2011.
- Porada Z., *Olimpijczycy z Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych*, Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki, Kraków 2014.
- Przybyszewski W., *Olga Niewska*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2001.

- Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945–1970. Słownik biograficzny, Okręg Warszawski ZPAP, Warszawa 1972.*
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.), Instytut Sztuki PAN, t. 7, Warszawa 2003.*
- Słownik malarzy polskich, t. 2, Arkady, Warszawa 2003.*
- Stanton R., *In Search of the Artists 1912*, „Journal of Olympic History”, spring 2001, vol. 9, s. 5–11.
- Tuszyński B., Kurzyński H., *Leksykon olimpijczyków polskich 1924–2006*, Fundacja Dobrej Książki, Warszawa 2007.
- Yoshida H., *The Art Competitions in the Modern Olympic Games*, „Aesthetics” 2009, No. 13, s. 111–120.

Polish Women Artists in Olympic Art Competitions 1928–1948

Abstract

For the first time Polish women artists took part in the 1928 Olympic Art Competitions in Amsterdam. In subsequent competitions in 1932, 1936 and 1948 they also participated in the departments of painting and graphics, sculpture and music. Two of our women artists participated in the sculpture competitions, one in the music department and 15 in the painting and graphics department. In 1928–1948, 18 Polish women artists participated in the Olympic Art Competitions at the four Summer Olympics, earning one silver medal (Janina Konarska – graphic artist) and one honorary award (Grażyna Bacewicz – music). Our women artists, like the sport women, should be given the Olympian title, because in 1912–1948 in the official program Olympic Games were the art competitions and their laureates were awarded the same medals as the athletes.

Keywords: Olympic art competitions, Polish women artists, music, painting and graphics, sculpture.

Leon RAK*

Działalność sportowa żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych podczas internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945

Streszczenie

Celem pracy było opisanie przejawów działalności sportowej żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych w czasie ich internowania w Szwajcarii w latach 1940–1945. Dokonano przeglądu następujących materiałów źródłowych: źródeł archiwalnych, wydawanego przez internowanych żołnierzy pisma „Goniec Obozowy”, wspomnień internowanych żołnierzy oraz literatury.

Żołnierze 2. Dywizji Strzelców Pieszych byli internowani na terenie Szwajcarii od czerwca 1940 r. do maja 1945 r. W czasie internowania żołnierze polscy mieli obowiązek świadczenia pracy na rzecz Szwajcarii. W wyznaczonych obozach internowania mogli również kontynuować naukę, rozpoczętą przed wybuchem II wojny światowej. W czasie wolnym podejmowali różne rodzaje aktywności fizycznej. Do najbardziej popularnych należały: piłka nożna, siatkówka, tenis stołowy oraz narciarstwo. Uprawiano również turystykę górską oraz alpinizm. Ważną rolę w propagowaniu sportu wśród żołnierzy odegrał Związek Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej (Young Mens Christian Association – YMCA), dzięki któremu pozyskiwano sprzęt sportowy oraz środki pieniężne na finansowanie imprez sportowych. W obozie dla internowanych Polaków w Münchenbuchsee, YMCA zorganizowała i wyposażyla warsztat produkujący sprzęt sportowy na potrzeby internowanych żołnierzy. Sprzęt ten był również wysyłany do obozów jenieckich w Rzeszy Niemieckiej.

Pomimo trudnych warunków, w jakich przebywali internowani polscy żołnierze w Szwajcarii w latach 1940–1945, podejmowali oni wiele form aktywności fizycznej w czasie wolnym.

Słowa kluczowe: druga wojna światowa, aktywność sportowa w polskim wojsku, internowanie żołnierzy polskich w Szwajcarii, 2. Dywizja Strzelców Pieszych.

* dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Pedagogiczny, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: l.rak@ajd.czyst.pl

Wstęp

Dzieje 2. Dywizji Strzelców Pieszych (2. DSP) były wielokrotnie opisywane¹. Prace na ten temat skupiały się głównie na opisie faktów dotyczących tworzenia dywizji, szlaku bojowego we Francji oraz warunków internowania na terenie Szwajcarii. Obszernie opisywano prawne i społeczne uwarunkowania internowania oraz codzienne życie polskich żołnierzy, w tym prace, jakie wykonywali oni na rzecz Szwajcarii. Znacznie mniej miejsca w literaturze poświęcono na opis czasu wolnego internowanych żołnierzy, w tym uprawiania sportu (a warto zaznaczyć, iż jest to zagadnienie bardzo obszerne)². Dane takie znajdują się w publikacji J. Smolińskiego³. Problematyką tą zajmował się również autor niniejszej pracy. Dotychczas opracowano zagadnienia związane z powstaniem 2. DSP, szlakiem bojowym i internowaniem w Szwajcarii, oraz z uprawianiem przez internowanych żołnierzy narciarstwa, alpinizmu i turystyki górskiej⁴. Celem niniejszego artykułu jest uzupełnienie wcześniej zaprezentowanych danych o opis działalności sportowej żołnierzy 2. DSP w zakresie innych dyscyplin sportowych. Więcej miejsca poświęcono również opisowi warunków, w jakich ta działalność była prowadzona.

W pracy zastosowano metodę analizy źródeł historycznych oraz metody indukcji i dedukcji. Głównym źródłem danych były informacje sportowe zamieszczone na łamach „Gońca Obozowego”, pisma wydawanego przez internowanych żołnierzy (przeanalizowano wszystkie wydane numery tego czasopisma)⁵. Do źródeł wykorzystanych w pracy należały również źródła archiwalne, w szczególności materiały zgromadzone w archiwum Muzeum Narciarstwa w Cieklinie

¹ J. Smoliński, *2 Dywizja Strzelców Pieszych*, Warszawa 1992; M. Matyja, *Niespełnione nadzieje. Losy polskiej 2. Dywizji Strzelców Pieszych w latach 1940–1945*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013; A. Blum, *2 Dywizja Strzelców Pieszych. Początki internowania 1940–1941*, „Materiały: Dokumenty – Źródła – Archiwalia”, z. 7, Instytut Polski i Muzeum im. Generała Sikorskiego, Londyn 1991.

² Lata II wojny światowej to niezwykle trudny okres w dziejach polskiego sportu. Wielu sportowców poniosło śmierć na polach bitew, w obozach koncentracyjnych lub jenieckich – zarówno niemieckich, jak i sowieckich. Uprawianie sportu na ziemiach okupowanej Polski było niezwykle utrudnione i groziło poważnymi konsekwencjami. Pomimo skrajnie niekorzystnych warunków, polscy sportowcy podejmowali działalność sportową bez względu na okoliczności, w których się znajdowali. Uprawianie sportu pozwalało im przetrwać trudne chwile. Działalność ta była przedmiotem wielu badań i licznych prac, które zostały znakomicie podsumowane w pracy R. Wryka, zob. R. Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach II wojny światowej*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2016.

³ J. Smoliński, dz. cyt., s. 131–133.

⁴ L. Rak, *Skiing, Mountaineering and Mountain Tourism Practiced by the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division during the Internment in Switzerland between 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2016, t. 15, nr 4, s. 121–131.

⁵ „Goniec Obozowy” wydawano w latach 1940–1945, z krótką przerwą w roku 1941; wydano w sumie 129 numerów tej gazety – za: J. Smoliński, dz. cyt. s. 133–135.

k. Jasła, zdeponowane przez rodzinę Tadeusza Wowkonowicza⁶. Wykorzystano również opublikowane wspomnienia internowanych żołnierzy⁷. Analizę materiałów uzupełniono o dane zawarte w literaturze, odnoszącej się do dziejów 2. DSP (por. bibliografia).

Piłka nożna

Jedną z najpopularniejszych form aktywności fizycznej, podejmowanych przez internowanych żołnierzy, była gra w piłkę nożną. Pierwszy zanotowany mecz odbył się już 14 lipca 1940 roku, niespełna miesiąc po internowaniu polskich żołnierzy. Drużyna 1. dywizjonu 202. PAC (Pułku Artylerii Ciężkiej), stacjonującego wówczas w Wasen, rozegrała mecz z zespołem piechoty z Sumiswald. Artylerzyści ponieśli dotkliwą porażkę 0:8. Żołnierze grali w tym meczu w podbitych gwoździami wojskowych butach i byli zupełnie niezgrani⁸. Na łamach „Gońca Obozowego” pierwsza wzmianka o zorganizowanych formach uprawiania piłki nożnej pojawiła się dopiero 1 stycznia 1941 roku. Dotyczyła ona drużyny z obozu w Röthenbach bei Herzogenbuchsee⁹. Początki funkcjonowania tego zespołu były typowe dla warunków, w których Polacy organizowali swoją aktywność sportową. Reporter „Gońca” pisał:

[...] jedną z najmilszych rozrywek są niedzielne zawody naszej drużyny piłki nożnej. Drużynę tę zorganizowaliśmy dosyć łatwo, gdyż w naszej kompanii mieliśmy kilku graczy, gorzej natomiast było z jej wyekwipowaniem. Tu jednak z pomocą przyszła nam cała kompania, która na apel kapitana drużyny, kolegi R. Szypuły, przyrzekła i dała pomoc finansową ze swego skromnego żołdu, czyli tak zwanego kieszonkowego. W krótkim czasie ze składek kolegów mogliśmy pozwolić sobie na zakup koszulek i spodenek, a nawet wyhaftowanie na koszulkach odznak naszej broni. Większą bolączką były i są buty, gdyż drużyna nie ma ich w odpowiedniej ilości. Ból ten złagodzili koledzy piłki nożnej – Szwajcarzy, którzy podarowali nam kilka posiadanych par butów rezerwowych. Wielką pomoc i zrozumienie okazuje nam Szwajcarski Klub z Herzogenbuchsee, a przede wszystkim prezes tego klubu p. Hegl i członek zarządu p. Kummer. Drużyna nasza rozegrała dotychczas 14 meczów z okolicznymi klubami szwajcarskimi i drużynami polskimi. Bilans tych rozgrywek przedstawia się korzystnie dla nas: 11 spotkań wygranych, 2 spotkania przegrane, 1 spotkanie remisowane. Ogólny stosunek bramek wynosi 30:51 na naszą korzyść¹⁰.

Rozegranie do stycznia 1941 roku 14 meczów przez drużynę z Röthenbach wskazuje, że żołnierze od początku internowania regularnie grali w piłkę nożną.

⁶ Tadeusz Wowkonowicz był przedwojennym reprezentantem Polski w narciarstwie i żołnierzem 2. DSP.

⁷ J. Hajdukiewicz, *Góry mojej młodości*, Wyd. Iskry, Warszawa 1988; J. Rucki, *Na ziemi Wilhelm Tella*, Wyd. Bellona, Warszawa 1993.

⁸ „Goniec Obozowy” 1942, nr 21, s. 8.

⁹ Miejscowość położona jest w środkowej Szwajcarii, w kantonie berneńskim, ok. 45 km na północny wschód od Berna.

¹⁰ „Goniec Obozowy” 1941, nr 1, s. 9.

Fot. 1. Drużyna piłkarska jednego z polskich obozów internowania w Szwajcarii (1940 r.). Osoba zidentyfikowana na zdjęciu: Tadeusz Wowkonowicz (stoi drugi od prawej).

Źródło: materiały rodziny Tadeusza Wowkonowicza zdeponowane w Archiwum Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasza w Cieklinie.

Warto wspomnieć, że drużyny piłkarskie w 2. DSP funkcjonowały już w okresie organizacji dywizji we Francji. Jak podawał „Goniec Obozowy”, Batalion Sztabowy (tzw. „Pułkowiacy”) miał we Francji drużynę piłki nożnej, która rozegrała tam 30 meczów, nie przegrywając żadnego. W Szwajcarii szybko zespół ten reaktywowano i do lutego 1941 roku wygrał on wszystkie mecze, w stosunku bramek 77:12¹¹. W 1941 roku zorganizowano wiele drużyn piłkarskich – praktycznie każda kompania miała zespoły piłkarskie rozgrywające spotkania koleżeńskie, międzykompanijne oraz z lokalnymi zespołami szwajcarskimi.

Utrzymanie stabilnego składu powstałych drużyn piłkarskich było niezwykle trudne. Żołnierze często bowiem byli zmuszani do zmiany miejsca swego pobytu¹² związanego z ich zatrudnieniem i zależnego w głównej mierze od potrzeb gospodarki szwajcarskiej. Z tego powodu niektóre drużyny funkcjonowały tylko okresowo. W większych obozach skład drużyn piłkarskich często się zmieniał. Mniejsze obozy natomiast kompletowały drużyny z żołnierzy mieszkających w kilku okolicznych obozach¹³. Sytuacja taka utrudniała utrzymanie wysokiego poziomu sportowego.

¹¹ „Goniec Obozowy” 1941, nr 5, s. 5.

¹² „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

¹³ „Goniec Obozowy” 1942, nr 13, s. 10.

Fot. 2. Drużyna piłkarska obozu internowania Mosseg Moosbad (1940–1941). Osoba zidentyfikowana na zdjęciu: Tadeusz Wowkonowicz (stoi szósty od lewej).

Źródło: materiały rodziny Tadeusza Wowkonowicza zdeponowane w Archiwum Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasa w Cieklinie.

Fot. 3. Internowani w Szwajcarii żołnierze polscy przy tablicy informującej o dojściu do granicy strefy obozu internowania w Mosseg Moosbad (1940–1941). Osoba zidentyfikowana na zdjęciu: Tadeusz Wowkonowicz (po lewej).

Źródło: materiały rodziny Tadeusza Wowkonowicza zdeponowane w Archiwum Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasa w Cieklinie.

Pomimo wielu kłopotów organizacyjnych, Polakom udało się stworzyć kilka zespołów piłkarskich o stosunkowo wysokim poziomie sportowym, pozwalającym na rozgrywanie równorzędnych meczów z ligowymi drużynami szwajcarskimi oraz z dobrymi drużynami, stworzonymi przez internowanych na terenie Szwajcarii żołnierzy brytyjskich czy włoskich.

Do zespołów piłkarskich o największych osiągnięciach należała drużyna Wojskowego Klubu Sportowego 202. PAC (dalej: WKS PAC). Jak wcześniej wspomniano, drużyna piłkarska utworzona przez artylerzystów pierwszy mecz przegrała. Następne spotkania były bardziej udane. Po krótkim pobycie w Ementalu artylerzystów przeniesiono do górzyskiej prowincji Graubünden – tam drużyna piłkarska została wzmocniona. Na dwanaście spotkań rozegranych z najsilniejszymi klubami tego kantonu WKS PAC wygrał dziesięć, a dwa zremisował. Drużyna wygrała turniej piłkarski w Hanz. Od jesieni 1941 roku grała w Tessynie, gdzie po raz pierwszy udało się zorganizować spotkania z zespołami szwajcarskiej ligi piłkarskiej. WKS PAC wygrał wówczas m.in. z pierwszoligowymi zespołami: Bellinzoną, Pro Daro i Locarno¹⁴.

W styczniu 1943 roku artylerzystów przeniesiono do kantonu Obwalden, do miejscowości Flüeli, co spowodowało konieczność reorganizacji drużyny. Od tego momentu boisko piłkarskie w Sarnen stało się macierzystym boiskiem zespołu. 20 czerwca 1943 roku zespół WKS PAC wygrał w Sarnen turniej, w którym wzięło udział dziewięć piłkarskich klubów z sześciu kantonów szwajcarskich. W finale Polacy zwyciężyli rezerwę Grasshoppers z Zurychu 1 : 0. W drużynie WKS PAC oprócz artylerzystów grało kilku piłkarzy z piechoty. W 1944 roku na łamach „Gońca Obozowego” o zespole pisano:

Jesteśmy jedyną drużyną, która od pierwszych dni internowania aż do dnia dzisiejszego stale gra, spełniając duże zadanie propagandowe. Największą ilość spotkań ma za sobą lewy pomocnik drużyny bomb. Józef Tromski. Poza nim ponad 50 meczów grali bomb. Samołyk, asp. Saratowicz i strz. Tarchalski, rekordzista ilości strzelonych bramek. Przez drużynę w okresie 4 lat przewinęło się ogółem 32 graczy, co jest najlepszym dowodem płynności naszego składu¹⁵.

14 maja 1944 roku drużyna WKS PAC rozegrała we Flüeli swój osiemdziesiąty na szwajcarskiej ziemi mecz, wygrywając z FC Schlieren z Zurychu 3 : 2 (1 : 1)¹⁶.

Na początku lipca 1944 roku władze szwajcarskie wydały zakaz rozgrywania spotkań piłkarskich wojskowych zespołów internowanych żołnierzy z cywilnymi zespołami szwajcarskimi¹⁷, który zniesiono w listopadzie 1944 roku¹⁸. Początkowo sytuacja taka zdeorganizowała działalność WKS PAC, wkrótce jednak podjęto działania intensyfikujące pracę drużyny. „Goniec Obozowy” pisał:

¹⁴ „Goniec Obozowy” 1944, nr 11, s. 6.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ „Goniec Obozowy” 1944, nr 16, s. 6.

¹⁸ „Goniec Obozowy” 1944, nr 31, s. 7.

Mimo przymusowej przerwy letniej, spowodowanej zakazem gry, artylerzyści bynajmniej nie zamierzają próżnować. Treningi będą przeprowadzane i latem na boisku w Sarnen, prowadzić je będzie trener ligowej drużyny Lucerny, Winkler. Będąc przed 20 laty obywatelem węgierskim i graczem słynnej MTK z Budapesztu, grał dwukrotnie w barwach reprezentacji Węgier przeciw Polsce. Jest on wypróbowanym naszym przyjacielem i jego opieka nad drużyną z Flüeli da się z pewnością szybko odczuć¹⁹.

Zakaz gry ze Szwajcarami spowodował konieczność szukania innych form rywalizacji. Zintensyfikowano wówczas spotkania z drużynami internowanych żołnierzy z różnych krajów. Pierwszy taki mecz, o którym pisano na łamach „Gońca Obozowego”, rozegrano 8 czerwca 1944 roku z zespołem angielskim. W spotkaniu tym Anglicy zwyciężyli WKS PAC 2:1 (0:1). Mecz ten skomentowano następująco:

Zapowiedziany na dzień występ piłkarzy angielskich ściągnął na boisko w Sarnen niewidziane tam dotąd tłumy. Sportowo mecz nie stał na wysokim poziomie. Anglicy zaimponowali wprawdzie szybkością i wytrzymałością, natomiast techniką i zgraniem ustępowali drużynie polskiej²⁰.

W końcu sierpnia (27.08.1944 roku) WKS PAC rozegrał na boisku w Sarnen ponownie mecz z reprezentacją Anglików, tym razem z obozu w Gossau, co ogłoszono jako „gwóźdź” sezonu piłkarskiego w kantonie Obwalden²¹. Polacy zwyciężyli w tym spotkaniu, a ich występ skomentowano słowami:

Przy gromkich brawach opuszczają Polacy boisko w Sarnen, odnosząc niewątpliwie najbardziej wartościowy sukces w dziejach istnienia jedenastki PAC²².

Dwa tygodnie później odbył się mecz rewanżowy z Anglikami z Gossau. WKS PAC ponownie zwyciężył, w stosunku 3:1 (1:0). Kolejne spotkanie o charakterze „międzynarodowym” zorganizowano w dniu 12 listopada 1944 roku. Przeciwnikami WKS PAC była reprezentacja internowanych żołnierzy włoskich, o której pisano:

Zespół włoski jest bardzo silny i niedawno pokonał wyborną szwajcarską drużynę kantonalną w stosunku 5:0. Większość spośród graczy włoskich przed swym internowaniem brało udział w meczach ligowych swego kraju. Zapowiadany przez nas mecz odbędzie się o mistrzostwo internowanych²³.

Mecz odbył się zgodnie z zapowiedziami i zakończył się wynikiem nierozstrzygniętym 0:0. Spotkanie obserwowało ponad tysiąc widzów, przeważnie polskich i włoskich żołnierzy. O meczu reporter „Gońca” pisał:

Drużyna PAC’u, ponownie wzmocniona Białasikiem z Pfaffikonu, stała tym razem przed najcięższym bodaj zadaniem w ciągu całego okresu swego istnienia. Lecz poza 20 minu-

¹⁹ „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

²⁰ „Goniec Obozowy” 1944, nr 14, s. 6.

²¹ „Goniec Obozowy” 1944, nr 22, s. 6.

²² Tamże.

²³ „Goniec Obozowy” 1944, nr 28, s. 8.

tami drugiej połowy meczu, w czasie których Włosi mieli wyraźną przewagę, Polacy nie pozwolili się wytrącić z równowagi. Dorównywali gościom techniką i zgraniem, braki szybkości i błyskawicznego startu południowców nadrabiano ambicją i precyzją strzałów²⁴.

Rewanżowy mecz z Włochami odbył się 17 grudnia 1944 roku. Zorganizował go szwajcarski FC Luzern na swoim stadionie. Włosi, po doświadczeniach pierwszego meczu z Polakami, wzmocnili swój zespół o „szereg graczy z reprezentacji narodowej”²⁵ i zwyciężyli WKS PAC 5:0.

Na początku stycznia 1945 roku WKS PAC rozegrał w Lucernie swój setny mecz w Szwajcarii, wygrywając 3:2 (1:2) z miejscowym klubem (na zupełnie zaśnieżonym boisku)²⁶. Początek 1945 roku rozpoczął okres, w którym WKS PAC zaczął spotykać się z najlepszymi szwajcarskimi drużynami z tzw. Ligi Państwowej, co było najlepszym wskaźnikiem poziomu piłkarskiego internowanych polskich żołnierzy. Pierwszy taki mecz rozegrano 18 lutego 1944 roku w Zurychu przeciwko drużynie Young Fellows (drużyna ta zajmowała wówczas 13. miejsce w Lidze Państwowej). Spotkanie zakończyło się porażką Polaków w stosunku 6:1 (2:0)²⁷. Kolejny mecz z ligową szwajcarską drużyną miał miejsce 11 marca 1945 roku. Tym razem przeciwnikiem Polaków był zespół FC Biel. Mecz odbył się na boisku w Biel, w obecności ok. 1500 widzów. Drużyna z Biel zajmowała wówczas 10. miejsce w Lidze Państwowej, wystąpiła w pełnym składzie z trzema reprezentacyjnymi graczami Szwajcarii, i zwyciężyła WKS PAC 2:0²⁸. Tydzień po meczu w Biel WKS PAC spotkał się w Aarau z miejscowym zespołem FC Aarau, klubem zajmującym pierwsze miejsce w tabeli mistrzostw Ligi Państwowej B, remisując 1:1²⁹. O meczu tym pisano:

Spotkanie to wykazało dobitnie, jak konieczne były dla jedenastki PACu mecze z elitą piłkarską Szwajcarii. Polacy walczyli już z Aarau jak z drużyną równą sobie i ostro grającym Szwajcarom umieli odpowiedzieć pięknym za nadobne – zyskując sobie przy tym sympatię widzów³⁰.

Piłkarze WKS PAC rozegrali w 1945 roku jeszcze dwa mecze ze szwajcarskimi zespołami Ligi Państwowej B. W Lucernie zremisowali (3:3) z FC Luzern – zespołem zajmującym w tabeli 5. miejsce, a następnie w St. Gallen zwyciężyli zespół FC Brühl 3:2 (10. miejsce w Lidze Państwowej B)³¹.

Jedynym polskim zespołem piłkarskim, którego poziom sportowy porównywano z poziomem WKS PAC, była zorganizowana w 1944 roku drużyna WKS Pfaffikon. Na łamach „Gońca Obozowego” podawano korzystne wyniki

²⁴ „Goniec Obozowy” 1944, nr 29, s. 8.

²⁵ „Goniec Obozowy” 1945, nr 1, s. 8.

²⁶ „Goniec Obozowy” 1945, nr 4, s. 6.

²⁷ „Goniec Obozowy” 1945, nr 7, s. 4.

²⁸ „Goniec Obozowy” 1945, nr 10, s. 6.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ „Goniec Obozowy” 1945, nr 11, s. 5.

spotkań WKS Pfaffikon ze szwajcarskimi zespołami, lecz były to najczęściej zespoły o klasie niższej od przeciwników WKS PAC. Dobry wynik osiągnął zespół z Pfaffikon z Anglikami – wygrywając 6:0 z zespołem, z którym WKS PAC wcześniej przegrał. „Goniec” pisał o tym meczu:

Po zwycięstwie odniesionym przez drużynę angielską nad PACem w Sarnen, spotkanie między drużyną WKS Pfaffikon, a Anglikami oczekiwane było z wielkim napięciem. Po meczu z drużyną Wetzikon (3 liga), który zakończył się zwycięstwem drużyny polskiej w stosunku 7:1, spotkanie w dn. 25 czerwca przyniosło i tym razem sukces zespołowi Pfaffikon. Wysoki ten wynik zasługuje tym bardziej na uwagę, iż jest to w ogóle czwarty mecz, rozegrany przez ten zespół³².

Zwycięstwo WKS Pfaffikon zwiększyło zainteresowanie bezpośrednim pojedynkiem pomiędzy obydwoma polskimi zespołami. Okazja do takiego spotkania pojawiła się podczas zorganizowanego w połowie sierpnia 1944 roku Święta Żołnierza Polskiego (Sarnen 15.08.1944 roku). Przy okazji tego święta przeprowadzono zawody sportowe, w tym mecz piłkarski WKS PAC – WKS Pfaffikon. Zakończył się on zwycięstwem WKS PAC 3:1³³.

Większą aktywność oraz dobre wyniki osiągały jeszcze drużyny piłkarskie: WKS Losone³⁴, drużyna obozu w Tavanasa – Cyrenajka³⁵ oraz obozu Maggi³⁶. Poziom sportowy tych polskich drużyn piłkarskich jest jednak trudny do oceny.

Siatkówka, koszykówka

Oprócz piłki nożnej internowani polscy żołnierze uprawiali również inne gry zespołowe, najczęściej siatkówkę i koszykówkę. Siatkówką zajmowano się m.in. w obozach w Büren³⁷, Münchenbuchsee³⁸, Ampferrhöhe³⁹, Gebenstorf i Birmenstorf⁴⁰ i wielu innych⁴¹. W obozie w Gebenstorf organizowano regularne treningi siatkówki, które odbywały się na boisku miejscowej szkoły powszechnej⁴². Siatkówka była bardzo popularna w dużym obozie w Büren, o czym informowano w „Gońcu Obozowym”:

³² „Goniec Obozowy” 1944, nr 16, s. 6

³³ „Goniec Obozowy” 1944, nr 20, s. 6; 1944, nr 21, s. 8.

³⁴ „Goniec Obozowy” 1943, nr 12, s. 9; 1943, nr 16, s. 10.

³⁵ „Goniec Obozowy” 1944, nr 11, s. 6; 1944, nr 12, s. 6; 1944, nr 14, s. 6; 1944, nr 17, s. 8; 1944, nr 18, s. 7.

³⁶ „Goniec Obozowy” 1943, nr 16, s. 10; 1944, nr 19, s. 6; 1944, nr 21, s. 7; 1944, nr 22, s. 6.

³⁷ „Goniec Obozowy” 1941, nr 12, s. 10.

³⁸ „Goniec Obozowy” 1942, nr 11, s. 9.

³⁹ „Goniec Obozowy” 1942, nr 13, s. 10.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Np. WKS PAC – „Goniec Obozowy” 1942, nr 22, s. 7; WKS Losone – „Goniec Obozowy” 1943, nr 12, s. 9.

⁴² „Goniec Obozowy” 1942, nr 13, s. 10.

W siatkówkę gramy wszyscy przeciw wszystkim. Turniej międzybarakowy (a jest tutaj 12 baraków) dał nam sporo wesołych przeżyć⁴³.

Niekiedy możliwości uprawiania przez żołnierzy siatkówki w czasie wolnym były ograniczane. W Predzie położonej na wysokości 2030 m n.p.m. żołnierze skarżyli się:

Chcieliśmy zrobić siatkówkę, ale nawet potrzebnego na ten cel skrawka ziemi właścicielka hotelu nie chciała nam dać, choć nawet i słupki były już wkopane⁴⁴.

Organizowano również rozgrywki pomiędzy zespołami obozowymi. Takie turnieje odbyły się w obozie w Burgdorf, w którym miejscowy zespół podejmował siatkarzy z obozu w Münchenbuchsee⁴⁵. W innym turnieju siatkówki spotkały się drużyny Büren, Burgdorf i Münchenbuchsee. YMCA (Young Men Christian Association) przeznaczyła dla zwycięzcy trójmecz nagrodę pieniężną w kwocie 30 franków⁴⁶. O podobnych turniejach często informowano w „Gońcu Obozowym”⁴⁷.

Siatkówka znalazła się również w programie wielkich zawodów sportowych w ramach Święta Żołnierza Polskiego⁴⁸. W turnieju szóstek siatkarskich pierwsze miejsce zajął obóz Sarnen, przed obozem w Flüeli i obozem w Giswil; w turnieju trójek siatkarskich pierwsze miejsce zajęli siatkarze z obozu w Flüeli, drugie miejsce z Sarnen, a trzecie z Giswil⁴⁹. Siatkarze polscy odnieśli również sukces „międzynarodowy”. Międzynarodowe Biuro Pedagogiki Sportowej, w związku z jubileuszem olimpijskim, zorganizowało kurs sportowy dla przodowników sportowych różnych narodowości (Polaków, Anglików, Amerykanów, Włochów, Chorwatów), przebywających w Szwajcarii jako internowani lub zbiegli z niewoli (w dniach od 17 czerwca do 3 lipca 1944 roku w Lozanie). W ramach tego kursu przeprowadzono również wiele imprez sportowych. W turnieju siatkówki zwyciężyli Polacy⁵⁰.

Zespoły koszykówki w obozach dla internowanych żołnierzy były organizowane od początku internowania, podobnie jak drużyny piłki nożnej i siatkówki; często uzyskiwano pomoc Szwajcarów. Na łamach „Gońca Obozowego” pisano:

Czynne były także zespoły siatkówki i tak bardzo popularnej wśród żołnierzy koszykówki. II dywizjon, po przeniesieniu do Ruesgau, znalazł na miejscu pomyślne warunki rozwoju dzięki istnieniu tam wspomnianego już klubu, który użyczył Polakom swej pełnej pomocy⁵¹.

⁴³ „Goniec Obozowy” 1942, nr 15, s. 8.

⁴⁴ „Goniec Obozowy” 1944, nr 18, s. 7.

⁴⁵ „Goniec Obozowy” 1942, nr 14, s. 11; 1942, nr 17, s. 8.

⁴⁶ „Goniec Obozowy” 1942, nr 18, s. 12.

⁴⁷ „Goniec Obozowy” 1942, nr 13, s. 10; 1944, nr 10, s. 6.

⁴⁸ „Goniec Obozowy” 1944, nr 19, s. 6.

⁴⁹ „Goniec Obozowy” 1944, nr 20, s. 6.

⁵⁰ „Goniec Obozowy” 1944, nr 18, s. 8.

⁵¹ „Goniec Obozowy” 1942, nr 22, s. 7.

Drużyny koszykówki były aktywne w wielu polskich obozach⁵². Polacy wielokrotnie rozgrywali mecze koszykówki ze Szwajcarami. Już 10 listopada 1940 roku rozegrano w Sumiswaldzie mecz pomiędzy miejscową drużyną polską a drużyną szwajcarską z Berna – Polacy zwyciężyli w stosunku 49:12⁵³. Podobne spotkania zarejestrowano w Chur⁵⁴, Frenkendorf⁵⁵ czy Fryburgu⁵⁶.

Na uwagę zasługują osiągnięcia polskich uniwersyteckich zespołów koszykarskich. O polskiej drużynie z obozu we Fryburgu pisano:

Należy nadmienić, że w koszykówce polska drużyna ma nieoficjalne mistrzostwo uniwersytetu. W ostatnich paru spotkaniach z reprezentacją uniwersytetu, złożoną głównie z graczy francuskich, Polacy wygrali zdecydowanie, górując sprawnością gry i szybkością. Szwankuje tylko nieco wytrzymałość, ale to nie jest winą internowanych zawodników⁵⁷.

Podobne osiągnięcia miał zespół polskich koszykarzy z obozu uniwersyteckiego w Winterthur, o którym pisano:

Niestety mistrzostwa AZS w Zurychu odbyły się dla nas za wcześnie, ale mimo tego z osiągniętych wyników możemy być zadowoleni. Nasi koszykarze po jednym tylko treningu stanęli do zawodów i przegrawszy pierwszy mecz z mistrzowską drużyną akademicką Szwajcarii w stosunku 12:15, wyszli zwycięsko z innych spotkań, zajmując w wyniku tego drugie miejsce. Osiągnęli przy tym w jednym ze spotkań niecodzienny jak na tutejsze stosunki wynik, mianowicie 41:10⁵⁸.

Inne dyscypliny sportowe

Do popularnych dyscyplin sportowych, uprawianych przez internowanych polskich żołnierzy w wielu obozach, należał tenis stołowy⁵⁹. Organizowano rozgrywki międzyobozowe⁶⁰, a czasami również spotkania z drużynami szwajcarskimi⁶¹.

Polscy żołnierze uprawiali również lekkoatletykę, boks, pływanie czy tenis. Dyscypliny te były jednak mniej popularne. Lekkoatletyką zainteresowani byli głównie studenci⁶² – w obozie uniwersyteckim we Fryburgu w 1944 roku po raz

⁵² Np. Lozone, zob. „Goniec Obozowy” 1943, nr 12, s. 9; Wetzikon, zob. „Goniec Obozowy” 1942, nr 22, s. 9; Granges, zob. „Goniec Obozowy” 1943, nr 14, s. 10;

⁵³ „Goniec Obozowy” 1940, nr 15, s. 7.

⁵⁴ „Goniec Obozowy” 1942, nr 19, s. 10.

⁵⁵ „Goniec Obozowy” 1943, nr 19/20, s. 11.

⁵⁶ „Goniec Obozowy” 1944, nr 15, s. 6.

⁵⁷ „Goniec Obozowy” 1944, nr 16, s. 6.

⁵⁸ „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

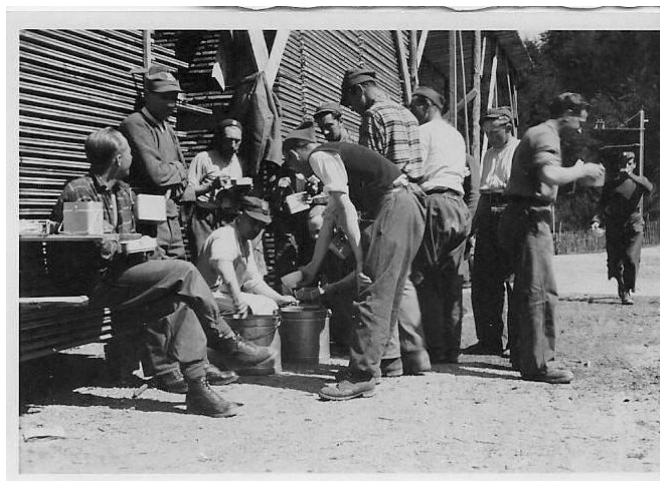
⁵⁹ „Goniec obozowy” podawał informacje o popularności tenisa stołowego m.in. w obozach w Büren, Herisau, Gebenstorf, Losone, Matzingen, Ruis.

⁶⁰ „Goniec Obozowy” 1942, nr 13, s. 10.

⁶¹ W meczu zawodników polskich z obozu w Losone z mistrzowską drużyną Tessini Bellinzona Polacy zwyciężyli w stosunku 7:0, zob. „Goniec Obozowy” 1943, nr 12, s. 9.

⁶² O startach Polaków z obozu w Winterthur w zawodach uniwersyteckich pisano m.in. w „Gońcu Obozowym”, zob. „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

pierwszy wzięli udział w mistrzostwach Uniwersytetu. Wystartowali prawie we wszystkich konkurencjach (oprócz biegów na 1500 i 3000 m) i w ogólnej punktacji zajęli pierwsze miejsce⁶³.

Fot. 4. Przerwa w pracy żołnierzy polskich internowanych w Szwajcarii (1940–1945).

Źródło: materiały rodziny Tadeusza Wowkonowicza zdeponowane w Archiwum Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasza w Cieklinie.

Uprawianie boksu przez Polaków jest stosunkowo słabo udokumentowane⁶⁴. Wiadomo, że w obozie w Rodels prowadzono lekcje boksu⁶⁵. Dwóch studentów z Winthertur wzięło natomiast udział w akademickich mistrzostwach, jakie odbyły się w Zurychu w 1944 roku. Obydwaj zajęli w tych zawodach drugie miejsca⁶⁶.

Pływanie było uprawiane tam, gdzie warunki na to pozwalały. W prasie obozowej można znaleźć następującą informację:

Nie wszyscy może wiedzą, że istnieje taki mały „obozik” między Wildegga a Talheim, gdzie, pod kierownictwem por. R., rąbie się, od kilku tygodni drzewo i stawia się sagi. Trzydziestu kilku żołnierzy liczy ten obóz. Mieszkają w starej szkole, pracują w lasach, w niedzielę korzystają z pływalni w Wildegga⁶⁷.

Pływano też w obozie uniwersyteckim w Winterthur⁶⁸. Dyscyplina ta znalazła się w programie zawodów sportowych organizowanych przez Polaków w ra-

⁶³ „Goniec Obozowy” 1944, nr 16, s. 6.

⁶⁴ Na łamach „Gońca Obozowego” donoszono, że obozy urządzają zawody bokserskie, chociaż są one zakazane, stąd być może nie pisano o nich zbyt często, zob. „Goniec Obozowy” 1944, nr 18, s. 8.

⁶⁵ „Goniec Obozowy” 1943, nr 6, s. 13.

⁶⁶ „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

⁶⁷ „Goniec Obozowy” 1942, nr 15, s. 10.

⁶⁸ „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

mach Święta Żołnierza⁶⁹. Polacy z sukcesami startowali też w zawodach pływackich, urządzonych w 1944 roku przez Komitet Olimpijski w ramach jubileuszu olimpijskiego⁷⁰.

O uprawianiu tenisa przez polskich żołnierzy informowano jedynie jeden raz na łamach „Gońca Obozowego”. W notatce z 20 lipca 1944 roku, zatytułowanej *Sport w obozie Winterthur*, zapisano:

Oprócz wspomnianych gałęzi sportu uprawia się w obozie także tenis i pływanie⁷¹.

Rola YMCA w uprawianiu sportu w obozach internowania w Szwajcarii

Warunki do uprawiania sportu przez żołnierzy w obozach internowania były trudne. Brakowało boisk, sprzętu sportowego oraz odpowiedniej odzieży. Trudności te starano się stopniowo pokonywać. Środki finansowe na zakup odpowiedniego sprzętu często pozyskiwano ze zbiórek pieniędzy organizowanych wśród internowanych żołnierzy. Wielokrotnie otrzymywano pomoc od szwajcarskich lokalnych władz i organizacji sportowych. Bardzo duże, a jednocześnie systematyczne wsparcie finansowe i materialne sportowcy otrzymywali od YMCA⁷².

YMCA wspierała internowanych żołnierzy systemowo. Już w październiku 1940 roku zorganizowała w Oberburgu kurs dla nauczycieli obozowych. Na jego program złożyły się odczyty o różnorodnej tematyce, np. o handlu, rolnictwie, o urządzeniu świetlicy, zakładaniu chórów, teatrów oraz robotach ręcznych. Wśród odczytów znalazło się miejsce na organizację gier sportowych, a każdy dzień kursu rozpoczynał się gimnastyką⁷³. W późniejszym okresie w tematyce kursów prowadzonych przez YMCA znalazły się bardziej specjalistyczne tematy, np. dotyczące teorii sportu⁷⁴.

W „Gońcu Obozowym” z 1 kwietnia 1942 roku podano:

W dziale sportowym opiekuje się YMCA kilkunastu drużynami piłki nożnej, a prawie wszystkim obozom posiadającym boiska sportowe dostarcza potrzebnego sprzętu. [...] W ramach pomocy dla jeńców w Niemczech YMCA sięgnęła do naszych sił roboczych, otwierając warsztaty wyrobu siatek do gier, skrzynek do bibliotek i do sprzętów sporto-

⁶⁹ „Goniec Obozowy” 1944, nr 20, s. 6.

⁷⁰ „Goniec Obozowy” 1944, nr 18, s. 8.

⁷¹ „Goniec Obozowy” 1944, nr 17, s. 8.

⁷² Zarząd YMCA w porozumieniu z kilkoma innymi organizacjami zorganizował specjalny komitet pod nazwą Service d'Aide aux internes militaires, który zajął się sprawami kulturalnymi i oświatowymi internowanych na terenie Szwajcarii żołnierzy.

⁷³ „Goniec Obozowy” 1940, nr 14, s. 4.

⁷⁴ „Goniec Obozowy” 1942, nr 1, s. 11.

wych, raket ping-pongowych oraz warsztaty introligatorskie⁷⁵. Przedmioty produkowane w tych warsztatach w dużych ilościach wysyła się jeńcom do Niemiec, robocizna zaś jest dochodem naszych internowanych⁷⁶.

Dużą pomoc finansową i materialną otrzymała w 1942 roku m.in. najlepsza drużyna piłkarska – WKS 202. PAC⁷⁷.

Skala pomocy udzielonej przez YMCA była imponująca. W sprawozdaniu z działalności tej organizacji za lata 1940–1943, zamieszczonej w „Gońcu Obozowym”, podano, że do obozów wysłano pomoc materialną o wartości 40 000 franków szwajcarskich, w tym sprzęt sportowy za 5750 franków. Działalność w zakresie wspomagania sportu internowanych żołnierzy obejmowała wysyłkę przyborów do gier sportowych, takich jak: piłki nożne, sprzęt do koszykówki i siatkówki, komplety do tenisa stołowego, rękawice bokserskie, ubiory sportowe, itp. Łączne wydatki Service d’Aide przeznaczone na pomoc dla internowanych w Szwajcarii żołnierzy w latach 1940–1941 wyniosły 93 726, a w roku 1942 – 102 956 franków szwajcarskich⁷⁸. W 1945 roku w kolejnym podsumowaniu działalności YMCA podano, że w warsztatach tej organizacji wykonano m.in. 22 tys. raketek i 4340 uchwytów siatek do tenisa stołowego, 765 kijów hokejowych i do baseballu oraz 2 tys. raketek z naciągiem⁷⁹. Warsztaty produkcyjne YMCA wyrabiały również narty, jednakże w 1942 roku zaprzestały produkcji ze względu na małą ilość zgłoszeń na ich zapotrzebowanie⁸⁰.

Zakończenie

Sport uprawiany przez internowanych na terenie Szwajcarii w latach 1940–1945 polskich żołnierzy podlegał wielu ograniczeniom. Na jego kultywowanie miały wpływ wiek, profil społeczny⁸¹, stan zdrowotny i doświadczenia sportowe internowanych. Główne ograniczenia aktywności sportowej żołnierzy wynikały również z przepisów obowiązujących internowanych, niedostatku środków finansowych oraz odpowiedniej infrastruktury i sprzętu sportowego.

⁷⁵ Warsztaty te powstały w obozie w Münchenbuchsee pod Bernem.

⁷⁶ „Goniec Obozowy” 1942, nr 7, s. 11.

⁷⁷ „Goniec Obozowy” 1942, nr 22, s. 7.

⁷⁸ „Goniec Obozowy” 1943, nr 19/20, s. 5.

⁷⁹ „Goniec Obozowy” 1945, nr 15, s. 4.

⁸⁰ „Goniec Obozowy” 1942, nr 23, s. 8.

⁸¹ Pochodzenie społeczne żołnierzy 2. DSP było bardzo zróżnicowane. Dużą ich część stanowili przedstawiciele polskiej emigracji (najwięcej z Polonii francuskiej). Smoliński podaje, że wśród żołnierzy szeregowych stanowili oni 76% ogólnej ich liczby. Najczęściej byli to robotnicy z zakładów przemysłowych lub kopalń oraz rolnicy. W grupie podoficerów 61% stanowili żołnierze pochodzących z Polski, którym udało się przedostać do Francji po przegranej wojnie obronnej we wrześniu 1939 roku. Oficerowie natomiast, z nielicznymi wyjątkami, pochodzili z kraju. Zob. J. Smoliński, dz. cyt., s. 23–25.

Częste reorganizacje obozów i przemieszczanie żołnierzy pomiędzy obozami nie sprzyjały tworzeniu i organizowaniu sportu. Ponadto, żołnierze byli zobowiązani do świadczenia pracy, najczęściej była to wyczerpująca praca fizyczna, wykonywana często przez sześć dni w tygodniu. Taka organizacja pracy powodowała, że żołnierze mieli tylko jeden dzień w tygodniu na odpoczynek i regenerację sił, co w praktyce uniemożliwiało stosowanie racjonalnego treningu. Nieco łatwiej było zorganizować uprawianie sportu w obozach uniwersyteckich i licealnym. Władze szwajcarskie na ogół nie utrudniały uprawiania sportu przez internowanych żołnierzy na terenie obozów. Przebywanie poza obozami natomiast podlegało wielu ograniczeniom i zakazom⁸² (poruszanie się poza wyznaczonym terenem wymagało posiadania odpowiedniej przepustki). Wielokrotnie ukazywały się na ten temat informacje w prasie obozowej (np. w zakresie zakazu jazdy na nartach, zakazu uprawiania boksu, czy czasowego zakazu rywalizacji drużyn piłkarskich internowanych żołnierzy z zespołami szwajcarskimi).

Powyżej opisane ograniczenia wynikały z problemów społecznych⁸³, jakie tworzyło przebywanie dużej liczby obcokrajowców na terenie Szwajcarii, oraz z obaw władz szwajcarskich dotyczących łatwej integracji Polaków ze społeczeństwem szwajcarskim, o którym to problemie wspominali autorzy prac poświęconych internowanym żołnierzom⁸⁴. Tyko te ww. warunki powodowały, że uprawianie sportu przez internowanych polskich żołnierzy nie mogło mieć charakteru masowego.

Środki finansowe na uprawianie sportu zdobywano na różne sposoby. Dokonywano zbiórek pieniędzy wśród żołnierzy, starano się też o dofinansowanie ze strony dowództwa. Największą pomoc materialną żołnierze otrzymali jednakże od biura Service d'Aide, zorganizowanego przez YMCA. W zakresie tworzenia infrastruktury często otrzymywano pomoc od lokalnych władz i organizacji sportowych oraz osób prywatnych. Jednocześnie, na terenie obozów budowano boiska, wykorzystując pracę własną żołnierzy. I w tym zakresie otrzymano bardzo dużą pomoc od YMCA. Z każdym rokiem infrastruktura i wyposażenie sportowe, z którego korzystali żołnierze, ulegały poprawie. Duże znaczenie miało zorganizowanie w Münchenbuchsee pod Bernem warsztatów produkujących m.in. sprzęt sportowy. Sprzęt ten wysyłany był również do obozów jenieckich na terenie Niemiec.

Pomimo wyżej opisanych kłopotów, internowani polscy żołnierze podejmowali uprawianie różnorodnych dyscyplin sportowych. Najbardziej popularnym sportem była piłka nożna. W tej dyscyplinie uzyskiwano też najbardziej znaczące wyniki. Uprawianie piłki nożnej było też najlepiej zorganizowane, kilka ze-

⁸² Zob. J. Rucki, dz. cyt. s. 129.

⁸³ Pobyt dużej liczby internowanych żołnierzy różnych narodowości na terenie Szwajcarii skutkowało nie tylko pozytywnymi aspektami, jak praca na rzecz państwa szwajcarskiego. Był również źródłem problemów społecznych, jak wzrost przestępczości czy pijaństwo.

⁸⁴ M. Matyja, dz. cyt., s. 103–116; A. Blum, dz. cyt., s. 20–27; J. Smoliński, dz. cyt., s. 95–105.

spółów piłkarskich funkcjonowało bowiem jako Wojskowe Kluby Sportowe. Najlepsza drużyna piłki nożnej, WKS 202. PAC, osiągnęła poziom sportowy pozwalający na równorzędną walkę ze szwajcarskimi zespołami piłkarskimi Ligi Państwowej klasy pierwszej ligi B. Rozgrywane przez polskie drużyny piłkarskie mecze miały duże znaczenie propagandowe oraz integrujące internowanych Polaków. Gromadziły one od kilkuset do kilku tysięcy widzów – największa liczba widzów na meczu Polaków, jaką podano w prasie, wyniosła 7000. Odnotowano ją 4 marca 1945 roku w Bernie, w przegranym 2:1 (2:1) meczu WKS PAC z reprezentacją Berna⁸⁵.

Siatkówka i koszykówka były również często uprawiane przez internowanych żołnierzy. Gra w siatkówkę miała raczej charakter rekreacyjny. Zawody siatkarskie ograniczone były do rywalizacji między zespołami tworzonymi wewnątrz poszczególnych obozów lub pomiędzy zespołami z polskich obozów internowania. Sytuacja taka mogła być spowodowana małą popularnością siatkówki w Szwajcarii i brakiem szwajcarskich drużyn chcących rywalizować z Polakami. Inaczej wyglądało uprawianie koszykówki – znalazło się wiele szwajcarskich zespołów, które podjęły taką rywalizację. Z osiągnięć polskich koszykarzy na uwagę zasługują wyniki zespołów uniwersyteckich.

Ze sportów indywidualnych – jak się wydaje – znaczną popularność wśród internowanych żołnierzy osiągnęło uprawianie narciarstwa⁸⁶ i tenisa stołowego. Tenis stołowy był popularny ze względu na łatwość zorganizowania. O jego popularności pośrednio świadczy duża liczba wyprodukowanego w warsztatach YMCA sprzętu tenisowego.

Inne sporty, którymi zajmowali się żołnierze polscy, to lekkoatletyka, boks, pływanie i tenis. Dyscypliny te były jednak rzadziej uprawiane. Decydowały o tym warunki, w których przebywali internowani żołnierze, oraz umiejętności sportowe.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Muzeum Narciarstwa w Cieklinie k. Jasła.

II. Źródła drukowane

Blum A., *2 Dywizja Strzelców Pieszych. Początki internowania 1940–1941*, „Materiały: Dokumenty – Źródła – Archiwalia”, z. 7, Instytut Polski i Muzeum im. Generała Sikorskiego, Londyn 1991.

⁸⁵ „Goniec Obozowy” 1945, nr 8, s. 6.

⁸⁶ Zob. L. Rak, dz. cyt.

III. Prasa

„Goniec Obozowy” 1940–1945.

IV. Źródła internetowe

Muzeum Narciarstwa w Cieklinie: <http://www.muzeum-narciarstwa.pl/> [dostęp: 8.04.2016].

B. Literatura

Hajdukiewicz J., *Góry mojej młodości*, Wyd. Iskry, Warszawa 1988.

Matyja M., *Niespełnione nadzieje. Losy polskiej 2. Dywizji Strzelców Pieszych w latach 1940–1945*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013.

Rak L., *Skiing, Mountaineering and Mountain Tourism Practiced by the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division during the Internment in Switzerland between 1940–1945*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2016, t. 15, nr 4, s. 121–131; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.35>.

Rucki J., *Na ziemi Wilhelma Tella*, Wyd. Bellona, Warszawa 1993.

Smoliński J., *2 Dywizja Strzelców Pieszych*, Warszawa 1992.

Wryk R., *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach II wojny światowej*, Wyd. Nauka i Innowacje, Poznań 2016.

Sport's Activity of the Soldiers of the Polish 2nd Rifle Division During the Internment in Switzerland in 1940–1945

Abstract

The aim of the study was to describe sport's activity of the Polish soldiers during the internment in Switzerland between 1940–1945. **Method.** It was analyzed sources as: archival sources, the papers of the “Goniec Obozowy” published by internment soldiers, relations of internment soldiers and literature. **Results.** The Polish 2nd Rifle Division was being formed in France from November 1939 to May 1940. In June 1940 the division, as a part of the 45th Corps of the 8th French Army, was sent into battle against the German Army near the Belfort district. After losing their ammunition in the exhausting battle most of the soldiers of the division crossed Switzerland border, where they were detained. During the internment the soldiers were engaged to many different kinds of work. They could also continue an education which they began before the beginning of the Second World War. The interned soldiers practiced various kinds of physical activity, most popular of which were football, volleyball, table tennis and skiing. Tourism and mountaineering were common as well and Polish soldiers were especially successful on that field. As a significant support from the Young Men's Christian Association the Polish soldiers-sportsmen gained sports equipment and funds for sports events. In the internment camp in Münchenbuchsee YMCA organized and equipped the workshop producing sport's equipment for interned soldiers. The equipment were also exported to prisoner camps in Germany. **Conclusion.** Despite difficult residence condition of Polish soldiers in Switzerland during internment between 1940–1945, they engaged a various forms of physical activity.

Keywords: Second World War, sport's activity in Polish Army, internment of Polish soldiers in Switzerland, 2nd Rifle Division.

Miłosz SZCZUDŁO*
Iwona TABACZEK-BEJSTER**
Stanisław ZABORNIAK***

Działalność sekcji kajakowej Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego Uniwersytetu Rzeszowskiego (1993–2016)

Streszczenie

Celem opracowania było przedstawienie działalności sekcji kajakowej Klubu Uczelnianego Akademickiego Związku Sportowego Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP) w latach 1993–2001, a następnie w latach 2001–2016, po powstaniu Uniwersytetu Rzeszowskiego (2001) i włączeniu w jego struktury WSP. Akademicka sekcja kajakarska rozpoczęła swoją działalność dzięki inicjatywie pracowników dydaktycznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP), którzy organizowali w ramach „przedmiotu do wyboru” zajęcia z kajakarstwa. Po 2000 roku, nastąpił bardzo szybki rozwój sekcji – miało to związek z fuzją Klubu Uczelnianego AZS WSP Rzeszów oraz Młodzieżowego Klubu Kajakowego (MKK) Resowiak. MKK był jedynym klubem wyczynowym w Rzeszowie, a zawodnicy sekcji zdobywali medale w rywalizacji krajowej i międzynarodowej. Od 2009 roku sekcja kajakarska KU AZS UR w swojej działalności promuje kajakarstwo rekreacyjne wśród studentów i pracowników akademickich.

Słowa kluczowe: kajakarstwo, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Akademicki Związek Sportowy, Uniwersytet Rzeszowski.

Cel i metoda

Autorzy podjęli niniejszą tematykę w celu wypełnienia luki i całościowego ukazania działalności sekcji kajakowej w środowisku akademickim WSP, a następnie UR, od momentu jej powstania w 1993 roku aż do 2016 roku, tj. do mo-

* dr, Uniwersytet Rzeszowski, Centrum Sportu i Rekreacji

** dr, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Medyczny

*** prof., Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Wychowania Fizycznego

mentu oddania artykułu do druku. Niewielka część przedstawionych wydarzeń została już opisana w dwóch publikacjach – autorstwa A. Kosiorowskiego (*Resovia 1905–2000*, Rzeszów 2000) oraz S. Zaborniaka i A. Rzeszutko-Polak (*50-lecie akademickiej kultury fizycznej w WSP, UMCS, AR i UR w Rzeszowie*, Rzeszów 2015). Na potrzeby niniejszego opracowania dokonano kwerendy materiałów źródłowych pochodzących ze Składnicy Akt AZS WSP Rzeszów, Składnicy Akt Studium Wychowania Fizycznego WSP Rzeszów, Składnicy Akt KU AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego, Składnicy Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego, Składnicy Akt Polskiego Związku Kajakowego, Składnicy Akt Rzeszowskiego Klubu Kajakowego Resowiak. Skorzystano też z biuletynów informacyjno-szkoleniowych, protokołów zawodów oraz prasy. Podczas przeprowadzonej kwerendy dokonano analizy źródłowej, na podstawie której wytworzono narrację opisową badanego problemu. Praca została wzbogacona o niepublikowane fotografie pochodzące ze zbiorów prywatnych oraz z Narodowego Archiwum Cyfrowego.

Wprowadzenie

Geneza kajakarstwa sięga czasów starożytnych. Od najdawniejszych czasów łódź była w wielu miejscach jednym z podstawowych sprzętów służących człowiekowi. Używano jej do podróżowania, polowania i walki. W zależności od miejscowych warunków i dostępnych materiałów powstały różne typy łodzi: od kanadyjek (canoe), używanych do dziś przez północnoamerykańskich Indian, poprzez pirogi polinezyjskie, po kajaki Eskimosów. Brytyjski archeolog sir Leonard Wolley znalazł grób jednego z sumeryjskich królów (na terytorium dzisiejszego Iraku), gdzie znajdował się wykonany ze srebra model pirogi i wiosła. Wiek tego znaleziska ocenia się na około 6000 lat¹. Pierwotnie canoe były wykonywane z kory, najczęściej brzoźowej, na szkielecie z giętkiego drewna (wierzba, cedr). Eskimosi używali łodzi ze szkieletem z drewnianych listew lub z kości, które obciążali skórą reniferów albo fok, zostawiając jedynie niewielki otwór, przez który wchodził do kajaka. Mniejsza szerokość takich łodzi pozwalała na stosowanie wiosł o dwóch piórach, co umożliwiało bardziej efektywne wiosłowanie i sterowanie. W ten oto sposób powstał prototyp kajaka².

Kajakarstwo trafiło do Europy na przełomie lat 50. i 60. XIX wieku, kiedy to w Wielkiej Brytanii zaczęto używać łodzi wzorowanych na kajakach eskimoskich. Pierwszy na świecie klub kajakarski został założony przez Szkota Johna Mac Gregora, który w 1865 roku zbudował Rob Roya – kajak drewniany z poszyciem klepkowym, i przepłynął nim rzeki Wielkiej Brytanii i Europy. Efektem

¹ B. Chruścicki, *80 lat w kajaku*, Fundacja Dobrej Książki, Białystok 2010, s. 418.

² W. Korycki, *Kajaki złote, srebrne, brązowe*, Wyd. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1978, s. 31.

tej podróży była książka *A Thousand Miles in the Rob Roy Canoe*, która spopularyzowała turystykę kajakową.

W latach 70. XIX wieku rozpoczęto w Kanadzie produkowanie drewnianych kanadyjek, wzorowanych na indiańskich łodziach z kory brzoźowej. Te drewniane kanadyjki stały się wkrótce równie popularne jak kajaki.

W styczniu 1924 roku powstała międzynarodowa organizacja, nazywana pierwotnie Internationale Repräsentantenschaft Kanusport (IRK), a po II wojnie światowej przemianowana na International Canoe Federation (ICF). W 1936 roku kajakarstwo regatowe, a w 1972 roku kajakarstwo górskie trafiły do programu igrzysk olimpijskich.

Fot. 1. Mistrzostwa Polski w kajakarstwie, Kraków 1933 r.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), sygn. 1-S-484-4.

W Polsce za prekursora turystyki kajakowej uważa się etnografa Zygmunta Glogera, który w 1872 roku odbył wycieczki po Wiśle, Bugu, Niemnie i Biebrzy. Za początek zorganizowanej działalności przyjęto 1928 rok, kiedy to w ramach Polskiego Związku Narciarskiego powstała Komisja Kajakowa (z siedzibą w Krakowie). Kajakarstwo pojawiło się później jako dyscyplina wycieczkowa i – ze względu na mniejsze koszty taboru pływającego – bardzo szybko się rozwinęło, także wśród członków niektórych organizacji młodzieżowych (między innymi Związku Harcerstwa Polskiego). W 1930 roku na Walnym Zjeździe Stowarzyszeń Kajakowych powstał Polski Związek Kajakowy (PZKaj)³.

³ W. Lipoński, *Humanistyczna encyklopedia sportu*, Wyd. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1987, s. 140–141; D. Matyja (red.), *Sport*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 116–117.

W 1932 roku na jeziorze Goryczno koło Kościerzyny rozegrano pierwsze regaty związkowe, natomiast pierwsze mistrzostwa Polski odbyły się w 1933 roku na Wiśle w Krakowie⁴.

Pionierami kajakarstwa w AZS byli pochodzący z Krakowa Ludwik Leszko, Ludwik Kowalski, Antoni Bober i Henryk Szatkowski. W latach 1928–1930 organizowali oni wycieczki wodne. W dniu 28 kwietnia 1930 roku z ich inicjatywy odbyło się zebranie założycielskie sekcji kajakowej AZS Kraków, wybrano również władze tej sekcji. W 1932 roku powołano podsekcję kajakową, w ramach sekcji wodnej AZS Lwów. W 1934 roku, oprócz wymienionych wyżej sekcji, w PZKaj zrzeszone były również sekcje AZS Warszawa, AZS Poznań oraz AZS Wilno. W latach 30. w kajakarstwie akademickim wiodący był zdecydowanie kierunek turystyczny⁵.

Kajakarstwo w Rzeszowie

Po II wojnie światowej kajakarstwo zaistniało w Rzeszowie w 1955 roku, kiedy to S. Kania i W. Kowalski powołali sekcję kajakową przy Klubie Sportowym (KS) Resovia⁶. Treningi odbywały wówczas się na Olszynkach, warunki były bardzo dobre, posiadano dużo sprzętu, a zawodnicy otrzymywali od klubu odzież sportową⁷. W latach 60. trenerami byli Stefan Kuś, a następnie Jerzy Bobola. Rzeszowianie zaliczali się do krajowej czołówki w tej dyscyplinie. Na początku lat 90. sekcja przeżywała duże trudności i nie miała większych osiągnięć. W 1992 roku kajakarze, wraz ze sprzętem przekazanym przez CWKS Resovię, przeszli do nowo powstałego klubu Resowiak⁸, który posiadał swoje obiekty nad zalewem w rejonie Lisiej Góry⁹.

⁴ J. Gaj, B. Woltmann (red.), *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej Sekcja Historii KF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 1999, s. 111.

⁵ R. Wryk, *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1990, s. 272–274.

⁶ KS Resovia w 1965 r., po fuzji z WKS Bieszczady, przyjął nazwę Cywilno-Wojskowy Klub Sportowy Resovia. Znalazły się w nim wszystkie sekcje funkcjonujące w obu klubach przed ich połączeniem.

⁷ Materiały pochodzące ze Składnicy Akt Rzeszowskiego Klubu Kajakowego; S. Klaczkowski, *Czy Resowiak podtrzyma tradycje Resovii?*, „Super Nowości”, 10 czerwca 1999 [bez numeru i strony].

⁸ W prasie codziennej oraz w komunikatach końcowych różnych regat funkcjonowała również nazwa „Resowiak”, jednak podczas rejestracji w KRS klub został zarejestrowany pod nazwą „Resowiak”.

⁹ Składnica Akt Rzeszowskiego Klubu Kajakowego; A. Kosiorowski, *Resovia 1905–2000*, KORAW, Rzeszów 2000, s. 78.

Fot. 2. Jubileusz 60-lecia KS Resovia Rzeszów, działacz sekcji kajakowej Stefan Kuś w trakcie wygłaszania sprawozdania z działalności sekcji kajakowej klubu, Rzeszów 1965 r.

Źródło: zbiory własne autorów.

Kajakarstwo w Klubie Uczelnianym AZS WSP Rzeszów

W Wyższej Szkole Pedagogicznej (WSP) w Rzeszowie działalność kajakową prowadzono od 1993 roku, kiedy to pracownik uczelni mgr Jacek Krawczyk w ramach zajęć „sport do wyboru” zachęcał studentów do uprawiania tej dyscypliny. Owocem pracy był pierwszy udział kajakarzy AZS WSP Rzeszów w LII Międzynarodowym Spływie Kajakowym na Dunajcu w dniach 10–13 czerwca 1993 roku. W spływie, oprócz opiekuna Jacka Krawczyka, wzięli udział między innymi studenci: Leszek Kapłon, Artur Kuźma, Maciej Leś, Piotr Nycz (zdobywając 3 miejsce) i Marek Ruszel¹⁰. Kolejne spływy cieszyły się ogromną popularnością, a studenci wraz z opiekunem brali w nich udział przez kolejne dzie-

¹⁰ Kronika AZS WSP Rzeszów; Składnica Akt AZS WSP Rzeszów; S. Zaborniak, A. Rzeszutko-Polak, *50-lecie akademickiej kultury fizycznej w WSP, UMCS, AR i UR w Rzeszowie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 250–251.

sięć lat. Jak już wspomniano, podczas imprez sportowych studentami opiekował się Jacek Krawczyk, natomiast sprawami organizacyjnymi zajmował się zarząd KU AZS WSP w Rzeszowie z prezesem Edwardem Sądeckim.

Od 2000 roku zawodnicy sekcji kajakowej zaczęli brać udział w akademickich mistrzostwach Polski szkół wyższych na ergometrze wioślarskim (na uczelni nie działała sekcja wioślarska). Jako że ergometr jest wykorzystywany przez kajakarzy również do treningów (zwłaszcza w sezonie zimowym), zawodnicy brali udział w dodatkowej rywalizacji i mieli możliwość sprawdzenia stanu swego przygotowania fizycznego. Podczas zawodów zorganizowanych tego roku na Politechnice Wrocławskiej, drużynowo studenci z Rzeszowa zajęli piętnaste miejsce, zdobywając 154 punkty. Najlepsza ze studentek była Justyna Leśniak, która na dystansie 1000 metrów z czasem 4:16,4 min zajęła 14. miejsce; kolejną studentką, Joanna Deręgowska z czasem 4:24,5 min, była 21. Wśród mężczyzn najlepszym reprezentantem WSP okazał się Tomasz Krawiec, który w wadze lekkiej zajął 21. miejsce i uzyskał czas 3:23,6 min. Kolejne miejsca zajęli: Sebastian Klaczkowski – 45 miejsce z czasem 3:18,4 min oraz Janusz Niemier – 58 miejsce z czasem 3:26,5 min.

Kajakarstwo w Klubie Uczelnianym AZS WSP Rzeszów po powstaniu sekcji wyczynowej

W 2000 roku przeprowadzone zostały rozmowy pomiędzy władzami Młodzieżowego Klubu Kajakowego (MKK) Resowiak i Klubu Uczelnianego AZS WSP Rzeszów. Na podstawie porozumienia z 14 lutego 2000 roku doszło do fuzji tych klubów. Do Zarządu Głównego AZS wpłynęło pismo o porozumieniu, a sekcję kajakową wpisano do struktur KU AZS WSP. W dniu 4 kwietnia 2000 roku podobne pismo wystosowane zostało do PZKaj. Była to jedyna sekcja kajakarstwa klasycznego AZS w Polsce (AZS AWF Kraków posiadał sekcję kajakarstwa górskiego). Trenerem klubowym był wówczas Jerzy Bobola, który uważał, że taka fuzja ma duże znaczenie i może nieść za sobą pomoc finansową umożliwiającą rozkwit sekcji, lub przynajmniej doprowadzić do ustabilizowania sytuacji finansowej (wcześniejszy sezon trener przepracował społecznie)¹¹. W tym czasie w klubie trenowali zawodnicy, którzy osiągnęli wyniki sportowe na bardzo wysokim poziomie. Czterech z nich zakwalifikowało się do kadry narodowej, a kolejni rokowali nadzieję na szybki awans do niej.

W wyniku fuzji władze KU AZS WSP stały się również zarządem sekcji kajakowej, trenerem był nadal Jerzy Bobola. Warto dodać, że cała baza materialna MKK Resowiak została przekazana w posiadanie KU AZS WSP Rzeszów. Był to budynek przy ul. Żeglarskiej na Lisiej Górze, z węzłem sanitarnym i szatnia-

¹¹ S. Klaczkowski, *Nowe perspektywy dla Resowiaka*, „Dziennik Polski” 2000, nr 138.

mi, dużym garażem do przechowywania sprzętu oraz siłownią. Znajdowało się w nim też 30 kajaków wyczynowych i kilka kajaków do nauki kajakarstwa dla dzieci.

W dniu 11 maja 2000 roku zorganizowano Międzyuczelniane Regaty Kajakowe o Puchar Akademickiego Związku Sportowego. Zawody te przeprowadzono na Zalewie Rzeszowskim. Prezes KU AZS Edward Sądecki rozreklamował tę imprezę i postarał się o zdobycie funduszy na nagrody. W jedynkach mężczyzn zwyciężył Tomasz Krawiec, drugi był Sebastian Klaczkowski, a trzeci Janusz Niemier (cała trójka reprezentowała AZS WSP). W dwójkach mężczyzn najlepsi byli S. Klaczkowski i T. Krawiec, a za nimi Łukasz Baran i Kazimierz Tasior – studenci AZS WSP. Trzecie miejsce zajęli Andrzej Liszka i Michał Brykalski – studenci Politechniki Rzeszowskiej. W dwójkach kobiet zwyciężyły Magdalena Barłóg z Anną Musiał, reprezentujące Akademię Rolniczą. Drugie miejsce zdobyły Agnieszka Nowak i Paulina Orłowicz, zawodniczki Politechniki Rzeszowskiej, a na trzeciej pozycji uplasowały się Joanna Słupek i Anna Dobrowolska, reprezentujące AZS WSP. Dodatkowo przeprowadzono rywalizację w mikstach¹², gdzie najszybsi okazali się: Gabriela i Sebastian Klaczkowscy (AZS WSP), za nimi dopłynęli Paulina Orłowicz i Grzegorz Sobolewski (Politechnika Rzeszowska), trzecie miejsce zdobyli Magdalena Barłóg i Grzegorz Hajduk (Akademia Rolnicza). W punktacji drużynowej zwyciężyła reprezentacja AZS WSP, zdobywając 31 punktów, drugie miejsce zajęli studenci reprezentujący Politechnikę Rzeszowską – 22 punkty, a na trzeciej pozycji uplasowała się Akademia Rolnicza z 10 punktami¹³.

Klub uczelniany AZS WSP nie musiał długo czekać na pierwsze sukcesy kajakarskiej sekcji wyczynowej¹⁴. Już w dniach 27–28 maja 2000 roku zawodnicy wystartowali w LVII Indywidualnych Mistrzostwach Polski w Zjeździe Kajakowym w Krościenku nad Dunajcem. Złoty medal w kategorii seniorów wywalczył Wojciech Grodzki. W wyścigu drużynowym trójka rzeszowian w składzie: Wojciech Grodzki, Andrzej Boboła i Miłosz Szczudło, obroniła tytuł mistrzowski, który zdobyła jeszcze w barwach MKK Resowiak. W kategorii juniorów młodszych Tomasz Kobyłecki wywalczył srebrny medal. Ponadto w K1 seniorów A. Boboła był siódmy, a M. Szczudło ósmy; wśród juniorów piąte miejsce zajął Tomasz Soboń. Druga drużyna z Rzeszowa zajęła wysoką, piątą lokatę (T. Kobyłecki, T. Soboń, T. Krawiec)¹⁵.

¹² Czyli załogach mieszanych, w których skład wchodził kobieta i mężczyzna.

¹³ S. Klaczkowski, *WSP-show na zalewie*, „Dziennik Polski” 2000, nr 115; *Kajaki – Sukces WSP*, „Gazeta Wyborcza” 2000, nr 115.

¹⁴ W tym miejscu warto wspomnieć, że w przypadku pływania, wioślarstwa oraz ergometru wioślarского odbywają się akademickie mistrzostwa Polski. Przy uczelniach istnieją sekcje kajakowe, biorące udział w ogólnopolskiej rywalizacji kajakowej, której brakowało w kalendarzu ZG AZS, choć w kajakarstwie odbywają się akademickie mistrzostwa świata.

¹⁵ *Złoci kajakarze Resowiaka*, „Nowiny”, 30 maja 2000 [bez numeru i strony].

Na początku lipca 2000 roku zawodnicy wzięli udział w XVI Długodystansowych Mistrzostwach Polski w Kajakarstwie, które odbyły się w Olsztynie. W konkurencji jedynek w kategorii juniorów na dystansie 5000 m brązowy medal zdobył Tomasz Soboń. W kategorii młodzików na dystansie 3000 m Wojciech Bąk również zajął trzecią pozycję.

W połowie lipca tego roku seniorzy z Rzeszowa wzięli udział w kajakowych mistrzostwach Polski w Poznaniu. W kategorii K2 Andrzej Bobola i Wojciech Grodzki zajęli piąte miejsca na wszystkich dystansach (200 m, 500 m, 1000 m). W tych samych konkurencjach startowali Tomasz Soboń i Miłosz Szczudło, którzy zajęli siódmą pozycję w K2 na dystansie 200 m i ósmą na dystansie 500 m¹⁶.

Kolejna impreza mistrzowska odbyła się w sierpniu. Podczas mistrzostw Polski juniorów i olimpiady młodzieży juniorów młodszych, które odbyły się w Bydgoszczy, wystartowało z powodzeniem czterech kajakarzy z Rzeszowa. Zawodnicy na dwóch dystansach (500 i 1000 m) zdobyli brązowe medale. W skład czwórki wchodził: Tomasz Soboń, Krzysztof Bobola, Piotr Krzaczyński oraz Andrzej Muras. W kategorii K1 na dystansie 500 m Tomasz Soboń był czwarty. W kategorii juniorów młodszych startował Tomasz Kobyłecki i Krzysztof Chudzicki oraz Nicoletta Krzeszewski.

We wrześniu 2000 roku KU AZS WSP uczestniczył w młodzieżowych mistrzostwach Polski w Bydgoszczy. W kategorii K4 na dystansie 1000 m, A. Bobola, W. Grodzki, M. Szczudło i T. Soboń zdobyli brązowy medal. W kategorii K2 na dystansie 1000 m w finale czwarte miejsce zajęli W. Grodzki i A. Bobola, w K2 na dystansie 500 m A. Bobola i W. Grodzki uplasowali się na szóstej pozycji, a M. Szczudło i T. Soboń na siódmej. W pucharze województw startowali Krzysztof Bobola i Krzysztof Chudzicki¹⁷.

W rankingu przygotowanym przez Urząd Kultury Fizycznej i Sportu (UKFiS) za 2000 rok AZS WSP Resowiak Rzeszów zajął 20. miejsce, zdobywając 234,5 pkt¹⁸.

Kolejny sezon startowy rzeszowianie rozpoczęli w dniach 28–29 kwietnia 2001 roku od udziału w LVIII Indywidualnych Mistrzostwach Polski w Zjeździe Kajakowym odbywających się w Nowym Sączu. W kategorii seniorów zwyciężył Michał Majerczak z AZS AWF Kraków, przed Januszem Żebrackim również z AZS AWF Kraków, trzeci był Paweł Dziura z Yacht Klubu Kraków. Na dziewiątym miejscu finiszował Wojciech Grodzki z AZS WSP Resowiak Rzeszów. W kategorii juniorów szóste miejsce zajął Krzysztof Bobola z AZS WSP Resowiak Rzeszów. W kategorii juniorów młodszych, tuż za podium, na czwartym miejscu znalazł się Wojciech Bąk, a szósty był Tomasz Kobyłecki. W kategorii K1×3 najlepsi byli zawodnicy z AZS AWF Kraków: Janusz Żebracki, Miłosz

¹⁶ „Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2000, nr 9, s. 18–19.

¹⁷ *Brąz Resowiaka*, „Nowiny”, 11 września 2000 [bez numeru i strony].

¹⁸ Składnica Akt KU AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Szczudło, Andrzej Bobola (byli zawodnicy KU AZS WSP Rzeszów). Zespół z Rzeszowa, w składzie: Wojciech Grodzki, Wojciech Bąk i Tomasz Kobyłecki, ukończył ten wyścig na piątym miejscu¹⁹.

W dniach 26–27 maja 2001 roku zawodnicy uczestniczyli w długodystansowych mistrzostwach Polski w Tychach. Podczas tych zawodów Tomasz Kobyłecki zajął szóste miejsce w kategorii juniorów na dystansie 5 kilometrów. W dwójkach 16. miejsce wywalczyli Krzysztof Chudzicki i Wojciech Bąk²⁰.

W maju tego samego roku z inicjatywy studentów zorganizowano II Akademickie Mistrzostwa Podkarpacia w Kajakarstwie. W kategorii kobiet zwyciężyła Joanna Czajkowska (AZS WSP Rzeszów), drugie miejsce zajęła Paulina Orłowicz, a trzecie Agnieszka Nowak (obie z Politechniki Rzeszowskiej). Wśród mężczyzn triumfował Andrzej Bobola z AWF Kraków, przed Tomaszem Krawcem z AZS WSP Rzeszów i Marcinem Rymaszeuskim z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, filii w Rzeszowie. W dwójkach kobiet najlepszy wynik uzyskały Joanna Czajkowska z Agnieszką Kozub (AZS WSP Rzeszów), drugie miejsce zajęły Paulina Orłowicz i Agnieszka Nowak (Politechnika Rzeszowska), na najniższym stopniu podium stanęły Dorota Gniewek z Martą Wróbel (AZS WSP Rzeszów). W wyścigu dwójek męskich najlepsi byli Tomasz Krawiec i Rafał Bober (AZS WSP Rzeszów), drugie miejsce zajęli Marcin Rymaszeuski (UMCS) i Andrzej Bobola (AWF Kraków), a trzecie Sławomir Sączawa i Rafał Wałek (WSP Rzeszów). W dwójkach mieszanych pierwsze miejsce zajęły Joanna Czajkowska i Tomasz Krawiec (AZS WSP Rzeszów), za nimi uplasowali się Marta Maciołek i Andrzej Liszka (Politechnika Rzeszowska), na najniższym stopniu podium stanęli Paulina Orłowicz i Grzegorz Sobolewski (Politechnika Rzeszowska). Wydarzenie to zostało opisane w dzienniku rzeszowskim „Nowiny” i zatytułowane *Chlupot na zalewie*²¹.

W dniu 17 czerwca 2001 roku odbył się LX Międzynarodowy Splyw Kajakowy im. Tadeusza Pilarzkiego na Dunajcu. Splyw ten ukończył na drugim miejscu Tomasz Krawiec, Rafał Bober był szósty, a Sebastiana Klaczkowski siódmy.

W dniach 21–24 czerwca 2001 roku odbyły się LXIII Mistrzostwa Polski Seniorów w Bydgoszczy na torze Brdyujście. W kategorii K2 na dystansie 1000 m Tomasz Soboń i Wojciech Grodzki z ASZ WSP Resowiak Rzeszów zajęli piąte miejsce, natomiast w tej samej kategorii na dystansach 500 i 200 m T. Soboń i W. Grodzki wywalczyli szóstą pozycję²².

¹⁹ „Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2001, nr 13, s. 8.

²⁰ Tamże, s. 9.

²¹ Kronika AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt KU AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego.

²² „Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2001, nr 14, s. 7–8.

W dniach 7–8 lipca 2001 roku zawodnicy KU AZS WSP uczestniczyli w I Spływie Kajakowym Rzeką Wisłoką na trasie Pilzno–Kozłów. Najlepszym zawodnikiem spływu zostali: w kategorii jedynek – Miłosz Szczudło, a w kategorii dwójek – Sebastian Klaczkowski i Tomasz Krawiec²³.

W 2002 roku zawodnicy rozpoczęli sezon sportowy w maju. Odbyły się wtedy w Szczawnicy LIX Mistrzostwa Polski w Zjeździe Kajakowym. Zawody te przyniosły sukces reprezentantom Rzeszowa, którzy startowali w barwach KU AZS Uniwersytet Rzeszowski²⁴. Brązowy medal w kategorii juniorów zdobył Tomasz Kobylecki, a w kategorii juniorów młodszych również na trzecim miejscu uplasował się Wojciech Bąk. W kategorii seniorów Andrzej Boboła był piąty, a Wojciech Grodzki – 14. Drużyna z Rzeszowa w konkurencji zespołowej (A. Boboła, K. Chudzicki i T. Kobylecki) zajęła czwarte miejsce.

W czerwcu 2002 roku odbył się spływ turystyczny Wisłoką z Jasła do Kozłowa. Najlepszym zawodnikiem spływu zostali: w kategorii K1 – Miłosz Szczudło, w K2 – Sebastian Klaczkowski oraz Tomasz Krawiec²⁵.

Kolejnymi imprezami sportowymi w tym roku były rozegrane w lipcu olimpiada młodzieży i mistrzostwa Polski juniorów w Bydgoszczy. W konkurencji jedynek na dystansie 500 m juniorów Tomasz Kobylecki nie zakwalifikował się do finału A. Zwyciężył natomiast w finale B z czasem 1:51,80 min (czas ten dałby mu czwarte miejsce w finale). Wojciech Bąk na dystansie 1000 m był trzeci w finale B (4:30,78 min). W konkurencji dwójek na dystansie 1000 m juniorzy młodszy z Rzeszowa – Marcin Balawejder i Patryk Morawiec – zajęli drugie miejsce w finale B. Na dystansie 1000 metrów juniorów T. Kobylecki, podobnie jak na dystansie 500 m, wszedł jedynie do finału B i zajął w nim trzecie miejsce²⁶. Wyniki te oraz wcześniej uzyskiwane pozwoliły mu na udział w mistrzostwach Europy juniorów, które odbyły się w dniach 1–4 sierpnia w Zagrzebiu. Zawodnik wystąpił tam w konkurencji K4 na dystansie 1000 m i zajął czwarte miejsce²⁷. Pod koniec tego sezonu trener Jerzy Boboła otrzymywał powołanie na szkoleniowca kadry narodowej grupy C²⁸.

W dniu 22 maja 2003 roku studenci UR byli po raz kolejny inicjatorami Otwartych Akademickich Mistrzostw Rzeszowa w Kajakarstwie. Impreza odbyła się nad zalewem, a triumfowali w niej: w kategorii K1 mężczyzn – Wojciech Grodzki, przed Rafałem Bobrem (obaj AZS UR) i Marcinem Rymaszewskim (UMCS); wśród kobiet – Aneta Bazyluk (Politechnika Rzeszowska), druga była Monika Proksa, a trzecia Magda Pieniążek (obie AZS UR); w kategorii dwójek

²³ Składnica Akt Studium Wychowania Fizycznego WSP Rzeszów.

²⁴ W 2001 r. w wyniku decyzji Ministra Szkolnictwa Wyższego rzeszowskie uczelnie WSP oraz filie AR i UMCS połączyły się, tworząc Uniwersytet Rzeszowski. KU AZS wspomnianych uczelni połączyły się tworząc KU Uniwersytetu Rzeszowskiego.

²⁵ *Spływ Kajakowy Wisłoką*, „Super Nowości”, 19 czerwca 2002 [bez numeru i strony].

²⁶ *Protokoły mistrzostw Polski juniorów w kajakarstwie 2002*; Składnica Akt MKK Resowia.

²⁷ Tamże.

²⁸ *Powołanie do kadry narodowej*. Pismo wychodzące nr Or-o/1-21/„C”/2002; Składnica akt PZKaj.

mężczyzn – Tomasz Kobyłecki i Wojciech Bąk (zawodnicy KU AZS UR), przed Tomaszem Krawcem i Marcinem Rymaszeńskim (AZS UR i UMCS), na trzecim miejscu finiszowali Rafał Bober i Wojciech Grodzki (AZS UR); w kategorii K2 kobiet – Monika Proksa i Dorota Chrobak (AZS UR), na drugim miejscu Wioletta Krzysko i Magdalena Pieniążek (AZS UR), na trzecim Aneta Bazylik i Agata Skiba (Politechnika Rzeszowska). Rozegrano również wyścig w kategorii K2 mikst, którego zwycięzcami zostali Magdalena Pieniążek i Krzysztof Kazimierczyk (AZS UR), drugie miejsce zajęli Monika Proksa i Sławomir Wacław (AZS UR), a na najniższym stopniu podium stanęły Agnieszka Frydlewicz i Tomasz Klusek (Politechnika Rzeszowska). W mistrzostwach uczestniczyło czternastu mężczyzn i osiem kobiet²⁹.

Na przełomie maja i czerwca zawodnicy z sekcji kajakowej uczestniczyli w regatach eliminacyjnych juniorów i młodzików w Bydgoszczy. Tomasz Kobyłecki na dystansie 500 metrów zajął siódme miejsce, uzyskując czas 1:51,12 min, a na dystansie 1000 m wszedł jedynie do finału C, gdzie zajął drugie miejsce. Bez większych sukcesów występował tam również Wojciech Bąk³⁰.

Fot 3. Zawodnik KU AZS UR Resowiak Rzeszów Tomasz Kobyłecki (pierwszy z prawej) podczas mistrzostw świata w Japonii, Komatsu 2003

Źródło: zbiory własne T. Kobyłeckiego.

²⁹ *Komunikat Otwartych Mistrzostw Akademickich Rzeszowa w Kajakarstwie 2003*; Składnica akt MKK Resowiak; relacja ustna Tomasza Krawca, w latach 1992–2000 zawodnika MKK Resowiak, z dnia 9.01.2017.

³⁰ *Komunikat regat juniorów i młodzików 2003*; Składnica Akt MKK Resowiak.

W lipcu tego roku na adres klubu AZS UR przyszło powołanie dla zawodnika Tomasza Kobyleckiego oraz trenera Jerzego Boboli do uczestnictwa w obozie zorganizowanym w Centralnym Ośrodku Sportu (COS) w Wałczu. Po obozie tym obydwaj wzięli udział w odbywających się w dniach 29–31 sierpnia 2003 roku X Mistrzostwach Świata Juniorów w Kajakarstwie, które miały miejsce w Komatsu, w Japonii³¹. Tomasz Kobylecki podczas tych zawodów zdobył dwa brązowe medale w konkurencji czwórek kajakowych na dystansach 500 i 1000 m³².

Po tak spektakularnym sukcesie, 31 października 2003 roku sekcja kajakowa odłączyła się od KU AZS³³. Od tego momentu w klubie uczelnianym działalność kajakowa została zaprzestana. Warto dodać, że sekcja w omawianym okresie była pod względem wyników jedną z najlepszych akademickich sekcji kajakowych w Polsce.

Kajakarstwo w klubie uczelnianym po 2009 roku

W 2009 roku, kiedy po reorganizacji Studium Wychowania Fizycznego powołano Centrum Sportu i Rekreacji (CSiR) Uniwersytetu Rzeszowskiego, powstała też sekcja kajakarska, która w założeniu miała zajmować się działalnością rekreacyjną. Opiekunem sekcji został Miłosz Szczudło. Był on jednocześnie trenerem w Rzeszowskim Klubie Kajakowym (RKK), który był spadkobiercą CWKS Resovii, AZS WSP i AZS UR oraz MKK Resowiak. Sekcja kajakarska nie posiadała własnej bazy i sprzętu, ale korzystała nadal z budynku, przystani (przy ul. Żeglarskiej na Lisiej Górze) i kajaków należących do RKK. Działalność sekcji od 2009 roku przejawiała się między innymi poprzez organizację wydarzeń sportowo-rekreacyjnych, splotów oraz zajęć programowych nad zalewem.

W dniu 19 czerwca 2010 roku odbył się splot kajakowy z Kaczarnicy do Rzeszowa. Mimo złych warunków pogodowych, 10 uczestników stawiło się na mecie. Zakończenie splotu odbyło się na przystani kajakowej na Lisiej Górze w Rzeszowie³⁴.

W tym samym sezonie, 31 maja 2010 roku nad Zalewem Rzeszowskim odbyły się I Międzywydziałowe Mistrzostwa Uniwersytetu Rzeszowskiego w Kajakarstwie zorganizowane przez pracowników CSiR (Miłosza Szczudła i Jacka Smulskiego) oraz przez KU AZS UR. Po otwarciu zawodów rozpoczęto rywalizację od eliminacji w kategorii K1 open, które odbywały się na kajakach wyczy-

³¹ *Powołanie do kadry narodowej*. Pismo wychodzące nr Or-o/1-10/„C”/2003; Składnica Akt PZKaj.

³² <https://old.pzkaj.pl/historia/wyniki,-mistrzostw,swiata.php> [dostęp: 6.01.2017].

³³ Kronika Młodzieżowego Klubu Kajakowego; Składnica Akt MKK Resowiak.

³⁴ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

nowych indywidualnie na czas. Następnie do walki przystąpili studenci UR w kategorii K1 na kajakach turystycznych. Zwyciężył Kamil Chrzan (Wydział Prawa) przed Konradem Pytlem (Wydział Medyczny) i Jakubem Tomoniem (gościnnie z Politechniki Rzeszowskiej). Następnie do rywalizacji ruszyło sześć studentek w kategorii K1. Najlepsza okazała się Adriana Modelska (Wydział Medyczny) przed Jagodą Kalitą i Sabiną Brodą (obie Wydział Pedagogiczny). Po przerwie rozpoczęto rywalizację w kategorii K2 mikst. Najlepsi w tym biegu byli Małgorzata Lachcik i Kamil Chrzan (Wydział Prawa), Agata Bartosik i Jakub Tomoń (Wydział Filologiczny i Politechnika Rzeszowska), na trzecim miejscu znalazły się Jagoda Kalita i Sabina Broda (Wydział Pedagogiczny). Ostatnim wyścigiem zawodów był finał w kategorii K1 open na kajakach wyczynowych. Zwyciężył, podobnie jak w eliminacjach, Marcin Rymaszewski, na drugim miejscu uplasował się Michał Woźny, a na trzecim finiszował Tomasz Kobyłecki (były dwukrotny medalista mistrzostw świata juniorów w kajakarstwie), wszyscy reprezentowali RKK³⁵.

Fot. 4. Akademickie mistrzostwa Polski w ergometrze wioślarskim, Rzeszów 2012 r.

Źródło: zbiory własne M. Szczudło.

Podczas trwania kolejnego roku akademickiego, w dniach 13–14 kwietnia 2011 roku, reprezentanci UR wzięli udział w akademickich mistrzostwach Polski w ergometrze wioślarskim. Sekcja kajakowa wystartowała w składzie: Kata-

³⁵ Tamże.

rzyna Selwa, Stella Leniart, Magdalena Schab, Monika Wierzejska, Damian Łepski, Miłosz Szczudło (pełniący również rolę opiekuna). Zawodnicy nie odnieśli większych sukcesów³⁶.

Wiosną 2011 roku odbył się spływ kajakowy Wisłokiem. Opiekunami i zarazem przewodnikami byli pracownicy CSiR – Jacek Smulski i Miłosz Szczudło³⁷.

Kolejny sezon, w 2012 roku, rozpoczął się od udziału (w dniach 14–15 kwietnia) w akademickich mistrzostwach Polski w ergometrze wioślarskim, które odbyły się w Warszawie. Wśród kobiet w wadze lekkiej wystąpiły na dystansie 1000 metrów Monika Wierzejska (zajmując najlepsze – 45. miejsce, z czasem 4:03,2 min), Magdalena Schab i Daria Pientka. Wśród mężczyzn w kategorii lekkiej najlepszy zawodnik z Rzeszowa, Kamil Bieleń, zajął 129. miejsce z czasem 3:40,5. Startowali też: Miłosz Szczudło, Arkadiusz Kaszowski, Konrad Beraś oraz Tomasz Guzio³⁸.

Fot. 5. II Międzywydziałowe Mistrzostwa Uniwersytetu Rzeszowskiego w Kajakarstwie i Sportach Siłowych, Rzeszów 2012 r.

Źródło: zbiory własne M. Szczudło.

³⁶ *Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2011*; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

³⁷ *Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego*; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

³⁸ *Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2012*; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

W dniu 18 maja 2012 roku nad Zalewem Rzeszowskim odbyły się II Międzywydziałowe Mistrzostwa Uniwersytetu Rzeszowskiego w Kajakarstwie i Sportach Siłowych. Otwarcia zawodów dokonał prezes KU AZS UR Janusz Zieliński. W kategorii K1 open na kajakach wyczynowych zwyciężył Michał Woźny (rok wcześniej zajął drugie miejsce), na drugim miejscu uplasował się Rafał Bober, a na trzecim finiszował Michał Graboś. Następnie do rywalizacji przystąpiło sześć studentek w kategorii K2. Najlepsza okazała się osada w składzie Aleksandra Dańczyszyn i Gabriela Bojan (Wydział Wychowania Fizycznego) przed Ewelina Mazur i Katarzyną Matłoz oraz Joanną Cisowską i Klaudią Krakowską (wszystkie Wydział Ekonomii). Kolejnym biegiem był finał K1 studentów. Najlepszy okazał się Marcin Pilipczuk (Wydział Wychowania Fizycznego), drugie miejsce zdobył Paweł Kocan (Wydział Filologiczny), a trzecią pozycję zajął student Politechniki Rzeszowskiej Jakub Tomoń. Po przerwie rozpoczęto rywalizację K2 mikst. Najlepsza w tym biegu była osada UR i Politechniki Rzeszowskiej – Gabriela Bojan i Jakub Tomoń. Tuż za nimi na linii mety zameldowali się Aleksandra Dańczyszyn z Pawłem Kocanem, a na trzeciej pozycji przyплыли Kinga Jagieła z Marcinem Pilipczukiem (obie osady z Wydziału Wychowania Fizycznego)³⁹.

Okres startowy sezonu 2013 roku rozpoczął się po raz kolejny od akademickich mistrzostw Polski w ergometrze wioślarskim. Mistrzostwa odbyły się w dniach 15–16 kwietnia w Warszawie. Sekcja kajakowa UR wystartowała w składzie: Katarzyna Więcek, Magdalena Tokarczyk, Agata Wardzała, Anita Furmańska, Remigiusz Walaszczyk, Kamil Suliba, Michał Popielański, Arkadiusz Mazur, Mateusz Sierżęga oraz Miłosz Szczudło (pełniący również rolę opiekuna). Zawodnicy nie odnieśli tam znaczących sukcesów⁴⁰.

W 2013 roku w ramach Uniwersyteckiego Tygodnia Zdrowia i Sportu zorganizowane zostały po raz pierwszy warsztaty kajakowe nad Zalewem Rzeszowskim (od tej pory warsztaty te odbywają się co roku i bierze w nich udział coraz większa liczba studentów UR)⁴¹.

W dniu 25 maja 2013 roku sekcja kajakowa zorganizowała w Rzeszowie pierwszą edycję „Kajakiem na Orientację”. Zawody te wchodziły w skład Pucharu Polski w Kajakowych Imprezach na Orientację. Zawodnicy przyjechali do stolicy Podkarpacia między innymi z Jarosławia, Krakowa, Lublina, Ostrowca Świętokrzyskiego, Pabianic, Przemyśla i Warszawy. Licznie przybyli uczestnicy zapoznali się z regulaminem, po czym w dwuosobowych zespołach, co 10 minut ruszali w trasę. Każdy zawodnik posiadał mapy oraz karty startowe. Podczas

³⁹ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁴⁰ *Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2013*; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁴¹ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

tych zawodów gospodarze byli nie do pobicia. W kategorii mężczyzn najlepsi okazali się bracia Łukasz i Daniel Kozikowie⁴² (Rzeszów), którzy około 7-kilometrową trasę pokonali w czasie niespełna 43 minut. Drugie miejsce zajęli Jakub Rycko i Michał Celek (Rzeszów) z ponad 6-minutową stratą do zwycięzców, a na najniższym stopniu podium stanęli Zbigniew Podolak i Grzegorz Pakuła (Przemyśl). W kategorii mikst najszybciej trasę pokonali Katarzyna Dudek i Jakub Bielecki (Rzeszów), drugie miejsce zajęli Małgorzata i Józef Klimaszowie (Rzeszów), a na trzeciej pozycji uplasowali się Justyna Rozmus i Tomasz Motyka (również z Rzeszowa). W kategorii kobiet bezkonkurencyjne były Alicja Głagłuś i Diana Grzyb (Rzeszów)⁴³.

Rok 2014 przyniósł duże wyzwanie dla dwóch członków sekcji kajakowej. Konrad Madej oraz Wojciech Przywara podjęli próbę dopłynięcia kajakiem do Morza Bałtyckiego. Wyruszyli 12 kwietnia z przystani RKK. Dziennie pokonywali średnio 90 km, a rekordowym dniem było przepłynięcie ponad 110 km. Podróż trwała 9 dni i minęła bez zakłóceń, kończąc się u celu⁴⁴.

Fot. 6. „Kajakiem na Orientację”, zdobywczyne pierwszych trzech miejsc w kategorii K2 kobiet oraz organizatorzy (pierwszy z lewej – Miłosz Szczudło, ostatni – Arkadiusz Mach), Rzeszów 2014 r.

Źródło: zbiory własne M. Szczudło.

⁴² Łukasz i Daniel Kozikowie – synowie zawodniczki MKK Resowiak, następnie KU AZS WSP, Joanny Czajkowskiej.

⁴³ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁴⁴ Tamże.

W dniu 24 maja 2014 roku odbyła się II edycja „Kajakiem na Orientację”. Tak jak rok wcześniej, zawody te weszły w skład Pucharu Polski Kajakowych Imprez na Orientację. W kategorii mężczyzn najlepsi okazali się Daniel Kozik i Wiesław Groński z Rzeszowa, którzy 10-kilometrową trasę pokonali w czasie 1:13,15 godz. Drugie miejsce zajęli Tomasz Śliwiński i Daniel Pycz (Warszawa) – z zaledwie minutową stratą do zwycięzców. Na najniższym stopniu podium uplasowali się Maciej Sasiadek i Piotr Potwora (Ropczyce). W kategorii mikst najszybciej trasę pokonali Magdalena Zięba i Jakub Bielecki (Rzeszów), zostawiając za sobą Justynę Rozmus i Tomasza Motykę oraz na trzeciej pozycji Małgorzatę i Józefa Klimaszów (wszyscy z Rzeszowa). W kategorii kobiet zwyciężyły siostry Magdalena i Małgorzata Gubernat (Boguchwała), drugie miejsce zajęły Anna Sasiadek i Katarzyna Ruszel (Ropczyce), a trzecie – Maria Potoczna i Marta Strzałka (Rzeszów). Po przeprowadzeniu zawodów nastąpiło uroczyste zakończenie imprezy, wręczenie dyplomów dla wszystkich uczestników oraz medali i pucharów dla najlepszych osad⁴⁵.

Kolejną sportową imprezą w tym roku były V Międzywydziałowe Mistrzostwa Uniwersytetu Rzeszowskiego w Kajakarstwie. Rywalizację rozpoczęto od eliminacji w kategorii K2 kobiet. W konkurencji tej wystartowało siedem osad. Następnie do rywalizacji przystąpili studenci UR w kategorii K1. Ze względu na warunki pogodowe, w tej konkurencji możliwe było rozegranie jedynie finału, w którym zwyciężył Konrad Majda z Wydziału WF przed kolegą z wydziału Radosławem Malinowskim, trzecie miejsce zdobył student Tobiasz Branstad (studiujący w ramach programu Erasmus). Następnie do rywalizacji przystąpiło sześć osad mieszanych w kategorii K2 mikst. Po zaciętych eliminacjach, do finału awansowały cztery osady. W biegu finałowym w kategorii K2 kobiet najszybciej odcinek 300 m pokonały studentki Mariola Matysik i Kinga Stawarz z Wydziału WF, przed Dominiką Staręgą i Magdaleną Przybyłowicz z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, trzecie miejsce zdobyły Justyna Zawada i Doro-ta Surma z Wydziału WF (Turystyka i Rekreacja). W kategorii mikst wspaniałą dyspozycję pokazali Monika Wierzejska i Arkadiusz Mach, przed Gabriellą Bojan i Jakubem Skowrońskim; na trzecim miejscu (i zarazem pierwszym wśród studentów) znaleźli się Kinga Stawarz i Krzysztof Bąk z Wydziału WF. W konkurencji open na kajakach wyczynowych najlepszy okazał się Łukasz Kozik (RKK) przed Miłozem Szczudło (CSiR) i Tomaszem Krawcem (RKK). W zawodach uczestniczyło blisko 40 zawodników⁴⁶.

W dniu 13 czerwca 2015 roku zorganizowano kolejny cykl nieoficjalnego pucharu Polski w kajakowych imprezach na orientację. W zawodach wzięło udział 25 dwuosobowych osad, które zostały podzielone na trzy kategorie: ko-

⁴⁵ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁴⁶ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

biety, mężczyźni i miksty. W kategorii kobiet najlepsze okazały się Maria Potoczna i Marta Strzałka z UR z czasem 1:50:56 godz., drugie miejsce wywalczyły Diana i Julia Grzyb z Rzeszowa, a na trzeciej pozycji uplasowały się Anna Góral i Maria Popiołek, również mieszkanki Rzeszowa. W mikstach zwycięstwo odnieśli Magdalena Ożóg z Maciejem Cebulą z UR, zaliczając wszystkie punkty w czasie 1:32:15 godz. Drugie miejsce wywalczyli również studenci UR, Daria Krygiel i Jacek Pszonka – 1:47:52 godz., tuż za nimi, na trzecim miejscu dopłynęli Ewa Zięba i Adrian Walat z Rzeszowa, uzyskując czas 1:49:22 godz. W kategorii mężczyzn, gdzie konkurencja była największa, zwyciężyli Wiesław Groński z Danielem Kozikiem (Rzeszów i zawodnik RKK), zaliczając wszystkie punkty i osiągając czas 1:20:16 godz., drugie miejsce, zaliczając również wszystkie punkty, zdobyli Arkadiusz Piwiński i Szymon Piekarski z Rzeszowa, a brązowe medale trafiły do Tomasza Sznajdera i Bartosza Fugały, również z Rzeszowa (przeegrali z drugą osadą zaledwie o 3 sekundy)⁴⁷.

Po zakończeniu roku akademickiego po raz pierwszy postanowiono zorganizować szkolenie kajakowe dla pracowników UR. Odbyło się ono w dniach 10–11 lipca 2015 roku na Zalewie w Sieniawie. Wydarzenie to rozpoczęło się w Pałacu Załuskich w Iwoniczu, gdzie na uczestników czekali organizatorzy: Miłosz Szczudło, Jacek Smulski oraz kierownik CSiR Bogusław Berdel. Szkolenie zostało przeprowadzone przez Miłosza Szczudłę.

W dniu 6 maja 2016 roku w ramach studenckiej imprezy „Kulturalia” odbyły się kolejne warsztaty kajakowo-rolkowe nad zalewem w Rzeszowie, w warsztatach uczestniczyło około 50 studentów UR.

W dniu 10 maja 2016 roku nad Zalewem Rzeszowskim odbyły się zawody kajakowe w ramach „Kulturaliów” – „Hydroaktywni”. Rywalizację rozpoczęto od kategorii kajakowych dwójek kobiet. W konkurencji tej wystartowało pięć osad. Najszybciej odcinek 300 metrów pokonały studentki Ewelina Janda i Justyna Hryszko z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Na drugim miejscu uplasowały się Katarzyna Maniora i Marcelina Dymek z wydziału Prawa i Administracji, a na najniższym stopniu podium stanęły studentki Paulina Krężel i Paulina Gulis z Wydziału Medycznego. Następnie do rywalizacji przystąpili studenci UR w kategorii K2. Zwycięstwo odnieśli tu pracownicy CSiR: Arkadiusz Mach i Filip Peliszko. Kolejno uplasowali się Jakub Kulig (Ekonomia) i Krzysztof Tukaczewski (WF) oraz Łukasz Bobowski i Arkadiusz Mijałny (oba z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego). Na końcu wystartowało pięć osad mieszanych w kategorii K2 mikst. Tu wspaniałą dyspozycję pokazali Monika Wierzejska i Robert Karnaś (WF), którzy pokonali Paulinę Gulis i Feliksa Szurę (Wydział Medyczny). Na trzecim miejscu przyплыnęli Dominika Przywara i Jakub Partacz (WF).

⁴⁷ T. Ryzner, *Kajakiem na orientację po Zalewie Rzeszowskim*, „Nowiny”, 17 czerwca 2015 [bez numeru i strony].

W dniu 11 czerwca 2016 roku, odbyła się V edycja „Kajakiem na Orientację”. Tym razem zgromadzono na starcie 33 osady (66 osób), które rywalizowały w trzech konkurencjach. Impreza odbyła się nad zalewem w Rzeszowie. Wśród dwójek żeńskich zwyciężyły Monika Paszek i Karolina Kotwica (7 punktów kontrolnych, czas 1:12:54 godz.), drugie miejsce zajęły Maria Potoczna i Marta Strzałka (5 punktów kontrolnych, czas 1:18:17 godz.), trzecie miejsce – Marika Kobielska i Żaneta Chełminiak (3 punkty i czas 1:22:26 godz.). W konkurencji mikst, gdzie osady zdobyły wszystkie punkty, a w konkurencji rywalizowało aż 16 osad, zwyciężyli Małgorzata i Józef Klimasz, z czasem 57,17 min, drugie miejsce zajęli Alicja Baran i Tomasz Sznajder, z czasem 57,28 min, trzecią lokatę uzyskali Jakub Bielecki i Izabella Borycka, z czasem 58,40 min. Wśród mężczyzn najlepsza trójka plasowała się następująco: Tomasz Głód i Jacek Pszonka (1:00:36 godz.), Karol Naja i Patryk Paściak (1:00:49 godz.), Michał Kłak i Cyprian Rejman (1:03:42 godz.).

W dniu 23 lipca 2016 roku po raz kolejny zorganizowano warsztaty kajakowe dla pracowników UR w Sieniawie. W imprezie uczestniczyło ponad 30 osób⁴⁸.

Podsumowanie

Kajakarstwo to dyscyplina sportu bardzo wymagająca, uczy wytrwałości i pozwala osiągnąć wyjątkową wydolność organizmu. Niestety, nakłady finansowe na tak niszowe dyscypliny są znikome. Często trenerzy i działacze, aby utrzymać działalność klubu, pracują w ramach wolontariatu, a jedyną gratyfikacją za pracę jest satysfakcja i możliwość realizowania swojej pasji. Na takich właśnie zasadach przez wiele lat działał w Rzeszowie klub kajakowy. Rozwój tej dyscypliny sportu był możliwy głównie dzięki zaangażowaniu kilku osób.

Za propagatora kajakarstwa od 1993 roku na WSP Rzeszów i w środowisku akademickim należy uznać pracownika Studium Wychowania Fizycznego WSP Jacka Krawczyka, który jako członek zarządu KU AZS WSP wraz z wieloletnim prezesem KU AZS Edwardem Sądeckim w porozumieniu z władzami MKK Reso-wiak zainicjował przystąpienie wyczynowego klubu kajakowego do KU AZS. W tym czasie zawodnicy osiągnęli największe sukcesy, a ich trener Jerzy Bobola pełnił również funkcję trenera kadry narodowej juniorów, co świadczyło niewątpliwie o jego wysokich kwalifikacjach. Największym sukcesem było wywalczenie w 2003 roku przez zawodnika tego klubu, Tomasza Kobyłeckiego, dwóch brązowych medali podczas mistrzostw świata juniorów w konkurencji kajakowych czwórek. Niestety, fuzja ta nie trwała długo, a sekcja wyczynowa odłączyła się od KU AZS w 2003 roku. Od 2009 roku promowaniem kajakarstwa w KU AZS UR zajmuje się pracownik CSiR Miłosz Szczudło (wychowa-

⁴⁸ Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego; Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

nek klubu MKK Resowiak). Sekcja nie osiąga sukcesów w rywalizacji sportowej, działa jednak prężnie promując kajakarstwo rekreacyjne wśród studentów i pracowników UR. Przejawia się to głównie poprzez organizację cyklicznych imprez międzyuczelnianych, międzywydziałowych, cyklicznej imprezy „Kajakiem na Orientację” oraz różnego rodzaju warsztatów i spływów.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Kronika AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kronika AZS WSP Rzeszów.

Kronika Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kronika Rzeszowskiego Klubu Kajakowego.

Składnica Akt AZS WSP Rzeszów.

Składnica Akt Centrum Sportu i Rekreacji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Składnica Akt KU AZS Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Składnica Akt MKK Resowiak.

Składnica Akt PZKaj.

Składnica Akt Rzeszowskiego Klubu Kajakowego.

Składnica Akt Studium Wychowania Fizycznego WSP Rzeszów.

II. Źródła drukowane

Komunikat Otwartych Mistrzostw Akademickich Rzeszowa w Kajakarstwie 2003.

Komunikat regat juniorów i młodzików 2003.

Powołanie do kadry narodowej. Pismo wychodzące nr Or-o/1-21/„C”/2002.

Powołanie do kadry narodowej. Pismo wychodzące nr Or-o/1-10/„C”/2003.

Protokoły mistrzostw Polski juniorów w kajakarstwie 2002.

Protokoły mistrzostw Europy juniorów w kajakarstwie 2002.

Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2011.

Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2012.

Protokoły Akademickich Mistrzostw Polski w Ergometrze Wioślarskim 2013.

III. Prasa i czasopisma

„Dziennik Polski” 2000.

„Gazeta Wyborcza” 2000.

„Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2000, nr 9.

„Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2001, nr 13.

„Kajakarstwo. Biuletyn informacyjno-szkoleniowy Polskiego Związku Kajakowego” 2001, nr 14.

„Nowiny” 2000, 2015.

„Super Nowości” 1999, 2002.

IV. Relacje ustne

Relacja ustna Tomasza Krawca, w latach 1992–2000 zawodnika MKK Resowiak.

V. Źródła internetowe

<https://old.pzkaj.pl/historia> [dostęp: 6.01.2017].

B. Literatura

Czruścicki B., *80 lat w kajaku*, Fundacja Dobrej Książki, Białystok 2010.

Gaj J., Woltmann B. (red.), *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej Sekcja Historii KF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 1999.

Korycki W., *Kajaki złote, srebrne, brązowe*, Wyd. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1978.

Kosiorowski A., *Resovia 1905–2000*, KORAW, Rzeszów 2000.

Lipoński W., *Humanistyczna encyklopedia sportu*, Wyd. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1987.

Matyja D. (red.), *Sport*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Wryk R., *Akademicki Związek Sportowy 1908–1939*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1990.

Zaborniak S., Rzeszutko-Polak A., *50-lecie akademickiej kultury fizycznej w WSP, UMCS, AR i UR w Rzeszowie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015.

The activity of the canoe section in the University Club of the Academic Sports Association University of Rzeszow (1993–2016)

Abstract

This paper concerns the canoe section in the University Club of the Academic Sports Association in University of Rzeszow in the years 1993–2016. The section has started its activity thanks to the initiative of teachers from (WSP) who organized canoeing classes. After 2000, there was a very rapid development of the section, because of fusion with Youth Canoe Club (MKK) “Resowiak”. After that it was the only one professional club in Rzeszow, and the Universities canoeist won lots of medals in national and international competition. In 2003 the fusion finished. Since 2009, KU AZS UR has resumed its activities by promoting recreational canoeing among students.

Keywords: canoeing, Pedagogical University, Academic Sports Association, University of Rzeszow.

CZĘŚĆ II
TEORIA I METODYKA WYCHOWANIA
FIZYCZNEGO I SPORTU

Nataliia MOSKALENKO*
Olena VLASIUK**

Ways of Improving Physical Activity of Primary School Children

Abstract

The article is about problems in increasing motive activity for children of primary school age, the aim of which is improving their health. Thanks to a sufficient amount of physical activity children of all age groups have an optimum level of health, physical development and will acquire motor skills.

One of the important problems of our time is to improve the health of children. The study indicates a relatively low level of health in children of primary school age, which is associated with decreased levels of physical activity. Studies show that for children of 6 to 7 years of age the number of hours on average and high levels of motor activity tend to decrease. At the age of six 2 hours, 10 min (9,1%) are spent at the average level, 40 minutes (2.6 per cent) – at the high level, and at the age of seven – 1 hour, 7 min(7,35%) are spent at the average level, 20 min (1,05%) – at the high level. The greatest number of hours is spent at the basic level (44,5% at the age of 6, 39.4% – at the age of 7). At the age of six 88.3% of the time are given to the base and low level, at the age of seven – 91.6 %, 11.7 % and 8.4 % are given to the average and high levels accordingly, which indicates a sedentary lifestyle.

The solution to the problem of preservation of health and ensuring harmonious development of personality in educational institutions is of great practical importance. In this regard physical culture, as the basis of ensuring the strengthening of children's health, has new challenges that require the development and creation of physical education system in secondary schools which provides improvement of all components in health - mental, social, physical. One of the conditions of effectiveness in the system of organization of sports and recreation activities is the introduction of various forms of work, taking into account the interests and motives of the children.

Keywords: children of primary school age, physical activity, physical education, health.

* Doctor of Science in Physical Education and Sports, Professor. Dnipro State Academy of Physical Culture and Sports, Dnipro, Ukraine

** Ph.D. in Physical Education and Sports, Associate Professor. Dnipro State Academy of Physical Culture and Sports, Dnipro, Ukraine

Introduction

In recent decades, the world science took the issue of health in the broadest sense to a range of global problems, the solution of which determines not only the quantitative and qualitative characteristics of the future of humanity, but even the fact of its continued existence as a species [2].

According to modern concepts, health is no longer seen as a purely medical problem. Moreover, the complex of medical issues is only a small part of the phenomenon of health. Thus, the summarized results of research about health which depends on the various factors, suggest that the state of the health care system makes an average of only about 10 per cent of the complex of influences, other 90 per cent is the environment (20 per cent), heredity (20 per cent) and most of all – the conditions and lifestyle (almost 50 per cent) [1].

Scientific studies show that among 6–18-year-old pupils 56 per cent have low level of physical health, 36 per cent – below average and only 7.5 per cent – high. There are changes in functioning of various body systems among the pupils: 26.6 per cent of pupils have deviations in the cardiovascular system; 27 per cent of children have respiratory diseases; 40 per cent of children have digestive diseases; 60 per cent of first-graders have psychomotor deviations; 40 per cent of preschoolers and 64 per cent of primary school children have different posture deviations [3].

These figures clearly show that the problem of strengthening children's health is relevant, especially of those children who are actively engaged in mental activities. One of the reasons in this situation is to reduce physical activity of children that is observed in the early school years.

Hygienists' studies show that up to 82–85 per cent of the daily time most students spend in a static position (sitting). Arbitrary physical activity (walking, physical games) occupy only 16–19 per cent of pupils' time in, only 1–3 per cent of 16–19 per cent fall on the form of physical education. Total physical activity of children after entering school is reduced to nearly 50 per cent, beginning from junior to senior school. It has been found that girls do fewer steps per day than boys; physical activity at weekends is higher than in the school days. Changes in the dimension of physical activity in different semesters are marked. Physical activity of pupils is especially low in winter, in spring and in autumn it rises [4].

Physical activity, systematic physical exercises are very effective powerful means of mobilization of the reserve of human's abilities, formation of various adaptive reactions (some of its parts of body, functions, systems), optimal physical activity fulfills the role of a regulator of growth and development of the young organism, is a prerequisite for the establishment and improvement of the child as biological creature and social individual [7].

The guarantee of a healthy young generation is the required amount of physical activity. According to numerous researches, due to a considerable amount of

physical activity, children of all ages achieve the optimum level of health, physical development and faster acquire physical skills and habits [6].

This is why studies focused on the problem of optimizing physical activity of children are important and solve an important task – they improve the health of the children.

The objective – to prove scientifically ways of increasing physical activity in improving the pupils' health.

The aim – analysis and improvement of scientific and technical literature, the timing of children's activity due to Framingham technique, methods of mathematical statistics.

Results. Discussion

An important stage in a child's life begins from his or her first day at school. There is a new social position of an individual – pupil, namely a direct participant amount in one of the forms of generally significant activity – studying, which requires great exertion. During this period a child is faced with great requirements, new responsibilities and new relationships with adults which also need certain moral effort and experience.

Psychological stress, which occurs in the first grader, who first crossed the threshold of the school, is the result of reaction to the unusual situation that has changed. Physical and mental health of a child is stabilized after two weeks or two months stay in school, except when a small child is not ready, or systematic training becomes too hard and it does not lead to the violations of health.

From September 2004 the school began having children of 6 years of age, the educational activity of whom differs significantly from the educational activities of those who become first-graders when they are seven years old. Scientific studies have shown that preschoolers' "digestive diseases have increased by 46.4 per cent during the last three years; cardiovascular disease – 22.8 per cent; decreased visual acuity – for 15.4 per cent; almost 65 per cent of the six-year-old children are not ready for school because of their poor health, as well as their physical and mental development" [7].

Recently psychologists have conducted extensive research aimed at identifying personal potential of the children of 6–7 years of age. The results showed that six-year-old children have greater physical and cognitive capabilities and relatively higher sensitivity for education. However, they are characterized by high excitement, emotionality, attention instability, situational behavior and rather fast fatigue.

That is why an appropriate level of physical and mental development of children of 6 is particularly important for their adaptation to school.

Readiness for school is today's opinion, which includes not only indicators of educational, intellectual, motivational, emotional and volitional as well as

communication readiness, but also takes into account the state of physical health, and the level of child's physical fitness.

According to scientists, physical activity of primary school children acts as a determinant of academic success. Interest in the development of physical activity of children according to psychologists was due to the fact that this movement is one of the major forms of development of other forms of activity, including cognitive.

Particular interest in the formation of cognitive processes represents the physical activity, since the opportunities for development of psychological processes of perception, memory, thinking, ideas that determine the level of learning of children laid in it.

To determine the changes in the structure of physical activity, we conducted a comparative analysis of physical activity among children 6 and 7 years of age. Data are presented in table 1.

Table 1. Indicators of physical activity of children aged 6 and 7

Indexes	Level of physical activity									
	base		sitting		small		average		high	
	6	7	6	7	6	7	6	7	6	7
Format (min., h.)	9 h. 30 min.	9 h. 5 min.	4 h. 15 min.	4 h. 9 min.	6 h. 15 min.	7 h. 6 min.	2 h. 10 min.	1h. 7min.	40 min.	20 min.
Format (per cent)	44,5	39,4	17,7	20,54	26,1	31,7	9,1	7,35	2,6	1,05

Source: own research.

Studies show that from 6 to 7 the number of hours at medium and high levels of physical activity tend to decrease. 6-year-olds on average level spend 2 hours. 10 min (9.1 per cent), the highest – 40 min. (2.6 per cent) whereas 7-year-olds spend on average 1 hour. 7 min. (7.35 per cent), the highest – 20 min. (1.05 per cent). The greatest number of hours are spent at the base level (44.5 per cent – in 6-year-olds, 39.4 per cent – 7-year-olds).

The analysis of physical activity shows that the amount of time decreases in the case of organized sports and recreation activities from class 1 to class 4. A small number of children (28 per cent) are engaged in sports sections. Thus, one could confirm that examined pupils have sedentary lifestyle and this can be one of the reasons which cause deterioration of physical health. Therefore, the problem of increasing physical activity is necessary for creating a system of sports and recreation activities which will provide the optimum level of physical activity for all ages, health effect studies and adaptation for successful learning.

Increasing of physical activity is the task that must be performed in family and school interaction. Unfortunately, preparing children for school, parents pay

attention mainly to mastering reading and writing skills without considering the physical aspect of their child's development. As a result, a child goes to school physically weak and mentally immature.

An important condition for involving children in various forms of sports and recreation activities is the development of advanced health technologies with taking into account interests and motivations of children of different age groups.

Creating a rational system of sports and recreation activities in secondary schools should focus on improving all components of health – mental, physical, social that are to be provided by a system of modern work forms that contribute to an optimal level of physical activity.

Mental health is related to mental person's sphere which provides an adequate individual behavior, the formation of consciousness and development of thinking. Improving of mental health depends on "School Psychological Service", which includes psychologists, doctors, medical specialists in physical culture, teachers.

The purpose of psychological and educational services is supporting children in forming an individual ability of independent creative thinking, the ability to live in new social conditions, overcoming or compensating certain personal limitations.

Mental health is determined by parameters such as mental well-being, tranquility, concentration, attention, a good memory, active promotion of self-esteem and dignity, which are provided by the system of measures which facilitate the rational combination of mental and physical activities, the creation of "relaxed atmosphere" using a form of sports and recreation activities in the mode of the day (pauses, mobile breaks, dynamic time) and various modern technologies: "psycho-gymnastics, musical therapy, aromatherapy and dance therapy". High level of mental health affects the development of intellectual, emotional and spiritual health.

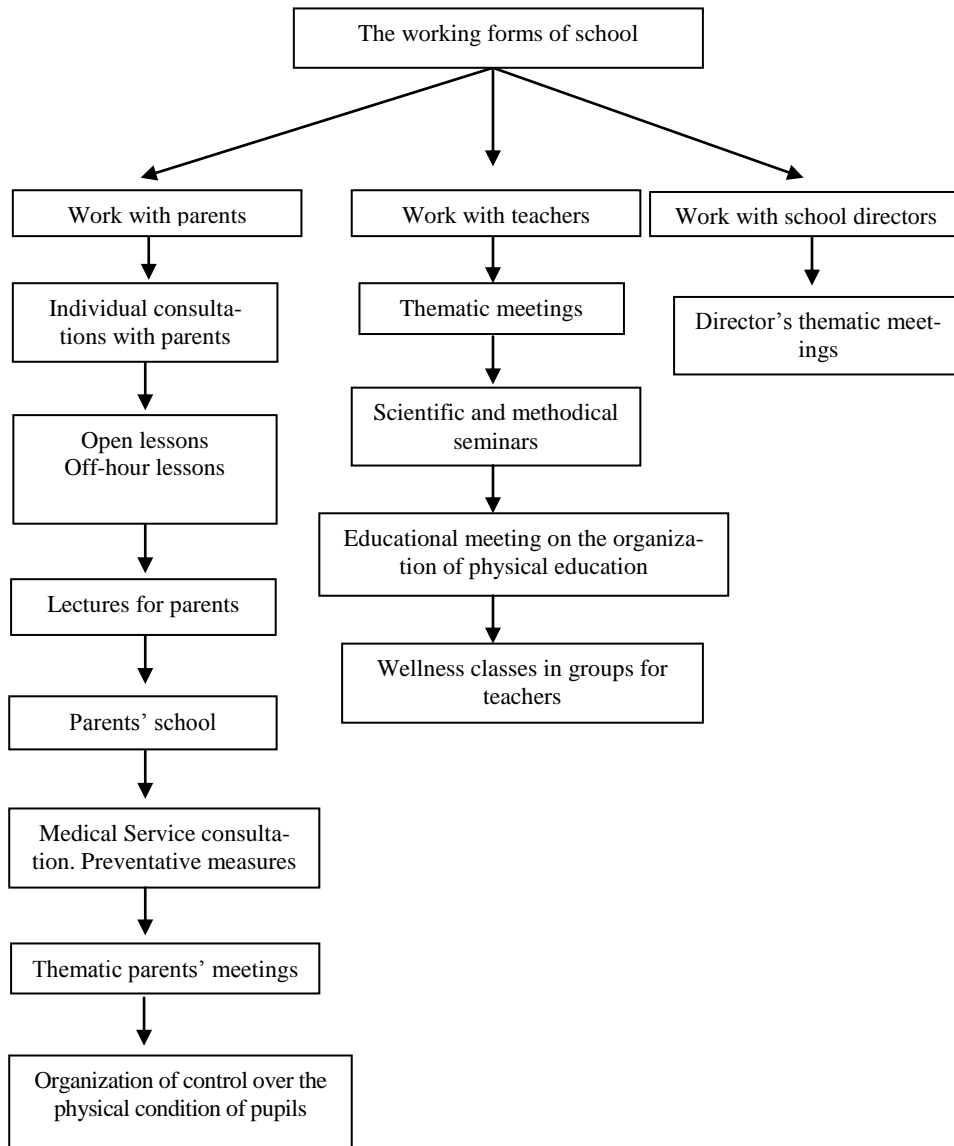
High level of mental health promotes spiritual health, which is regarded as a set of purposes in motivational and informative spheres of life, which were based on values, attitudes and motives of the individual in society.

The development of pupils' spiritual sphere is created in the process of sports and art festivals, presentations of books in which the humanistic idea of Olympism and the principles of fair play are popularized, attention is paid to the artistic display of sport, its humanistic thinking. Events are aimed at creating high socio-cultural and spiritual potential in children.

Close attention should be paid to the emotional state of the children, which is associated with the ability to overcome everyday stress and psychogenic factors.

Physical health is associated with human biological structure and functions that provide physical efficiency; physical health is provided with an integrated system, which includes implementation of daily fitness classes following the main program and additional training "to choose" (where children under the age

characteristics and interests, are engaged in various sports), athletic minutes of different directions, moving interruptions, sports groups in the day with extended time, self – study exercises, outdoor games with using the moving games, sport competitions, training in sports sections.

Picture 1. The school's working forms concerning common knowledge formation on the basics of healthy lifestyle

Source: own research.

The system is designed so that all children have the opportunity to exercise. Particular attention is paid to children with health deviations who attend classes in special medical groups. It should be noted that the implementation of various forms of fitness classes required development of new approaches in their realization.

The system of fitness classes should provide optimum moving mode, which is 16–18 hours per week for primary school children. In drawing up the physical regime a rational combination of different activities (mental and physical) should be considered to prevent fatigue process.

Physical health is also provided by the system of health care facilities aimed at diagnosing early forms of any disease, teaching psychic self-regulation, control system implementation for the pupils' physical condition.

Social health conditions are determined by the social environment, so there should be measures of all structures involved in the implementation of innovative program sports and recreation activities, focusing on the problem of improving health and promoting healthy lifestyles. The formation of social health is connected with solving problems to improve the parents', leaders', teachers' knowledge on the basics of improving health facilities (Picture 1).

The leading role in the formation of social health belongs to the family because the family's social status provide the motivation for healthy lifestyle and the possibility of physical training and sports.

You can achieve a high level if teachers, school officials in all forms of the educational process promote a positive mood and encourage the achievements, identify and appreciate the pupils' attention, support the formation of all health components in the system of sports and recreation activities.

Conclusions and recommendations for further research

One of the major problems today is how to improve the health of children. Research indicates relatively poor health of primary school children, which is associated with decreased levels of physical activity. Children who are 6 years of age devote 88.3 per cent of their time to physical activity, whereas 7-year-olds 91.6 per cent; at the average level – 11.7 percent, at high level – 8.4 per cent. It indicates at a sedentary lifestyle.

Solving the problem of maintaining health and ensuring the harmonious development of personality in schools have a great practical importance. In connection with this pre-physical education, as the foundation of health promotion of children, new tasks are put forward that need to be developed and a creation of system of physical education in schools, which provide improvement of all components of health – mental, social and physical. One of the conditions of effectiveness of the organization of sports and recreation activities is introducing various forms of work and taking into account the interests and motivations of children.

Prospects for further research lie in the development of innovative and scientific substantiation of health programs for school children.

References

- [1] Andreeva O., Kovaleva N. (2013): *Characteristics of the factors which limit the introduction of extracurricular activities in high school*. Theory and methods of physical education and sport. Scientifically-theoretical magazine, 2, Kyiv, pp. 45–53.
- [2] Krutsevych T. (2012): *Questions about the effectiveness of physical education in Ukrainian schools*. Herald Sports Dnieper, 1, pp. 239–243.
- [3] Moskalenko N. (2014): *Physical education of primary school children (monograph)*, the 3rd ed., revised. and reported. Innovation. Dnipropetrovsk, p. 372.
- [4] Moskalenko N. (2009): *Theoretical and methodological foundations of innovative technologies in physical training of younger schoolboys: PHD*. Dnepropetrovsk, p. 454.
- [5] Moskalenko N. (2009): *Teaching innovation in physical education*. Sports Bulletin Dnieper, 1, pp. 19–22.
- [6] Panasiuk T. (2004): *The structure and growth processes of preschool children under different motor regimes: candidate of biological sciences*. M. p. 18.
- [7] Panhelova N. (2014): *Theoretical and methodological principles of forming harmoniously development of the child of preschool age in physical education: PHD*. “Physical culture, physical education in different groups”. K., p. 39.

Sposoby na poprawę aktywności fizycznej dzieci w szkołach podstawowych

Streszczenie

W artykule omówiono problemy dotyczące poprawy motywacji aktywności dzieci uczęszczających do szkół podstawowych. Dzięki odpowiedniej ilości aktywności fizycznej, dzieci ze wszystkich grup wiekowych mogą osiągnąć optymalny poziom zdrowia i rozwoju fizycznego, nabędą też odpowiednie umiejętności ruchowe.

Ważnym problemem naszych czasów jest poprawa stanu zdrowia dzieci. Wyniki przedstawionych w artykule badań świadczą o stosunkowo niskim poziomie zdrowia dzieci w wieku szkolnym, co wiąże się z obniżonym poziomem ich aktywności fizycznej. Badania dowodzą, że u dzieci w wieku 6 i 7 lat liczba godzin, w trakcie których dzieci podejmują aktywność fizyczną na średnim i wysokim poziomie, wykazuje tendencję spadkową. Grupa wiekowa sześciolatków spędza średnio 2 godziny 10 minut (9,1%) na poziomie średnim, 40 minut (2,6%) na poziomie wysokim, a w przypadku siedmiolatków – 1 godzinę 7 minut (7,35%) na poziomie średnim i 20 min. (1,05%) na poziomie wysokim. Największą ilość czasu spędza się na poziomie podstawowym

(44,5% w wieku lat 6, i 39,4% w wieku lat 7). W przypadku sześciolatków 88,3% czasu przypada na poziomy podstawowy i niski, natomiast w przypadku siedmiolatków – 91,6%; 11,7% i 8,4% czasu przypisuje się odpowiednio poziomom średnim i wysokim, co wskazuje na siedzący styl życia.

Rozwiązanie problemu zachowania zdrowia i zapewnienia harmonijnego rozwoju osobowości w placówkach szkolnych ma ogromne znaczenie. W tym względzie kultura fizyczna, jako podstawa zapewnienia i wzmocnienia zdrowia dzieci, stoi w obliczu wyzwań, które wymagają rozwoju i utworzenia takiego systemu wychowania fizycznego w szkolnictwie podstawowym, który zapewni poprawę wszystkich elementów składowych zdrowia – umysłowego, społecznego i fizycznego. Jednym z warunków skuteczności w systemie organizacji ćwiczeń sportowych i rekreacyjnych jest wprowadzenie urozmaiconych form pracy, uwzględniających zainteresowania i motywacje dzieci.

Słowa kluczowe: dzieci w wieku szkolnym, aktywność fizyczna, wychowanie fizyczne, zdrowie.

CZEŚĆ III

**UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, JAKOŚĆ ŻYCIA**

Barbara LEJZEROWICZ-ZAJĄCZKOWSKA *
Przemysław HAJDUK **

Aktywność fizyczna osób starszych jako działalność edukacyjno-interwencyjna

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza problematyki starzenia się społeczeństwa, przyczyn i skutków tego zjawiska, problemów zdrowotnych ludzi starszych, aktywności fizycznej, społecznej i edukacyjnej oraz sposobów radzenia sobie tej populacji ze zjawiskiem starzenia.

Analizy przeprowadzone w artykule opierają się na danych zastanych, pochodzących z badań Głównego Urzędu Statystycznego (2009, 2011–2014, 2016), PolSenior (2012) (*Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, pod red. P. Błędowskiego, B. Szatur-Jaworskiej, Z. Szweda-Lewandowskiej).

Autorzy stawiają tezę, że problemy zdrowotne, izolacja i dyskryminacja społeczna wpływają na obniżenie samodzielności osób starszych.

Główne wnioski są następujące:

- 1) aktywność fizyczna ma istotny wpływ na zwiększenie niezależności i samodzielności, a tym samym wpływa na poprawę jakości życia osób starszych;
- 2) osoby będące aktywne fizycznie są w mniejszym stopniu narażone na ryzyko chorób, w porównaniu do osób mniej aktywnych, niećwiczących;
- 3) uczestnictwo osób starszych w zajęciach prowadzonych na Uniwersytetach Trzeciego Wieku przeciwdziała wykluczeniu ze społeczeństwa, jest skuteczną interwencją edukacyjną.

Słowa kluczowe: starzenie się, aktywność fizyczna, aspekty społeczne, aspekty edukacyjne.

Wprowadzenie

Zjawisko starzenia się społeczeństw jest powszechne we współczesnym świecie – jest ono uzależnione od poziomu zamożności, zmian w strukturze ro-

* dr, Wyższa Szkoła Rehabilitacji w Warszawie, Wydział Rehabilitacji; e-mail: barbara.lejzerowicz-zajaczkowska@wsr.edu.pl

** mgr, Wyższa Szkoła Rehabilitacji w Warszawie, Wydział Rehabilitacji

dziny, pomocy społecznej, średniej długości życia itp. Perspektywa demograficzna pozwala na dostrzeżenie zależności – „gdy wzrasta udział ludności starszej, to w tej grupie najszybciej rośnie odsetek najstarszych”, jest to tzw. „podwójne starzenie się ludności”¹. Na proces starzenia się wpływ mają czynniki biologiczne, demograficzne, społeczne, psychiczne, ekonomiczne, prawne i socjalne².

Celem artykułu jest analiza problematyki starzenia się społeczeństwa, przyczyn i skutków tego zjawiska, problemów zdrowotnych ludzi starszych, aktywności fizycznej, społecznej i edukacyjnej oraz sposobów radzenia sobie tej populacji z procesem starzenia się.

Analizy przeprowadzone w artykule opierają się na danych zastanych, pochodzących z badań Głównego Urzędu Statystycznego (2009, 2011–2014, 2016), PolSenior (2012) (*Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, pod red. P. Błędowskiego, B. Szatur-Jaworskiej, Z. Szweda-Lewandowskiej).

Autorzy stawiają tezę, że problemy zdrowotne, izolacja i dyskryminacja społeczna wpływają na obniżenie samodzielności osób starszych.

Polityka społeczna wobec osób w wieku starszym

Wyróżnić można trzy koncepcje polityki społecznej wobec starzenia się: aktywne starzenie się, zdrowe starzenie się i pomyślne starzenie się. Koncepcja aktywnego starzenia się została wykorzystana przez WHO³, na jej podstawie powstał program operacyjny AGE Platform Europe⁴ oraz opracowano indeks wskaźników aktywnego starzenia się⁵.

Podejmowanie przez administrację publiczną działań na rzecz osób w wieku starszym powinno doprowadzić do wyodrębnienia nowego działu administracji

¹ *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki. Opracowanie tematyczne*, Kancelaria Senatu, Biuro analiz i dokumentacji, Warszawa 2011, s. 1–18.

² B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 45–48.

³ WHO, *Active Ageing, A Policy Framework*, II UN World Assembly on Ageing, Madrid 2002, s. 12–18.

⁴ *Age platform Europe triennial strategic plan 2011–2013*, Submitted to the European Commission in response to the Call for Proposals VP/2010/012, źródło: http://www.age-platform.eu/images/stories/Admin/Strategic_Plan_2011-2013_AGE_final.pdf [dostęp: 13.12.2016]; *3-year framework partnership agreements. Annex 1: Action plan for 2015–2017*, Submitted to the European Commission in response to the Call for Proposals JUST/2014/SPOB/OG/NETW, źródło: http://www.age-platform.eu/images/stories/Admin/Annex_1_-_Action_plan_2015-2017_AGE_revised_2015_05_20.pdf [dostęp: 13.12.2016].

⁵ UNECE – European Commission, *Active Ageing Index 2014: Analytical Report*, report prepared by Asghar Zaidi of Centre for Research on Ageing, University of Southampton, and David Stanton, under contract with United Nations Economic Commission for Europe (Geneva), co-funded by European Commission’s Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels 2015.

państwowej, który byłby nakierowany na potrzeby tych osób. Przez wzgląd na szybko postępujący proces demograficznego starzenia się społeczeństwa, powinny być wprowadzane istotne zmiany w polityce socjalnej (w szczególności w zakresie emerytur) oraz pomocy społecznej (wciąż zwiększające się zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze).

Populacja ludzi starszych to co najmniej dwie grupy, różniące się głównie poziomem samodzielności. Pierwsza grupa to osoby w wieku 65–79 lat, które charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem aktywności i sprawności fizycznej, samodzielności oraz względnie dobrym stanem zdrowia. Druga grupa to osoby w wieku 80 lat i więcej – w tej grupie znacznie częściej obserwuje się obniżenie poziomu sprawności, wzrastające uzależnienie od pomocy innych osób oraz pogorszenie stanu zdrowia. Biorąc pod uwagę przedstawione zróżnicowanie osób starszych, istnieje potrzeba dostosowania polityki do obu grup i wypracowanie metod, stwarzających możliwość najlepszego zaspokojenia specyficznych potrzeb⁶.

Polityka społeczna wobec osób starszych – jak twierdzi B. Szatur-Jaworska – to tworzenie warunków, które umożliwią zaspokojenie potrzeb, ograniczanie zależności starszych od młodszych poprzez kształtowanie należytych relacji między tymi populacjami, przeciwdziałanie marginalizacji starszego pokolenia oraz kształtowanie solidarności międzypokoleniowej. Do zadań polityki społecznej należy stworzenie takich warunków życia starszych ludzi, w których będą oni mogli zaspokajać swoje potrzeby przy użyciu własnych środków, korzystając z niezbędnej pomocy w razie takiej konieczności⁷.

Obecnie, ze względu na bardzo liczną populację osób w wieku starszym, problemy i potrzeby należy rozpatrywać w kontekście całego społeczeństwa. Najlepszym rozwiązaniem jest polityka, która świadomie i celowo będzie działać z myślą o osobach w wieku starszym, a zarazem nie będzie zaniedbywać reszty społeczeństwa i nie będzie doprowadzać do konfliktów międzypokoleniowych.

Polityka wobec ludzi starszych opiera się na działaniu, które kierowane jest do nich samych i ich rodzin. Jego celem jest zapobieganie spadkowi samodzielności wśród osób starszych oraz nawiązanie więzi z lokalną społecznością. Główne cele polityki wobec osób starszych są następujące:

- 1) umożliwienie osobom starszym samodzielnego życia na miarę możliwości;
- 2) zapewnienie ważnej i stabilnej pozycji w strukturze lokalnej społeczności.

Wyróżniane są jeszcze trzy cele szczegółowe:

- 1) integracja społeczna i udział ludzi starszych w życiu społecznym;
- 2) dostosowanie udzielanych świadczeń do rzeczywistych indywidualnych potrzeb, podniesienie standardu życia ludzi starszych przez system świadczeń;

⁶ P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Z. Szweda-Lewandowska, P. Kubicki, *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Warszawa 2012, s. 173–188.

⁷ Tamże.

- 3) sprzyjanie integracji oraz organizacja badań naukowych dotyczących problematyki ludzi starszych i starości⁸.

Wymienione cele polityki wobec osób starszych mają sprzyjać samodzielności i podmiotowości. Podstawą do realizowania projektów dotyczących osób starszych jest zagwarantowanie im i ich rodzinom silnej pozycji w lokalnej strukturze. Znajomość i zaakceptowanie celów polityki wobec osób starszych przez społeczność lokalną jest bardzo ważne podczas ich realizacji⁹.

Efektywność takiej polityki zależy głównie od działań związanych bezpośrednio z osobami w wieku starszym, a także z ich najbliższym otoczeniem, ważne jest również rozpowszechnianie wiedzy na temat samej starości. Akceptacji starości wraz z jej problemami sprzyja wcześniejsze, odpowiednie przygotowanie do tego etapu życia¹⁰.

Ograniczenia w sprawności ruchowej

W 2014 roku GUS przeprowadził kolejne badanie stanu zdrowia ludności Polski. Wyniki potwierdzają ograniczoną sprawność ruchową seniorów, blisko co druga osoba w wieku 70 lat i więcej miała duży problem z widzeniem, natomiast w grupie osób 80-letnich lub starszych było to $\frac{2}{3}$ osób. Wiele osób ma również kłopoty ze słuchem – w grupie wiekowej 70–79 lat było to prawie 30%, natomiast w grupie osób powyżej 80 lat było to 51%¹¹. Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że problemy ze zmysłem wzroku lub słuchu mogą być przyczyną niesamodzielności, w szczególności w najstarszych grupach wiekowych, natomiast ograniczenia wydolności narządu ruchu wpływają na niesamodzielność osób z tych grup wiekowych. Kłopoty z samodzielnym wejściem i zejściem ze schodów na wysokość jednego piętra miała co druga osoba z grupy siedemdziesięciolatków – 52%, i prawie 80% najstarszych seniorów. W grupie wiekowej 70 lat i więcej problemem było samodzielnie przejście 500 metrów – dotyczyło to 45% osób 70-letnich i prawie 74% osób najstarszych (80 lat i więcej)¹².

Wskaźnikiem występowania potrzeb opiekuńczych jest zdolność osób badanych do samoobsługi, czyli samodzielnego wykonywania czynności związanych z zaspokojeniem potrzeb fizjologicznych. Z badań wynika, że odsetek osób z trudnościami w samoobsłudze rośnie wraz z wiekiem. Najwięcej problemów ludzie starsi mają z kładzeniem się i wstawaniem z łóżka lub siadaniem i wstawaniem z krzesła oraz myciem i wytarciem całego ciała.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ GUS, *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.*, Warszawa 2016, s. 74 oraz tablice.

¹² Tamże oraz tablice.

W grupie osób w wieku 80 lat i więcej prawie 47% osób miało trudności związane z kładzeniem się i wstawaniem z łóżka lub siadaniem czy wstawaniem z krzesła. 51% osób miało problem z samodzielnym umyciem się pod prysznicem, a 42% osób – z samodzielnym ubraniem się czy rozebraniem. Prawie 30% osób starszych miało trudności przy korzystaniu z ubikacji, a blisko 17% – nawet podczas spożywania posiłków.

Blisko 30% najstarszych seniorów mających problemy z podstawową samoobsługą musiało sobie samodzielnie radzić, gdyż nie miało żadnej pomocy, a co druga osoba (52,1%) z takimi ograniczeniami chciałaby jakąś pomoc uzyskać, bądź ją znacznie rozszerzyć. Wśród siedemdziesięciolatków borykających się z wspomnianymi problemami 54,4% musiało radzić sobie samodzielnie, 37,1% chętnie przyjąłoby dodatkową pomoc¹³.

Potrzeba pomocy jest zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa domowego, w którym żyje osoba starsza. Osoby starsze deklarowały przede wszystkim potrzebę uzyskania pomocy ze strony innej osoby. W mniejszym stopniu zgłaszały potrzebę pomocy w postaci specjalistycznych urządzeń lub konieczności dostosowania mieszkań¹⁴. Potrzeby opiekuńcze mogą wynikać nie tylko z trudności z samoobsługą, ale i z trudności przy wykonywaniu podstawowych czynności domowych¹⁵.

Jak wskazują wyniki badania, ograniczenia w wykonywaniu czynności domowych z powodu problemów zdrowotnych miała co druga osoba w wieku 65 lat i więcej. Trudności z powodów zdrowotnych przy wykonywaniu prac domowych odczuwało prawie 57% osób w grupie wiekowej 70–79 lat oraz blisko 85% osób najstarszych, w wieku 80 lat i więcej¹⁶.

Aktywność fizyczna a proces starzenia się

Aktywność fizyczna jest bardzo istotna, szczególną rolę odgrywa w hamowaniu procesów starzenia się organizmu. Wywiera ona wpływ na sferę biologiczną, psychiczną i społeczną człowieka¹⁷. Gimnastyka, aktywność o charakterze sportowym, marsze terenowe, turystyka sprzyjają zdrowemu stylowi życia. Różne formy aktywności ułatwiają kontakty z innymi, wzbogacają życie wewnętrzne, stwarzają możliwości psychicznego odprężenia. Aktywność ruchowa ma również zastosowanie w zaspokajaniu potrzeb natury estetycznej, jak rów-

¹³ Tamże, s. 75 oraz tablice.

¹⁴ Tamże oraz tablice; P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Z. Szweda-Lewandowska, P. Kubicki, *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, s. 173–188.

¹⁵ GUS, *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.*, s. 75 oraz tablice.

¹⁶ Tamże, s. 75 oraz tablice.

¹⁷ J.S. McPhee, D.P. French, D. Jackson, J. Nazroo, N. Pendleton, H. Degens, *Physical activity in older age: perspectives for healthy ageing and frailty*, „Biogerontology” 2016, nr 17, s. 567–580.

niez kształtowaniu nawyków rekreacyjnych. Program aktywności fizycznej ma ponadto spełniać zadania utylitarne, związane bezpośrednio ze sferą dnia codziennego, z utrzymaniem niezależności i zwiększaniem możliwości korzystania z różnego rodzaju dóbr społecznych, intelektualnych czy kulturalnych¹⁸.

Bouchard wyróżnia trzy podstawowe rodzaje aktywności fizycznej:

- 1) aktywność fizyczna w czasie wolnym – przemieszczanie się w różnych celach, w tym chodzenie pieszo, jazda na rowerze itp. oraz podejmowane indywidualnie i grupowo ćwiczenia fizyczne, w tym typu sportowego;
- 2) aktywność fizyczna podejmowana w ramach pracy zawodowej;
- 3) prace domowe i wszelkie inne elementy wpływające na ogólny bilans energetyczny ustroju – czynności samoobsługowe, takie jak mycie się, ubieranie, przygotowanie posiłków, sprzątanie, przemieszczanie się w domu, ogrodzie itp. oraz prace domowe, mycie samochodu, praca wokół domu i ogrodu¹⁹.

Marsz o umiarkowanej intensywności może być dla osób starszych tak samo efektywny jak intensywne ćwiczenia fizyczne. Osoby ćwiczące co najmniej 30 minut przez 5 dni w tygodniu są w mniejszym stopniu narażone na ryzyko chorób. W programach aktywności fizycznej dla osób w wieku starszym należy uwzględnić indywidualne uwarunkowania i możliwości²⁰.

Osobom powyżej 65 roku życia często towarzyszy zespół geriatryczny, wie- lochorobowość, czy też konsekwencje ciężkiej choroby (udar, zawał). Aktywność fizyczna dla osób z określonymi dolegliwościami musi być indywidualnie dobrana, jak również zgodna z zaleceniami lekarskimi. Dla osób starszych istnieją progi fizycznej i fizjologicznej sprawności, poniżej których dana osoba nie jest w stanie samodzielnie wykonywać czynności dnia codziennego. Próg fizycznej i fizjologicznej sprawności najczęściej jest przekraczany w wieku około 70 lat, natomiast prowadzenie zdrowego stylu życia może opóźnić ten proces o 10 do 20 lat²¹.

Terapeuta kwalifikujący osobę starszą do programu aktywności fizycznej musi zebrać jak najszersze informacje dotyczące pacjenta, m.in. o obniżonej wytrzymałości tlenowej, sile mięśniowej, mocy aerobowej, równowadze ciała oraz ograniczeniach pojawiających się podczas zwykłego marszu, wchodzenia na schody, korzystania z wanny w trakcie kąpieli, wykonywania skłonów czy unoszenia ramion. Jedynie pełne informacje pozwolą na dobieranie najbardziej odpowiednich ćwiczeń dla konkretnej osoby. Dla osób starszych dedykowany jest umiarkowany wysiłek fizyczny trwający około 30 minut najmniej 5 dni w tygo-

¹⁸ W. Osiński, *Gerokinezyjologia: Nauka i praktyka aktywności fizycznej w wieku starszym*, Warszawa 2013, s. 40–47.

¹⁹ C. Bouchard, S.N. Blair, W.L. Haskell, *Physical Activity and Health*, Champaign 2007.

²⁰ W. Osiński, *Gerokinezyjologia...*, s. 40–47; C. Bouchard, S.N. Blair, W.L. Haskell, *Physical Activity and Health*.

²¹ W. Osiński, *Gerokinezyjologia...*, s. 40–47; A.M. Weinstein, K. Erickson, *Healthy Body Equals Healthy Mind*, „Generations” 2011, 35, s. 92–98.

dniu lub więcej. Zalecenia te mogą być odmienne dla osób np. z chorobami serca, osteoporozą, otyłością czy cukrzycą. Najpopularniejszą i najbardziej pożądaną formą treningu dla osób starszych jest trening wydolności krążeniowo-oddechowej. Kolejny najczęściej polecany to trening oporowy angażujący wszystkie większe grupy mięśniowe – powinien być stosowany co najmniej 2–3 razy w tygodniu. Pomiedzy zajęciami należy zaplanować 48 godzin przerwy, aby uzyskać najlepsze rezultaty odnośnie do siły i wytrzymałości mięśniowej. Poprawie ogólnej gibkości ciała, równowagi i zwinności służy uwzględnianie w programie treningowym wszechstronnych ćwiczeń rozciągających, które powinny być wykonywane 2 lub 3 razy w tygodniu. Ćwiczenia równoważne o zróżnicowanym poziomie trudności mogą być wykorzystane jako trening siły i koordynacji pracy mięśniowej²².

Wyróżnia się trzy zasady stosowania ćwiczeń, uwzględniające potrzeby i możliwości osób w starszym wieku:

1. Zasada funkcjonalnej stosowności sprowadzająca się do wyboru ćwiczeń, które symulują ruchy spotykane w codziennej aktywności. Przykładowo, w czasie treningu równowagi i ogólnego sposobu poruszania się uczestnik programu ćwiczy chodzenie po różnej powierzchni, która może przypominać np. gęsty i szorstki dywan lub śliski oblodzony chodnik. Na podobnej zasadzie osoba może naśladować ułożenie zakupów ze sklepu na wyżej położonej półce itp. Tego typu zadania mają uświadomić ćwiczącej starszej osobie bezpośredni związek między elementami treningu a czynnościami dnia codziennego²³.
2. Zasada stanowienia wyzwań, której istota sprowadza się do szukania form aktywności będących prawdziwym wyzwaniem. Oczywiście, nigdy nie można przekraczać indywidualnych wewnętrznych ograniczeń, wynikających z określonego poziomu siły, zdolności poznawczych oraz możliwości czuciowo-ruchowych. Specjalnie stwarza się zmienne warunki, które stanowią wyzwanie dla uczestnika treningu, np. nowa pozycja w staniu, siedzeniu, zmiana miejsca, inna powierzchnia lub zmienione obrazy w otoczeniu²⁴.
3. Zasada przystosowania – wskazuje się tu, że z jednej strony ćwiczący powinien w pełni wykorzystywać swoje sprawnościowe i kondycyjne możliwości, ale z drugiej strony trzeba pilnować, aby nie przekraczał punktów krytycznego obciążenia, bólu czy utraty bezpieczeństwa. Szczególnie ważne staje się uwzględnienie samopoczucia uczestnika programu, które może być odmienne każdego dnia. Taka zmienność samopoczucia i nasilenia bólu jest typowa dla osób starszych, u których występują choroby serca, zapalenie stawów czy inne dolegliwości mięśniowo-szkieletowe. Uczestnik programu

²² Tamże.

²³ W. Osiński, *Gerokinezyjologia...*, s. 40–47; D.E. Gillis, A.L. Stewart, *A new approach to designing exercise programs for older adults, Physical Activity Instruction of Older Adults*, Champaign 2005, s. 131–140.

²⁴ Tamże.

powinien być uwrażliwiony na konieczność dostosowania wysiłku do swojego aktualnego samopoczucia, jak również nauczyć się odczytywać symptomy własnego ciała oraz sygnały o nadmiernym obciążeniu ustroju²⁵.

Wybrane programy aktywności fizycznej dla osób starszych

Zdrowy styl życia, zachowania prozdrowotne są promowane i wdrażane przez:

- 1) działania informacyjno-edukacyjne;
- 2) motywowanie uczestników do wprowadzania zmian w stylu życia – korzystanie z porad lekarzy, psychologów, specjalistów w zakresie żywności i żywienia, rehabilitantów;
- 3) stymulowanie do podejmowania samodzielnych form aktywności ruchowej w ramach zorganizowanych zajęć;
- 4) proponowanie różnych form ruchu, uwzględniających indywidualne upodobania uczestników. Włączenie różnych form aktywności ruchowej, które stosuje się w prewencji pierwotnej i wtórnej wielu chorób internistycznych i ortopedycznych²⁶.

Opracowując program aktywności fizycznej dla osób starszych, należy zwrócić uwagę na grupę docelową i kompleksowość działań. Jedne z programów opracowane na potrzeby osób starszych to PRROS i PAW 60+²⁷. Program PRROS, stanowiący przykład działań edukacyjno-interwencyjnych, jest skierowany do osób w wieku 60 lat i więcej, głównie kobiet mieszkających w miastach. Cel główny programu to promowanie zdrowego stylu życia wśród seniorów, zachęcanie i przekonywanie do stałej aktywności ruchowej, przekazanie wiedzy i nauczenie w praktyce, jak osoby w wieku starszym mogą spędzać aktywnie czas wolny. Efektem tego typu zajęć może być poprawa sprawności układu krążenia, zwiększenie poziomu wytrzymałości, siły i gibkości, zwiększenie gęstości tkanki kostnej oraz polepszenie stanu emocjonalnego²⁸.

W programie aktywności ruchowej PRROS wyróżnia się trzy etapy: informacyjno-kwalifikujący, turystyczno-szkoleniowy i wypoczynkowo-profilaktyczny. Cały program trwa sześć miesięcy²⁹.

Pierwszy etap programu, tzw. wprowadzający, służy zachęceniu osób w wieku 60+ do podejmowania aktywności fizycznej i kwalifikacji przez lekarza

²⁵ Tamże; A. Schwingel, E. Sebastião, W. Chodźko-Zajko, *Promoting Physical Activity in Later Life: How to Respond to Frequently Asked Questions and Concerns About Physical Activity*, „Annual Review of Gerontology & Geriatrics” 2016, nr 36, s. 39–40.

²⁶ E. Kozdroń, *Aktywność rekreacyjna w procesie pomyślnego starzenia się*, „Zeszyty Naukowe WSKFiT” 2014, t. 9, s. 75–84.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ E. Kozdroń, *Program rekreacji ruchowej osób starszych*, Warszawa 2008, s. 5–11.

do drugiego etapu. Są to zazwyczaj cztery spotkania z potencjalnymi uczestnikami programu, mające charakter edukacyjny, wyjaśniające znaczenie aktywności fizycznej w życiu osoby w wieku starszym, prowadzone są przez lekarzy, psychologów, dietetyków oraz organizatorów programu. Na zakończenie cyklu spotkań wypełniana jest ankieta dotycząca stylu życia, preferowanych form aktywności, oczekiwań związanych z programem. Etap ten trwa od dwóch do czterech tygodni³⁰.

Drugi etap, tzw. główny, to systematyczna aktywność ruchowa. W skład ćwiczeń wchodzi: gimnastyka (1 godz.) dwa razy w tygodniu oraz marsz trwający od 20 do 60 minut, co najmniej raz w tygodniu, dostosowany do możliwości uczestników i warunków klimatycznych. Dodatkowo trener wprowadza ćwiczenie do domu raz w tygodniu, które najpierw jest zaprezentowane i wykonywane na zajęciach wraz z uczestnikami³¹.

Trzeci etap to tzw. etap końcowy, na który składa się pobyt w ośrodku wypoczynkowym lub sanatorium przez dwa tygodnie. Uczestnicy zapoznają się z różnorodnymi formami zachowań zdrowotnych, które mogą polepszyć jakość życia – są to m.in.:

- 1) korzystanie ze specyficznych warunków klimatycznych i leczniczych ośrodka lub sanatorium;
- 2) dieta zgodna z zaleceniami Instytutu Żywności i Żywienia;
- 3) codzienna kinezyterapia obejmująca gimnastykę poranną ok. 15–20 minut, a także kontynuowanie zajęć z poprzedniego etapu programu: gimnastyka zdrowotna co drugi dzień, gimnastyka w wodzie, zajęcia taneczne, turystyka piesza i rowerowa oraz zajęcia na świeżym powietrzu;
- 4) sześć spotkań poświęconych niekonwencjonalnym sposobom leczenia, takim jak np. muzykoterapia, aromatoterapia czy psychoterapia;
- 5) indywidualne spotkania z trenerem, mające na celu doszlifowanie zestawu ćwiczeń domowych i omówienie aktywności fizycznej po powrocie do domu.

Na zakończenie programu uczestnicy otrzymują dyplomy oraz są informowani, gdzie mogą kontynuować zajęcia grupowe zgodnie ze swoimi preferencjami³².

Profilaktykę gerontologiczną propaguje Program Aktywnego Wypoczynku 60+. PAW 60+ ma na celu promowanie zdrowego stylu życia wśród ludzi w wieku starszym. Program ten trwa dwa tygodnie – jest to obóz wyjazdowy, który sprzyja integracji uczestników. Zadania programu to zachęcenie i przekonanie do ciągłej aktywności ruchowej, przekazanie podstaw aktywizacji ruchowej, usunięcie barier dotyczących udziału w systematycznych zajęciach ruchowych. Bardzo istotny w programie jest odpowiedni dobór form aktywności fizycznej. Program bazuje na zajęciach na świeżym powietrzu, np. nordic walking, gimnastyka ogólnousprawniająca oraz aqua-gimnastyka. W programie

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

znajduje się również 20–30-minutowa poranna gimnastyka, zabawy rekreacyjne, wycieczki krajoznawcze, zajęcia integracyjne oraz wykłady edukacyjne. Wykłady edukacyjne trwają ok. 45–75 minut, natomiast trening czynnościowy trwa ok. 4 godzin dziennie. Ważną cechą programu jest zróżnicowanie intensywności i czasu trwania ćwiczeń oraz ich dostosowanie do potrzeb i możliwości uczestników³³.

Uniwersytety Trzeciego Wieku

Uniwersytety Trzeciego Wieku to placówki edukacyjno-aktywizujące dla osób w wieku starszym, pozwalają na aktualizację wiedzy, zdobywanie nowych umiejętności, aktywne uczestnictwo w życiu społeczności lokalnych³⁴.

W Polsce wyróżnia się trzy podstawowe formy działania UTW:

- 1) UTW stanowiące nierozdzielną część uczelni wyższej, powołane przez władze uczelni;
- 2) UTW utworzone dzięki inicjatywie ludzi starszych; są to samodzielne stowarzyszenia lub organizacje pozarządowe; patronat naukowy sprawują uczelnie wyższe, współpracują również z jednostkami samorządu lokalnego i organizacjami pozarządowymi;
- 3) UTW wchodzące w skład jednostek organizacyjnych samorządu lokalnego, takich jak centra kultury czy ośrodki pomocy społecznej³⁵.

Działania UTW również możemy włączyć do działań edukacyjno-interwencyjnych, spełniają rolę placówek edukacyjnych, pełnią również funkcję aktywizującą i integrującą dla osób starszych. Zaspokajają potrzeby osób starszych, takie jak samokształcenie, poznawanie środowiska, bycie w grupie, poszerzanie wiedzy i umiejętności, zajęcia podczas czasu wolnego, aktywność fizyczna, poznawanie nowych technologii i sposobów komunikacji oraz realizacja zainteresowań³⁶.

Ważną rolą UTW jest integracja osób starszych z młodszym pokoleniem, osiągana głównie poprzez współpracę z placówkami edukacyjnymi i oświatowymi. Polega m.in. na prowadzeniu kursów komputerowych, lekcji języków obcych, zajęć ruchowo-rekreacyjnych przeznaczonych dla osób starszych przez studentów i absolwentów uczelni³⁷.

Działalność UTW ma za zadanie włączyć osoby starsze w proces edukacji, integrację z młodszym pokoleniem i zwiększenie ich aktywności. UTW za-

³³ Tamże.

³⁴ F. Villar, M. Celdrán, *Generativity in Older Age: A Challenge for Universities of the Third Age (U3A)*, „Educational Gerontology” 2012, nr 38, s. 666; GUS, *Uniwersytety Trzeciego Wieku – wstępne wyniki badania za rok 2014/2015*, Gdańsk 2016, s. 3.

³⁵ W. Borczyk, *Sytuacja osób starszych w kontekście doświadczeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku*, Warszawa 2012, s. 2.

³⁶ GUS, *Uniwersytety Trzeciego Wieku...*, s. 3.

³⁷ W. Borczyk, *Sytuacja osób starszych...*, s. 9.

chęcącą seniorów do różnych form aktywności, przeciwdziałają ich wykluczeniu ze społeczeństwa³⁸.

Podsumowanie

W artykule poddano analizie dane zastane, dotyczące sytuacji ludzi starszych w Polsce, polityki społecznej w Polsce i Europie, problemów zdrowotnych ludzi starszych oraz aktywności fizycznej jako działań edukacyjno-interwencyjnych. Przeprowadzone analizy wskazują, że osoby starzejące się, które były i są aktywne fizycznie, intelektualnie i społecznie, w dużo mniejszym stopniu doświadczają negatywnych konsekwencji procesu starzenia się. Proces ten przebiega najczęściej dużo wolniej niż u osób nieaktywnych.

Działania edukacyjno-interwencyjne – poprzez programy aktywności fizycznej oraz działalność Uniwersytetów Trzeciego Wieku, klubów seniora czy wolontariat – wpływają na zwiększenie samodzielności osób starszych.

Przeprowadzone analizy pozwoliły na wyciągnięcie następujących wniosków:

- 1) aktywność fizyczna ma istotny wpływ na zwiększenie niezależności i samodzielności, a tym samym wpływa na poprawę jakości życia osób starszych;
- 2) osoby będące aktywne fizycznie są w mniejszym stopniu narażone na ryzyko chorób w porównaniu do osób mniej aktywnych, niećwiczących;
- 3) uczestnictwo osób starszych w zajęciach prowadzonych na Uniwersytetach Trzeciego Wieku przeciwdziała wykluczeniu ze społeczeństwa, jest skuteczną interwencją edukacyjną.

Bibliografia

- 3-year framework partnership agreements, Annex 1: Action plan for 2015–2017*, Submitted to the European Commission in response to the Call for Proposals JUST/2014/SPOB/OG/NETW, źródło: http://www.age-platform.eu/images/stories/Admin/Annex_1_-_Action_plan_2015-2017_AGE_revised_2015_05_20.pdf [dostęp: 13.12.2016].
- Age platform Europe triennial strategic plan 2011–2013*, Submitted to the European Commission in response to the Call for Proposals VP/2010/012, źródło: http://www.age-platform.eu/images/stories/Admin/Strategic_Plan_2011-2013_AGE_final.pdf [dostęp: 13.12.2016].
- Błądowski P., Szatur-Jaworska B., Szweda-Lewandowska Z., Kubicki P., *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Warszawa 2012.
- Borczyk W., *Sytuacja osób starszych w kontekście doświadczeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku*, Warszawa 2012.

³⁸ Tamże.

- Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L., *Physical Activity and Health*, Champaign 2007.
- Gillis D.E., Stewart A.L., *A new approach to designing exercise programs for older adults, Physical Activity Instruction of Older Adults*, Champaign 2005.
- GUS, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2013.
- GUS, *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.*, Warszawa 2016.
- GUS, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*, Warszawa 2014.
- GUS, *Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej w 2008 r.*, Warszawa 2009.
- GUS, *Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej w 2012 r.*, Warszawa 2013.
- GUS, *Uniwersytety Trzeciego Wieku – wstępne wyniki badania za rok 2014/2015*, Gdańsk 2016.
- Kozdroń E., *Aktywność rekreacyjna w procesie pomyślnego starzenia się*, „Zeszyty Naukowe WSKFiT” 2014, t. 9, s. 75–84.
- Kozdroń E., *Program rekreacji ruchowej osób starszych*, Warszawa 2008.
- McPhee J.S., French D.P., Jackson D., Nazroo J., Pendleton N., Degens H., *Physical activity in older age: perspectives for healthy ageing and frailty*, „Biogerontology” 2016, nr 17, s. 567–580.
- Osiński W., *Gerokinezyjologia: Nauka i praktyka aktywności fizycznej w wieku starszym*, Warszawa 2013.
- Schwingel A., Sebastião E., Chodzko-Zajko W., *Promoting Physical Activity in Later Life: How to Respond to Frequently Asked Questions and Concerns About Physical Activity*, „Annual Review of Gerontology & Geriatrics” 2016, nr 36, s. 33–52.
- Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki. Opracowania tematyczne*, Kancelaria Senatu, Biuro analiz i dokumentacji, Warszawa 2011.
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006.
- UNECE – European Commission, *Active Ageing Index 2014: Analytical Report*, report prepared by Asghar Zaidi of Centre for Research on Ageing, University of Southampton, and David Stanton, under contract with United Nations Economic Commission for Europe, Geneva, co-funded by European Commission’s Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels 2015.
- Villar F., Celdrán M., *Generativity in Older Age: A Challenge for Universities of the Third Age (U3A)*, „Educational Gerontology” 2012, nr 38, s. 666–677.
- Weinstein A.M., Erickson K., *Healthy Body Equals Healthy Mind*, „Generations” 2011, 35, s. 92–98.
- WHO, *Active Ageing, A Policy Framework*, II UN World Assembly on Ageing, Madrid 2002.

Physical activity of older people as education and intervention activity

Abstract

The aim of the article is to analyze the problems of an aging population, causes and the effects of this phenomenon, health problems of older people, physical, social and educational activity and ways of dealing with problem of aging.

Analyses carried out in the article are based on existing data from surveys of the Central Statistical Office (2009, 2011–2014, 2016), PolSenior (2012) (Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce, (Ed.) P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Z. Szweda-Lewandowska).

The thesis is that health problems, social isolation and discrimination influence the reduction of independence of the elderly.

Conclusions:

1. Physical activity has a significant impact on increasing independence and self-reliance, thereby improving the quality of life of older people.
2. Persons who are physically active are less exposed to the risk of disease compared to those less active.
3. Participation of older people in activities conducted at the Universities of the Third Age counteract exclusion from society and is effective educational intervention.

Keywords: aging, physical activity, social aspects, educational aspects.

Jarosław PASEK*
Grzegorz CIEŚLAR**
Marta MOTOW-CZYŻ***
Aleksander SIEROŃ****

Przyczyny i okoliczności powstawania urazowych obrażeń ciała mażoretek

Streszczenie

Mażoretką to tancerka, która prezentuje dwa style – baton i pom-pom, tańcząc według określonych zasad. Wymaga to od tańczącej umiejętności manualnych, gracji i dobrego opanowania techniki tańca. Mażoretki występują na pokazach estradowych i paradach ulicznych, na których prezentują układy choreograficzne, taneczno-marszowe do muzyki orkiestr dętych, zonglując i podzucając przy tym pałeczki mażoretkowe. Aktywność ruchowa, którą wykonują mażoretki, kwalifikuje się do dyscyplin sportowych o zwiększonym ryzyku wystąpienia obrażeń ciała.

Badaniami, przeprowadzonymi w okresie od 2014 do połowy roku 2016, objęto 23 mażoretki Klubu Sportowego Azaria z terenu województwa śląskiego czynnie trenujące i startujące w zawodach. Posłużono się ankietą zawierającą 15 pytań o charakterze jednorazowego sondażu diagnostycznego na próbie ważonej. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi dokonano oceny najczęstszych przyczyn urazowych obrażeń ciała, ich lokalizacji oraz okoliczności powstawania obrażeń w związku z podejmowaną aktywnością sportową i używaniem pałeczek mażoretkowych.

Analiza otrzymanych wyników wykazała, że najczęstszymi przyczynami urazowych obrażeń ciała mażoretek była niedostateczna rozgrzewka (52,1%) oraz brak wyleczenia poprzednio doznanych urazów (21,7%). Najczęściej urazy dotyczyły kończyn dolnych (35,5%), głowy (34,2%) oraz

* dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: j.pasek@ajd.czyst.pl

** prof., Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Wydział Lekarski z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym w Zabrze, Katedra i Oddział Kliniczny Chorób Wewnętrznych, Angiologii i Medycyny Fizykalnej

*** dr, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii; e-mail: m.motow-czyz@ajd.czyst.pl

**** prof., Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach, Wydział Lekarski z Oddziałem Lekarsko-Dentystycznym w Zabrze, Katedra i Oddział Kliniczny Chorób Wewnętrznych, Angiologii i Medycyny Fizykalnej

kończyn górnych (30,2%). Najczęściej do urazów dochodziło podczas treningów (47,8%) oraz w czasie zawodów (30,4%).

Słowa kluczowe: mażoretki, taniec, obrażenia ciała, profilaktyka.

Wstęp

Taniec, podobnie jak każdy inny rodzaj aktywności ruchowej, niesie ze sobą niebezpieczeństwo urazów, które są nieodłącznym jej elementem. Występuje ono szczególnie wtedy, gdy wykonuje się określony element ćwiczenia niewłaściwie lub po raz pierwszy, bez odpowiedniego przygotowania i instruktażu. Duża część urazów występujących podczas tańca wynika z przeciążeń charakterystycznych dla określonego stylu tańca. Z tego względu urazy można podzielić na dwa rodzaje, tj. typowe i nietypowe (przypadkowe) [2].

Idea mażorettek, które wykonują charakterystyczny rodzaj aktywności sportowej i tanecznej, wywodzi się z Francji. Mażoretka to tancerka reprezentująca dwa style – baton i pom-pom. Pierwszy z nich polega na operowaniu pałeczką marszową podczas wykonywania do muzyki podstawowego kroku, tzn. marszu. Istotne są tutaj ewolucje z efektywnym kręceniem (*twirlingiem*), a także podrzucaniem pałeczki. Drugi natomiast jest bardzo podobny do ruchu cheerleaderek, w którym oprócz trudnych układów tanecznych z pomponem uwzględniane są elementy gimnastyczne oraz elementy akrobacji z pomponem [4].

Ruch mażoretkowy jest w Polsce stosunkowo młodą profesją, która zaliczana jest do dyscyplin sportowych. Rozwija się dzięki pasji instruktorów, młodzieży oraz publiczności, która potrafi docenić ciężką pracę oraz sztukę i profesjonalizm młodych dziewcząt. Najwięcej zespołów mażoretkowych związanych jest z domami kultury oraz z orkiestrami ochotniczych straży pożarnych. Obecnie istotnego wsparcia dla działań ruchu mażorettek udziela Międzynarodowa Organizacja IMA (*International Majorettsport Association*). Mażoretki występują na pokazach estradowych i paradach ulicznych, prezentując choreograficzne układy taneczno-marszowe do muzyki orkiestr dętych, podczas których żonglują i podrzucają w górę pałeczki mażoretkowe (batony), czyli około 65-centymetrowe rurki zakończone kulkami. Niejednokrotnie w ich układach pojawiają się trudne elementy gimnastyczne, które mogą doprowadzić do urazu bądź obrażeń ciała ćwiczącej. Dlatego też ta forma aktywności sportowej uznawana jest za aktywność urazową. Większość urazów występujących podczas treningu i występów mażorettek nie zagraża zdrowiu ćwiczącej, aczkolwiek może ją wyeliminować na pewien czas z uprawiania tej formy aktywności ruchowej [12].

Cel pracy

Celem pracy była analiza najczęstszych przyczyn urazowych obrażeń ciała mażorettek, ich lokalizacji oraz okoliczności, w których dochodzi do ich występowania.

Material i metody

W badaniach uczestniczyły 23 mażoretki Klubu Sportowego Azaria z terenu województwa śląskiego, czynnie trenujące i startujące w zawodach w wieku od 16 do 24 lat, u których w okresie od 2014 do połowy 2016 roku przeprowadzono badanie z użyciem ankiety zawierającej 15 pytań o charakterze jednorazowego sondażu diagnostycznego na próbie ważonej (zob. ankieta).

Ankieta dotycząca występowania urazów u mażoretek

1.	Wiek			
2.	Od ilu lat uczestniczysz w treningach?	od kilku miesięcy		
		od 1 roku		
		od 5 lat		
		od 10 lat		
3.	Liczba treningów odbywających się w ciągu tygodnia	1 × w tygodniu	3 × w tygodniu	codziennie
4.	Forma prowadzonych treningów?	Indywidualne		Grupowe
7.	Czy przed zawodami odbywa się rozgrzewka przedstartowa?	TAK	NIE	CZASAMI
8.	Czy stosujesz środki zapobiegające urazom podczas treningów/zawodów?	TAK	NIE	CZASAMI
9.	Czy w związku z uprawianą dyscypliną sportową doznałaś urazu ciała?	TAK		NIE
10.	Jeżeli doznałaś urazu, zakreśl przyczynę jego powstania	Niewłaściwie przeprowadzona rozgrzewka		
		Niewyleczenie poprzednich urazów		
		Zbyt duże obciążenia treningowe		
		Brak odnowy biologicznej		
11.	Lokalizacja urazów ciała			
12.	Głowa – podaj okolicę			
13.	Kończyny górne – podaj okolicę			
14.	Kończyny dolne – podaj okolicę			
15.	Zakreśl okoliczności powstania urazu	Podczas treningu		
		W czasie zawodów		
		Poza aktywnością sportową		
16.	Czy osoba prowadząca treningi przekazuje informacje dotyczące zapobieganiu urazom?	TAK		NIE

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi dokonano oceny przyczyn występowania urazowych obrażeń ciała, ich lokalizacji oraz okoliczności ich powstawania w związku z podejmowaną aktywnością sportową i używaniem pałeczek mażoretkowych.

Wyniki

Uzyskane wyniki badań ankietowych odnośnie do przyczyn występowania urazów ciała mażorettek, ich lokalizacji oraz okoliczności ich powstawania przedstawiono w tabelach 1–3.

Tabela 1. Przyczyny urazów ciała w badanej grupie mażorettek

Przyczyna urazów	Liczba mażorettek	%
Niewłaściwie przeprowadzona rozgrzewka	12	52,1
Brak wyleczenia poprzednich urazów narządu ruchu	5	21,7
Zbyt duże obciążenie treningowe	4	17,3
Przemęczenie, brak odnowy biologicznej	2	8,6
Łączna liczba badanych	23	100

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Lokalizacja urazów ciała w badanej grupie mażorettek

Lokalizacja urazów (liczba i %)	Rodzaj urazu	Liczba urazów	% danej lokalizacji
Głowa – 26 (34,2%)	uderzenie batonem w głowę	12	46,1
	uderzenie batonem w nos	4	15,3
	stłuczenie nosa	3	11,5
	uderzenie batonem w gałkę oczną	3	11,5
	rozcięcie wargi	2	7,69
	rozcięcie skóry pod okiem	1	3,84
	złamanie zęba	1	3,84
Kończyny górne – 23 (30,2%)	stłuczenie kciuka	9	39,1
	stłuczenie nadgarstka	6	26,0
	stłuczenie kości śródreżca	4	17,3
	zwichnięcie barku	2	8,69
	naderwanie mięśnia dwugłowego ramienia	1	4,34
	naderwanie mięśnia przedramienia	1	4,34
Kończyny dolne – 27 (35,5%)	ból w pachwinie / stawie biodrowym	16	59,2
	skręcenie stawu kolanowego	7	25,9
	zwichnięcie stawu skokowego	4	14,8

Źródło: badania własne.

Tabela 3. Okoliczności wystąpienia urazów ciała w badanej grupie mażorettek

Okoliczności wystąpienia urazów	Liczba mażorettek	%
Podczas treningu	11	47,8
W czasie zawodów	7	30,4
Poza aktywnością sportową	5	21,7
Łączna liczba badanych	23	100

Źródło: badania własne.

Jak wynika z tabeli 1, największa liczba urazowych obrażeń ciała mażorettek spowodowana była niewłaściwie przeprowadzoną rozgrzewką – 12 urazów (52,1%). Drugim pod względem częstości występowania czynnikiem prowadzącym do powstania obrażeń ciała był brak pełnego wyleczenia poprzednio doznanych urazów w obrębie narządu ruchu – 5 urazów (21,7%). Dalsze miejsca zajęły zbyt duże obciążenia treningowe – 4 urazy (17,3%), oraz przemęczenie (brak odpowiadającej biologicznej) – 2 urazy (8,6%).

Analiza danych przedstawionych w tabeli 2 wykazała, że u mażorettek okolicą ciała najbardziej narażoną na występowanie urazów były kończyny dolne – 12 urazów (35,5%), a najczęstszym urazem występującym w obrębie kończyn dolnych było uszkodzenie zlokalizowane w okolicy pachwiny i stawu biodrowego (59,2%). W dalszej kolejności obrażenia dotyczyły głowy (34,2%), przy czym najczęstsze było uderzenie batonem w głowę (46,1%), nos (15,3) i gałkę oczną (11,5%). Nieco rzadziej urazowe obrażenia ciała występowały w obrębie kończyn górnych – 23 urazy (30,2%), przy czym najczęstszymi urazami kończyny górnej były stłuczenia odpowiednio: kciuka (39,1%), nadgarstka (26,0%) oraz kości śródreżca (17,3%).

Analiza dotycząca okoliczności powstawania obrażeń ciała przedstawiona w tabeli 3 wykazała, że u blisko połowy mażorettek – 11 osób (47,8%), urazowe obrażenia ciała powstały podczas treningu, najczęściej w okresie przygotowawczym do zawodów. Urazowe obrażenia ciała podczas zawodów wystąpiły u 7 mażorettek (30,4%), a u 5 mażorettek (21,7%) przyczyna powstania urazu nie była związana z ich aktywnością sportową.

Dyskusja

Pamiętać należy, że zwiększająca się liczba urazów w sporcie nie tylko jest wynikiem zwiększającej się liczby osób uprawiających różne dyscypliny sportowe, ale także może być spowodowana niewłaściwym przygotowaniem kadry szkolącej, w tym zwłaszcza trenerów i działaczy sportowych, którzy dążą do wypromowania swoich zawodników za wszelką cenę. We współczesnym sporcie wyczynowym obowiązuje surowy reżim treningu i odpoczynku, a obciąże-

nia treningowe dotyczące układu ruchu u sportowców uprawiających określoną dyscyplinę sportową zbliżają się do granic fizjologicznych możliwości ustroju ludzkiego [3], [5].

Za przyczynę obrażeń sportowych wielu autorów uznaje nakładające się mikrourazy i przeciążenia występujące podczas treningów i zawodów sportowych. Poznanie głównych przyczyn występowania urazów, zwłaszcza w odniesieniu do określonej dyscypliny sportowej, jeśli nawet nie wyeliminuje całkowicie zjawiska urazowości, to w znaczący sposób może wpłynąć na zmniejszenie częstości wystąpienia urazów i uszkodzeń ciała w poszczególnych dyscyplinach sportu [8].

Aktywność ruchowa, wykonywana przez mażoretki, kwalifikuje się do dyscyplin sportowych, których uprawianie wiąże się z pewnym ryzykiem urazowości. Ryzyko to jest tym większe, im niższy jest poziom wyszkolenia technicznego ćwiczącej. Istotne znaczenie w tym względzie ma również wykonywana przez mażoretki podczas ćwiczeń manipulacja ciężkim przedmiotem, jakim jest pałeczka mażoretkowa (baton) [13].

Najczęściej występujące urazy ciała mażoretek, dotyczące kończyn dolnych i górnych oraz głowy, nie zagrażają zazwyczaj w istotnym stopniu życiu i zdrowiu ćwiczącej. Nie oznacza to jednak, że nie powinno się im zapobiegać, gdyż z praktycznego punktu widzenia zapobieganie urazom jest zawsze korzystniejsze niż leczenie ich następstw.

Uzyskane wyniki badań własnych wykazały, że najczęstszą przyczyną urazów mażoretek jest niewłaściwie przeprowadzona rozgrzewka – zwłaszcza rozgrzewka przedstartowa – a także brak pełnego wyleczenia poprzednio występujących urazów, który sprzyja nawrotom obrażeń ciała.

Odniesienie wyników własnych badań do rezultatów innych autorów jest znacznie utrudnione, gdyż w literaturze światowej brak jest dotychczas doniesień analizujących zagadnienia urazowych obrażeń ciała u mażoretek, a dostępne są jedynie niezbyt liczne publikacje odnośnie do urazów występujących u cheerleaderek, wykazujących nieco zbliżoną aktywność fizyczną.

Zasadnicze różnice pomiędzy aktywnością ruchową u cheerleaderek i mażoretek wynikają z faktu, że u cheerleaderek podczas wykonywania ćwiczeń występuje znacznie częstszy kontakt fizyczny z innymi zawodniczkami podczas budowania figur akrobatycznych, a także kontakt fizyczny z podłożem w wyniku upadku podczas unoszenia i podrzucania zawodniczki [7], [9], [17]. Powyższe zagrożenia dotyczą w znacznie mniejszym stopniu jedynie niewielkiej grupy mażoretek uprawiających styl pom-pom.

Ze względu na powyższe uwarunkowania urazy ciała u cheerleaderek mają zazwyczaj znacznie poważniejszy przebieg niż u mażoretek i stanowią blisko $\frac{2}{3}$ wszystkich tzw. „katastroficznych” uszkodzeń ciała występujących u atletek powyżej 25 roku życia [1]. Do najcięższych urazów należą wstrząśnienia mózgu oraz zamknięte urazy głowy, stanowiące 4,9–20% wszystkich obrażeń ciała

w tej grupie zawodniczek [14], [15], [19]. Urazy u cheerleaderek w 60% przypadków są związane z budowaniem figur akrobatycznych, przy czym ten typ urazów jest przyczyną 90–96% przypadków wstrząśnienia mózgu [15], [18]. Wstrząśnienia mózgu spowodowane są głównie kontaktem fizycznym z łokciem (33%), kolanem (20%) i głową (20%) innych zawodniczek oraz kontaktem z podłożem (34,8%) [15]. Z kolei około 32–34% urazowych obrażeń ciała u cheerleaderek dotyczy nadgarstka, stawu skokowego i okolicy krzyżowo-lędźwiowej, ma charakter nawrotowego naciągnięcia lub zwichnięcia i jest spowodowany kontaktem fizycznym z innymi zawodniczkami [18]. Podobnie jak w przypadku mażorettek, urazowe obrażenia ciała u cheerleaderek występują znacznie częściej (84%) podczas treningów niż w trakcie trwania zawodów [15], [18].

Należy podkreślić, że porównywanie urazów mażorettek do urazów odnoszonych przez zawodniczki uprawiające podobne aktywności ruchowe, tzn. cheerleading oraz taniec nowoczesny, jest nie w pełni adekwatne, gdyż – jak wynika z przeprowadzonych badań – przedstawicielki tych trzech dyscyplin gimnastycznych różnią się w istotny sposób, zarówno pod względem antropometrycznym (mażoretki są zazwyczaj wyższe i mają większą masę ciała od dziewcząt uprawiających cheerleading oraz taniec nowoczesny), pod względem właściwości psychofizycznych (mażoretki mają lepszą koordynację wzrokowo-ruchową ręki ocenianą w teście Alternate Hand Wall Toss Test, większą zdolność do restytucji po natężonym wysiłku fizycznym ocenianą w teście Harvard Step Test oraz większą siłę skurczu obu dłoni), a także pod względem charakteru oraz intensywności obciążeń treningowych [6], [11], [16].

Stąd, uwzględniając powyższe uwagi, na podstawie wyników własnych badań należy przyjąć, że największe znaczenie w zapobieganiu urazom u mażorettek ma odpowiednio przeprowadzona rozgrzewka przed treningami i zawodami, a w przypadku ich wystąpienia istotne znaczenie w ramach profilaktyki wtórnej ma ich pełne wyleczenie.

Jedynie w przypadku mażorettek uprawiających styl pom-pom i wykorzystujących w trakcie treningu budowanie figur akrobatycznych należałoby rozważyć stosowanie zasad ograniczenia ryzyka urazów obowiązujących w przypadku cheerleaderek, w tym m.in.: oceny stanu przygotowania fizycznego zawodniczki przed rozpoczęciem sezonu, odpowiedniego przygotowania siłowego i w zakresie utrzymania równowagi ciała (zwłaszcza w przypadku zawodniczek tworzących bazę np. piramidy), prowadzenia treningu na odpowiednio miękkim podłożu, unikania tworzenia piramid o wysokości przekraczającej 2 zawodniczki, nadzoru kwalifikowanego trenera nad wykonywaniem figur akrobatycznych, obecności lekarza podczas prowadzenia treningu i zawodów, znajomości przyczyn, profilaktyki, rozpoznawania i doraźnego postępowania w przypadku typowych urazów (zwłaszcza wstrząśnienia mózgu) wśród trenerów zawodniczek i członków ich rodzin, zakaz kontynuacji treningu i udziału w zawodach dla zawodniczek z podejrzeniem wystąpienia urazowego obrażenia ciała do momentu przeprowadzenia oceny lekarskiej [1].

Istotną rolę w realizacji działań profilaktycznych u mażoretek odgrywa przede wszystkim trener, który powinien posiadać odpowiednią wiedzę odnośnie do przyczyn i mechanizmów obrażeń ciała typowych dla tej dyscypliny sportu, a także najefektywniejszych metod prowadzenia rozgrzewki, pozwalających na uniknięcie wystąpienia tych obrażeń oraz znajomość zasad postępowania w przypadku wystąpienia urazów. Ponadto, powinien on skutecznie ograniczać dostęp mażoretki do prowadzenia intensywnego treningu i udziału w zawodach, aż do momentu całkowitego wyleczenia wcześniejszych kontuzji [1], [10], [20].

Wnioski

Najczęstszą przyczyną urazowych obrażeń ciała mażoretek, występujących głównie w obrębie kończyn dolnych i głowy, jest niewłaściwie przeprowadzona rozgrzewka, zwłaszcza podczas treningu w okresie przygotowawczym do zawodów, a także brak pełnego wyleczenia poprzednio występujących urazów, który sprzyja nawrotowi obrażeń ciała.

Piśmiennictwo

- [1] American Academy of Pediatrics Council on Sports Medicine and Fitness. Policy statement. (2012): *Cheerleading injuries: epidemiology and recommendations for prevention*. Pediatrics, 130(5), s. 966–971. <https://doi.org/10.1542/peds.2012-2480>.
- [2] Bagnulo A. (2012): *Cheerleading injuries: A narrative review of the literature*. Journal of the Canadian Chiropractic Association, 56(4), s. 292–298. <https://doi.org/10.1177/03635465030310062501>.
- [3] Boden B.P. (2007): *Prevention of catastrophic injuries in sports*. Instructional Course Lectures, 56, s. 385–393.
- [4] Cejlowa J. (1990): *Rekord... na talerzu, czyli tajniki kuchni sportowca*. Sport i Turystyka. Warszawa, s. 5–27.
- [5] Currie D.W., Fields S.K., Patterson M.J., Comstock R.D. (2016): *Cheerleading injuries in United States high schools*. Pediatrics, 137(1), s. 2015–2447. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-2447>.
- [6] Goodwin E.P., Adams K.J., Shelburne J., DeBeliso M. (2004): *A strength and conditioning model for a female collegiate cheerleader*. Strength and Conditioning Journal, 26(6), s. 16–21. <https://doi.org/10.1519/00126548-200412000-00002>.
- [7] Hutchinson M.R. (1997): *Cheerleading injuries: patterns, prevention, case reports*. Physician and Sportsmedicine, 25(9), s. 83–96. <https://doi.org/10.3810/psm.1997.09.1508>.

- [8] Hwang E., Yun S., Son Y., Ko S., Lim D., Jung M., Lee D.T. (2016): *Prevalence of cheerleading related injuries and rehabilitation of korean young cheerleaders*. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 48 (5 Suppl 1), s. 870. <https://doi.org/10.1249/01.mss.0000487607.10233.93>.
- [9] Jacobson B.H., Hubbard M., Redus B., Price S., Palmer T., Purdie R., Altena T. (2004): *An assessment of high school cheerleading: injury distribution, frequency, and associated factors*. *Journal of Orthopedics and Sports Physical Therapy*, 34(5), s. 261–265. <https://doi.org/10.2519/jospt.2004.34.5.261>.
- [10] Knowles S.B., Marshall S.W., Guskiewicz K.M. (2006): *Issues in estimating risks and rates in sports injury research*. *Journal of Athletic Training*, 41(2), s. 207–215.
- [11] Koutedakis Y., Hukam H., Metsios G., Nevill A., Giakis G., Jamurtas A., Myszkewycz L. (2007): *The effects of three months of aerobic and strength training on selected performance and fitness-related parameters in modern dance students*. *Journal of Strength Conditioning Research*, 21, s. 808–812. <https://doi.org/10.1519/R-20856.1>.
- [12] LaBella C.R., Mjaanes J. (2012): *Council on Sports Medicine and Fitness. Cheerleading injuries: epidemiology and recommendations for prevention*. *Pediatrics*, 130(5), s. 966–971. <https://doi.org/10.1542/peds.2012-2480>.
- [13] Laudner K.G., Metz B., Thomas D.Q. (2013): *Anterior glenohumeral laxity and stiffness after a shoulder-strengthening program in collegiate cheerleaders*. *Journal of Athletic Training*, 48(1), s. 25–30. <https://doi.org/10.4085/1062-6050-47.6.03>.
- [14] Lincoln A.E., Caswell S.Z., Almquist J.L., Dunn R.E., Norris J.B., Hinton R.Y. (2011): *Trends in concussion incidence in high school sports: a prospective 11-year study*. *American Journal Sports Medicine*, 39(5), s. 958–963. <https://doi.org/10.1177/0363546510392326>.
- [15] Marar M., McIlvain N.M., Fields S.K., Comstock R.D. (2012): *Epidemiology of concussions among United States high school athletes in 20 sports*. *American Journal Sports Medicine*, 40(4), s. 747–755. <https://doi.org/10.1177/0363546511435626>.
- [16] Marcus M. (2014): *A comparison of physiological and psychological characteristics among sport baton twirlers, competitive cheerleaders and modern dancers*. University of Miami Scholarly Repository. Open Access Dissertations. 1267. http://scholarlyrepository.miami.edu/oa_dissertations/1267.
- [17] Schulz M.R., Marshall S.W., Yang J., Mueller F.O., Weaver N.L., Bowling J.M. (2004): *A prospective cohort study of injury incidence and risk factors in North Carolina high school competitive cheerleaders*. *American Journal Sports Medicine*, 32(2), s. 396–405. <https://doi.org/10.1177/0363546503261715>.
- [18] Shields B.J., Fernandez S.A., Smith G.A. (2009): *Epidemiology of cheerleaders' stunt-related injuries in the United States*. *Journal of Athletic Training*, 44(6), s. 586–594. <https://doi.org/10.4085/1062-6050-44.6.586>.

- [19] Shields B.J., Smith G.A. (2009): *Epidemiology of cheerleading fall-related injuries in the United States*. Journal of Athletic Training, 44(6), s. 578–585. <https://dx.doi.org/10.4085%2F1062-6050-44.6.578>.
- [20] Thomas D.Q., Seegmiller J.G., Cook T.L., Young B.A. (2004): *Physiologic profile of the fitness status of collegiate cheerleaders*. Journal of Strength Conditioning Research, 18(2), s. 252–254. <https://doi.org/10.1519/R-12802.1>.

Causes and Circumstances of Formation Traumatic Body Injuries in Majorettes

Abstract

Majorette is the dancer who presents two styles – baton and pom-pom, dancing according to definite principles. It requires from dancer the manual acquirements, grace and the good command of a technique of dance. The majorettes step out on stage demonstrations and the street parades, at which they present choreographic, dance-marching arrangements, to the music of brass bands, juggling and throwing up the majorettes baton at the same time. Motorial activity executed by the majorettes qualifies to the sport disciplines, with enlarged risk of appearance of body injuries.

In this study, performed in a period since 2014 to half of 2016 year, 23 majorettes of Sport Club from the terrain of Silesian province actively training and starting in the competitions were involved. The questionnaire including 15 questions forming single diagnostic test on weigh sample was applied. On the basis of obtained answers, the analysis of most frequent causes of traumatic body injuries, their location, as well as the circumstances of appearance of injuries related to undertaken sport activity and the usage of majorette batons was performed.

The analysis of obtained results showed, that the most frequent causes of traumatic injuries of the body in majorettes was the insufficient warming up (52,1%), as well as the lack of recovery of previously experienced injuries (21,7%). The most frequent injuries regarded bottom limbs (35,5%), head (34,2 %), as well as upper limbs (30,2%). Most often injuries occurred during trainings (47,8%), as well as during competitions (30,4%).

Most often cause of traumatic injuries of the body in majorettes, regarding mainly bottom limbs and head, are incorrectly conducted warming up, especially during the training in the period of preparation for the contests, and also the lack of complete recovery of previously experienced injuries, that promotes the recurrence of body injuries.

Keywords: majorettes, dance, body injuries, prophylaxis.

Yulia PAVLOVA *

Theoretical and methodological principles of life quality model forming of different population groups

Abstract

The topicality. The indicators of life quality are undetermined and unstandardized; the problem of determination of a single quantitative meaning of the quality of life remains unsolved. **The aim of the research** – to describe modern approaches to determining the quality of life and on their basis to propose a comprehensive theoretical model for the explanation of life quality phenomenon and the role of health in its formation. **Methods:** analysis and synthesis of scientific literature, documentary data; methods of theoretical research (analysis, synthesis, specification, classification, historical method, comparative analysis, system and structural analysis). **The results:** It has been proved that the quality of life is closely related to the health of human beings and it includes physical, mental and social being, considering the beliefs, expectations and world outlook. Based on the theoretical analysis and synthesis, it proposes the multicomponent structure of the quality of life, taking into account both positive and negative aspects of life, common to people of different sex, age, and state of health. Domains, sub-domains, indicators, and variables were defined as the main components of the model. Physical Component, Mental Component, Social Activity, Material Component, Development and Identity, Environment were assigned to the components of the highest level. The health-related quality of life was separated as the single part of the model. **Conclusions and recommendations for further research.** The theoretical model based on the principles of consistency, hierarchy, equality, determinism, unity of internal factors and external conditions was developed.

Keywords: quality of life, health, component, model, population.

Introduction

The term “quality of life” is actively being developed in various fields of science and is controversial. In this regard, there is a contradiction between its

* Doctor of Science in Physical Education and Sports, Professor, Lviv State University of Physical Culture

multidimensionality and lack of well-defined components and their characteristics. Despite numerous research papers, life quality as a problem determining a single quantitative indicator of life quality remains undetermined and uncontrolled. Selection of the components of quality of life is often done in haphazard way, because even if a statistical base to the quality of life may vary. Also unaccounted for are human values, cultural and national identity, universal human needs – the desire to live safely satisfy their biological needs, interact with society.

Active development of today has become the direction of research according to which the quality of life is studied as a complex medical and social phenomenon [1]; [2]; [3]; [5]; [18]; [20]. This approach is crucial in today's international research and receives support for increasing Ukrainian scientists (Y.I. Feschenko and others, 2002; E.N. Prystupa, N.O. Kurish, 2010; S.L. Nyankovskyy, O.R. Sadova, 2013; A.V. Tsos and others, 2014).

The scientific community suggested models that deepen understanding of the links between the functional state of man and his well-being [10]; [18]; [21] but despite that a system of indicators for development appraisal system, which would cover the different areas of life and society is insufficiently elaborated.

Approaches to improve the quality of life in Ukraine shows that the focus is aimed at ensuring the material welfare of citizens, while the value of health in the structure of the quality of life is proved insufficient, and factors that determine the quality of life, are not fully understood and defined.

The purpose – to describe modern approaches to determining the quality of life and on their basis to offer a comprehensive theoretical model to explain this phenomenon and importance of health in shaping it.

Materials and methods – analysis and synthesis of information, scientific literature, documentary evidence; methods of theoretical research (analysis, synthesis, specification, classification, historical method, comparative analysis, system-structural analysis).

The structure and components of such estimative system as CHQ (Child Health Questionnaire), CHIPCE (Child Health and Illness Profile – Child Edition), PedsQL (Pediatric Quality of Life Inventory), QOLQA (Quality of Life Questionnaire for Adolescents), MOS FWBP (MOS Functioning and Well-Being Profile), MOS SF-36 (MOS Functioning and Well Being Profile Short Form 36), EUROQOL (European Quality of Life Index), BSQ (Brief Screening Questionnaire), GPSS (Geriatric Postal Screening Questionnaire), GSQ (Geriatric Screening Questionnaire), QOLPSV (Quality of Life Profile – Seniors Version) are analysed.

Results and discussion

According to Cambridge Academic Content Dictionary, the quality of life – is the satisfaction and comfort of an individual or a group of individuals. Today the quality of life is not as outlined concept and contradictions connected with it

are the result of its application in various fields of science (economics, sociology, philosophy, law, ecology, medicine, geography).

Active development of the concept of quality of life started on the beginning of XX century, in the 30's. Several attempts were made to identify, characterize and develop an algorithm for measuring the quality of life [12]. During this period, the quality of life and its performance are the cornerstone of reports of politicians, reports devoted to the socio-political situation, labor economists and others. For example, in Baltimore, during the Great Depression, a series of articles about quality of life of residents of the United States was published. They first attempted to develop a system of assessment based on objective and subjective indicators (infant mortality, income, education, crime rates, housing prices, satisfaction of residence and neighbors). As a result, first ranking list was formed on the basis of administrative-territorial division [13].

In the 50s and the 60s of the XX century the term "quality of life" was often used by economists as objections to unrestricted growth. So, S. Ordway (1953) and F. Osborn (1954) used this concept when they stressed the environmental danger arising from rapid economic growth. The work "The Affluent Society" by John Galbraith stated that "what is important is not the quantity of our products and the quality of life". But in the second half of the XX century the term "quality of life" was no longer the prerogative of economists. The importance of this was the work by Robert Bauer ("Social Indicators", 1966) and Alvin E. Toffler ("The Third Wave", 1980), which provided the quality of life in addition to economic aspects of the social and environmental aspects.

According to N. Nykyforenko and others [4] the concept of the quality of life in the Western science took a particular evolutionary path to the multidisciplinary concept and these studies involved representatives of various branches of science; the phenomenon as life became paramount goal of socio-economic development of any country, the main meter efficiency at all levels of government. Instead, as a denial of scientific works of Soviet scientists significantly prevalent concept of "lifestyle", which outlines the conditions of human existence, describes the most important features of a particular type of society. As a result of domestic science, the quality of life is equivalent to the "standard of living", "lifestyle", "welfare" and even changes its and then identified mistakenly with the service (free medicine, education), product characteristics and benefits.

Since the 90s of the 20th century worldwide specialist research centers have been operating and applying appropriate research program. For example, in 1994 a study of Denmark for the quality of life based Research Center, Canada Ministry of Health funded a special national survey. In France, non-profit organization MARI was created, which is the focal point of registration and testing different methods of evaluating the quality of life, developer guidelines. The same does the teaching and research Corporation RAND (USA), which has separate offices in the UK and Belgium, and the Australian Center for Quality of Life.

In medical literature, the life quality has been used actively during the last four decades as the main parameter for decision making on health. Researchers focus their attention on the design and testing of measuring instruments [6]; [16]. Most definitions of quality of life in the scientific literature are of a general nature – “awareness own welfare”, “satisfaction or dissatisfaction with their lives”, „happiness or unhappiness” or „life satisfaction and personal well-being”. Researchers John Reyeski, Sh. Mihalko pay attention to the complexity of the concepts and describe it as “umbrella” [15]. According to B. Massama, the prominent place should be taken among the quality of life and the conditions of life and social environment [12]. Therefore, in the study of the welfare of certain groups or the general public, the quality of life is analyzed not only as a purely subjective category, but as a value based on quantitative and objective standards of life [8]; [11]. However, according to A. Novik, that subjective perceptions can provide an understanding of quality of life as a comprehensive description of the physical, mental, emotional and social functioning [1].

M. Farkvhar analyzed the known definitions of the quality of life and developed a classification of definitions. Based on the review of the scientific literature, she singled out four types of concepts: 1) general; 2) partial; 3) selective; 4) combined [9]. The researcher noted that despite the common definition, components of the quality of life are not named, but they are most common in the scientific literature. However, for assessment of the quality of life it is important to isolate certain components, but there are definitions that include a set of objective and/or subjective indicators selected for the purpose of research. Selective definitions are narrowly focused and contain a list of components of the quality of life. They are most often found in works devoted to health, physical activity and disability rights. These scientific studies generally used the term “quality of life”, but there is no description of the concept and interpretation of the term implicitly made in the context of selected activities and research methods. In the fourth type, definitions clearly mention all the possible components of the quality of life.

In 1995, the World Health Organization described the quality of life as people’s perception of themselves in life in the context of culture and value systems, depending on their goals, expectations and standards. This definition covered physical and mental health of an individual, his or her social activities, values and views. In general “health” definition of quality of life is closely related to the understanding of health and disease, and components of quality of life are related directly to vital functions of a patient (physical and mental state, motor and social activity, environment, etc.). The World Health Organization distinguishes the following components of quality of life [18]:

- 1) physical well-being (level of energy, fatigue or pain, quality of sleep and rest);
- 2) psychological well-being (the ability to focus on an object to store information in memory, emotional balance, control negative emotions, etc.);

- 3) social welfare (relationships with others, adapting to the physical and social spheres, implementation of socially useful work);
- 4) spiritual well-being (religion, personal beliefs);
- 5) the environment (environmental safety, pollution levels, availability and quality of medical and social services, the opportunity to learn and improve one's skills, pollution, climate);
- 6) autonomy (level of daily activity, performance, depending on the therapy and pharmacological agents).

Ruut Vinhoven is a known researcher of happiness and he believes that the quality of life is made up of four components – environmental factors, individual life skills, usefulness of life, and one's own "internal" evaluation of life [20]. Thus, each of these components is interconnected with one another. For example, the ability to perform daily activities independently and active communication with society effect positively on well-being, but it is strongly dependent on the health and financial situation. Accordingly, the quality of life – a dynamic value, consisting of the positive and negative experiences, includes emotional component values, and its evaluation varies with the time of the events in life, changing health status, experience and so on.

According to D. Sella [7], the quality of life consists of multiple domains – physical, cognitive, psychosocial and spiritual well-being. The scientists, R. Tartar and colleagues, believe that the quality of life includes behavioral and cognitive abilities of an individual, emotional well-being, an ability to perform daily and occupational activities, and performance of social roles [17].

I. Wilson's and P. Clary's model of quality of life [21] combines a paradigm of biomedical and social sciences. Scientists have identified the following components: "Characteristics of the individual", "Biological and physiological factors", "Signs", "Functional State", "Characterization Environment", "General perception of one's own health". Considering the close relationship between quality of life and health, scientists proposed a separate structural part – health-related quality of life, HRQOL, and actively explore it [14]; [19]. It includes physical and social functioning and is based on a subjective assessment.

According to D. Feltse, J. Perry, the quality of life consists of 6 domains and 14 subdomains that can be analyzed with the use of objective and subjective indicators [10]. This multi-component structure singled out financial (income, housing, transportation), physical (health, well-being, personal safety), social (personal relationships, community involvement), emotional (optimism, respect and status, mental health, stress, beliefs, convictions) and professional welfare (competence, productivity).

Toronto's model takes into account individual personal achievements, activities, life satisfaction, ability to use existing benefits and opportunities (University of Toronto, 2004). There are three domains of quality of life – "Existence", "Belonging" and "Becoming". The components of "existence" are a physical be-

ing (physical health, personal hygiene, nutrition, physical activity, ability to perform daily work, etc.), mental being (mental health, feelings, self-esteem, self-control), spiritual being (personal values and standards, spiritual beliefs). “Relevance” reflects the relationship of an individual with the environment, a substructure of this domain is a natural affiliation (home, work, educational institution, the nearest neighbors and community) and social identity (the social and health care services, the effectiveness of educational and recreational programs, participation in public events, the level of social activity). “Establishment” – is the achievement and implementation of one’s objectives and desires. In this domain, you can isolate application activity (activity at home, at school, at work, volunteering), recreation (types of activities that promote rest and reduce stress levels) as well as personal growth and development (activity aimed at self-improvement and adaptation to environmental conditions).

Thus, one could argue that the “quality of life” is closely related to human health and includes physical, mental and social human being. It also takes into account beliefs, expectations and outlook. Multi-component structure of the quality of life, which includes positive and negative aspects of life, is common to people of different gender, age, health and so on (it is based on the theoretical analysis and synthesis). The main components of the model are the defined domains, sub-domains, indicators and variables (moderators and mediators).

Domains and subdomains – components of the highest quality of life and higher order respectively obtained by analyzing the definition of the quality of life, generalization of scientific data and information on statistical databases on indicators of well-being of people living in different countries, and modern systems of evaluation. The main parameters, according to which the selection of domains is realized includes unity of all respondents, regardless of, for example, the socio-demographic characteristics and health.

There are five domains of the quality of life: “The physical component”, “Mental component”, “Social activity”, “Material component”, “Development and Self-identity” and “Environment”. As subdomains (“Somatic health”, “Daily activity”, “Free time”, “Emotional condition”, “Self-appraisal”, “Interaction”, “Cohesion”, “Financial situation”, “Employment”, “Living conditions”, “Education and skills”, “Activity and choice”, “Autonomy”, “Tasks and values”, “Rights”, “Environment”) determined a group of factors which affect directly the formation of personal well-being and performance of this level helped to extend the understanding of the quality of life.

Moderators are quantitative (age, salary) or qualitative changes (gender, socio-demographic class), which influence the direction or strength of the connection between the independent change (predictor) and dependent change (index). Mediators explain the relationship between independent changes and the overall value of quality of life; they demonstrate how external factors become internally, psychologically significant and determine indirect causal relationships essentially.

Indicators are qualitative and quantitative markers that relate to perception, behaviors, environmental conditions and make it possible to form some idea of the quality of life or to give it a clear assessment. They are necessary for tracking positive or negative changes in each domain or sub-domain and are able to provide a holistic view on the state of the system as a whole.

It singled out the quality of life in this model, which related to health directly. When forming this structure one takes into account the quality of life related to health – narrower concept. The quality of life encompasses all aspects of human life and HRQOL – diseases, disease states, reflects individual perception and understanding of their state of health and non-medical aspects of socio-demographic variables that influence well-being.

Conclusions and recommendations for further research

Based on a holistic scientific analysis, the model, based on the principles of consistency, hierarchy, equality, determinism, unity of internal factors and external conditions is offered. It is a perspective to develop the terms of the system for complex evaluation of the quality of life of different groups.

References

- [1] Bergier B., Bergier J., Tsos A. (2014). *Factor determining physical activity of Ukrainian students*. Annals of agricultural and environmental medicine, vol. 21, no. 3, pp. 613–616; <https://doi.org/10.5604/12321966.1230674>.
- [2] Bowling A. (1995): *Health-related quality of life: a discussion of the concept, its use and measurement*. Measuring disease. Open University Press. Philadelphia, pp. 1–19.
- [3] Cella D.F. (1994): *Quality of life: concepts and definition*. Journal of Pain and symptom management, vol. 9, no. 3, pp. 186–192.
- [4] Diener E., Suh E. (1997): *Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators*. Social Indicators Research, vol. 40, no. 1–2, pp. 189–216; <https://doi.org/10.1023/A:1006859511756>.
- [5] Farquhar M. (1995): *Definitions of quality of life: a taxonomy*. Journal of Advanced Nursing, vol. 22, no. 3, pp. 502–509; <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.22030502.x>.
- [6] Felce D., Perry J. (1995): *Quality of life: its definition and measurement*. Res. Dev. Disabil, vol. 16, no. 1, pp. 51–74; [https://doi.org/10.1016/0891-4222\(94\)00028-8](https://doi.org/10.1016/0891-4222(94)00028-8).
- [7] Institute of Medicine and National Research Council. Local Government Actions to Prevent Childhood Obesity(2009). Institute of Medicine and Na-

- tional Research Council. Washington, DC, The National Academies Press, p. 138.
- [8] Massam B.H. (2002): *Quality of life: public planning and private living*. Progress in Planning, vol. 58, no. 3, pp.141–227.
- [9] Mitra A. (2003): *Painting the town green. The use of urban sustainability indicators in the United States of America*. RICS. London, p. 38.
- [10] Pavlova I., Vynogradskyi B., Ripak I. et al. (2016): *Prognostication of health-related life quality of Ukrainian residents due to physical activity level*. Journal of Physical Education and Sport, vol. 16(2), art. 65, pp. 418–423; <https://doi.org/10.7752/jpes.2016.02065>.
- [11] Rejeski W.J., Mihalko S.L (2001): *Physical activity and quality of life in older adults*. Journals of Gerontology. Series A, Biological Sciences & Medical Sciences, vol. 56, no. 11, pp. 23–35; https://doi.org/10.1093/gerona/56.suppl_2.23.
- [12] Taillefer M.C., Dupuis G., Roberge M.-A., Lemay S. (2003): *Health-related quality of life models: systematic review of the literature*. Social Indicators Research, vol. 64, pp. 293–323; <https://doi.org/10.1023/A:1024740307643>.
- [13] Tartar R.E., Erb S., Biller P.A. et al. (1988): *The quality of life following liver transplantation: a preliminary report*. Gastroenterol Clin. North. Am., vol. 17, pp. 207–217.
- [14] The WHOQOL Group. The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): position paper from the World Health Organization (1995). The WHOQOL Group. Social Science and Medicine, vol. 41, no. 10, pp. 1403–1409; [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(95\)00112-K](https://doi.org/10.1016/0277-9536(95)00112-K).
- [15] Tsos A., Shevchuk A., Kasarda O. (2014): *Rukhova aktyvnist u motyvatsiino-tsinnisnykh oriientatsiakh studentiv [Motor activity in motivational and valuable orientations of students]*. Fizychnye vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. pr. Skhidnoievrop. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Lutsk, no. 4 (28), pp. 83–87; <https://doi:10.1001/jama.1995.03520250075037>.
- [16] Veenhoven R. (2000): *The four qualities of life. ordering concepts and measures of the good life*. Journal of Happiness Studies, vol. 1, pp. 1–39.
- [17] Wilson I.B., Cleary P.D. (1995): *Linking clinical variables with health-related quality of life: a conceptual model of patient outcomes*. JAMA, vol. 273, pp. 59–65.

Teoretyczne i metodologiczne zasady formułowania modelu jakości życia dla różnych grup populacji

Streszczenie

Wskaźniki jakości życia są niejasne i nieznormalizowane; problem określenia pojedynczego, ilościowego znaczenia jakości życia pozostaje nierozstrzygnięty. Celem niniejszego artykułu jest opisanie typów współczesnego podejścia do określenia jakości życia i zaproponowanie na tej podstawie wyczerpującego modelu teoretycznego w celu wyjaśnienia zjawiska jakości życia i roli zdrowia w jej osiągnięciu. Wykorzystano następujące metody badawcze: analiza i synteza literatury naukowej i danych dokumentacyjnych, metody teoretycznych badań naukowych (analiza, synteza, specyfikacja, klasyfikacja, metoda historyczna, analiza porównawcza, analiza systemowa i strukturalna). Udowodniono, że jakość życia jest ściśle powiązana z ludzkim zdrowiem i obejmuje byt fizyczny, umysłowy i społeczny, z uwzględnieniem przekonań, oczekiwań i światopoglądu. W oparciu o analizę teoretyczną, zaproponowano wieloskładnikową strukturę jakości życia, biorąc pod uwagę zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty życia, popularne wśród ludzi różnej płci, różnego wieku i stanu zdrowia. Jako główne składniki tego modelu zdefiniowano domeny, poddomeny, wskaźniki oraz składowe. Wśród najważniejszych składowych wymieniono: składową fizyczną, składową umysłową, aktywność społeczną, składową materialną, rozwój i tożsamość, środowisko. Jakość życia związaną ze zdrowiem wyodrębniono jako najważniejszą część tego modelu. Opracowano model teoretyczny oparty na zasadach konsekwencji, hierarchii, równouprawnienia, determinizmu, spójności czynników wewnętrznych i warunków zewnętrznych.

Słowa kluczowe: jakość życia, zdrowie, składowa, model, populacja.

CZEŚĆ IV
TURYSTYKA I REKREACJA

Wioletta LUBKOWSKA*
Jarosław NADOBNIK**
Michał TARNOWSKI***
Maria Alicja NOWAK****

Samoocena wiedzy, umiejętności zawodowych i kompetencji społecznych studentów podstawą ewaluacji programu studiów kierunku turystyka i rekreacja

Streszczenie

Celem pracy była analiza samooceny wiedzy, umiejętności zawodowych i kompetencji społecznych studentów kierunku turystyka i rekreacja oraz wskazanie możliwości modyfikacji i wzbogacenia programów kształcenia. Badaniami, w roku akademickim 2015/2016, objęto 88 studentów kierunku turystyka i rekreacja Wydziału Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem techniki ankiety (kwestionariusz własnego autorstwa), wywiadu nieskategoryzowanego i obserwacji. Do wnioskowania statystycznego użyto standardowych metod statystycznych: frekwencji cech oraz testu niezależności chi-kwadrat. Wyniki badań w zakresie samooceny wiedzy, kompetencji zawodowych i społecznych respondentów odniesiono do ich identyfikacji z kierunkiem studiów. Stwierdzono, że większość studiujących turystykę i rekreację identyfikowała się z wybranym kierunkiem. Poziom samooceny wiedzy studentów – zwłaszcza z zakresu specjalności – nie był wysoki. Zaobserwowano związek między poziomem identyfikacji a samooceną umiejętności i kompetencji. Studenci mocniej identyfikujący się z kierunkiem studiów wyżej oceniali swoje umiejętności zawodowe oraz kompetencje społeczne.

* dr, adiunkt, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: wioletta.lubkowska@usz.edu.pl

** dr, adiunkt, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: jaroslaw.nadobnik@usz.edu.pl

*** dr, adiunkt, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: michal.tarnowski@usz.edu.pl

**** dr hab. prof. US, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia; e-mail: maria.nowak@usz.edu.pl

Podjęmowane działania – w celu dostosowania programu studiów do poziomu przygotowania kandydatów oraz potrzeb rynku pracy – korelują z uzyskanymi wynikami. Powinny przynieść zamierzony efekt w postaci wzrostu tych kompetencji, których deficyt stwierdzono w badaniach.

Słowa kluczowe: kompetencje społeczne, wiedza, umiejętności zawodowe, szkolnictwo wyższe, student turystyki i rekreacji, rynek pracy.

Wstęp

Kompetencje stanowią wieloznaczną, ujmowaną wieloaspektowo kategorię związaną z profesjonalizmem. Zagadnienie kompetencji bywa niesłusznie utożsamiane z kwalifikacjami, które są zakresowo węższe. Konceptualizując kompetencje, można wyróżnić następujące ich rodzaje: kompetencje indywidualne, instytucjonalne, zawodowe, kierownicze, kulturowe, kognitywne, emocjonalne oraz społeczne¹. Na gruncie pedagogiki kompetencje, rozumiane jako zdolność do osobistej samorealizacji, są podstawowym warunkiem wychowania². Wyrażają się w demonstrowaniu społecznych standardów, umiejętnością adekwatnego zachowania się³. Nabywanie nowych kompetencji oraz doskonalenie posiadanych w istotnym stopniu determinują cechy osobowości.

W macierzy kompetencji zawodowych doniosłe znaczenie odgrywiają kompetencje społeczne⁴, które na współczesnym rynku pracy są co najmniej tak ważne, jak kompetencje merytoryczne – zawodowe⁵. Wśród ośmiu kluczowych kompetencji zawodowych, tworzących uniwersalną taksonomię kompetencji zawodowych, nazywanych popularnie „wielką ósemką”⁶, pierwsze trzy kompetencje z powyższej listy obejmują kompetencje społeczne. Są to: przewodzenie i decydowanie, wspieranie i współpracowanie, komunikowanie się i prezentowanie. Kompetencje społeczne są pojęciem nieostrym, trudnym do zdefiniowania. „Odnoszą się do relacji międzyludzkich, interakcji, umiejętności komunikacyjnych, wywierania wrażenia na innych, bycia we wspólnocie i dla wspólnoty”⁷.

¹ E. Kolasińska, *Kompetencje a rynek pracy i struktura społeczna*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2011, nr 38, s. 91–103.

² Zob. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

³ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

⁴ Zob. P. Smółka, *Kwestionariusze osobowości jako narzędzia pomocne w ocenie kompetencji społecznych. Implikacje dla preselekcji kandydatów na stanowiska wymagające wysokich umiejętności interpersonalnych*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów: problemy, innowacje, projekty” 2011, nr 3 (21), s. 105–126.

⁵ M. Bartosiak, *Kształtowanie kompetencji personalnych i społecznych w szkole zawodowej drogą do sukcesu na rynku pracy*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2014, nr 4, s. 125–138.

⁶ D. Bartram, *The great eight competencies: A criterion-centric approach to validation*, „Journal of Applied Psychology” 2005, No 90, s. 1185–1203.

⁷ Zob. E. Kolasińska, *Kompetencje a rynek pracy...*, s. 96.

Zdaniem Pawła Smółki⁸, kompetencje społeczne mają kontekstualny charakter. W efektywności funkcjonowania społecznego uwzględnić należy kontekst sytuacyjny (typ sytuacji społecznej). Niezależnie jednak od klasyfikacji, jaką przyjmujemy, kompetencjami społecznymi można nazwać indywidualne umiejętności, dzięki którym jednostka łatwiej poddaje się procesom socjalizacji i adaptacji do nieustannie zmieniających się warunków życia oraz otaczających ją ludzi.

Kompetencje społeczne należą do umiejętności tzw. miękkich, interpersonalnych, kluczowych, bazowych, transferowalnych. Są uzupełnieniem kompetencji definiowanych jako zawodowe lub twarde⁹. Kompetencje miękkie, nazywane także umiejętnościami psychospołecznymi, to zbiorcza nazwa kompetencji osobistych oraz społecznych (interpersonalnych). Z funkcjonalnego punktu widzenia zapewniają sprawne zarządzanie sobą (kompetencje osobiste) oraz wysoką skuteczność interpersonalną (kompetencje społeczne). Należą do najbardziej pożądanых kryteriów kwalifikacyjnych, przydatnych na każdym stanowisku pracy. Mogą być czynnikiem, który zaważy na pomyślnym rozwoju zawodowym jednostki lub grupy społecznej¹⁰.

Kształtowanie kompetencji społecznych zawsze było niezmiernie istotne w formowaniu pożądanej sylwetki nauczyciela wychowania fizycznego¹¹, animatora rekreacji ruchowej¹². Konieczne było reprezentowanie przez nich takich postaw i posiadanie takich umiejętności, by potrafili przygotowywać i wdrażać swoich podopiecznych do aktywnego i pożytecznego społecznie spędzania czasu

⁸ Zob. P. Smółka, *Kwestionariusze osobowości...*, s. 105–126.

⁹ M. Rosalska M., *Kompetencje społeczne dorosłych w kontekście pedagogiki przeżyć*, „Dyskursy Młodych Andragogów” 2015, t. 16, s. 23–34.

¹⁰ Z. Osiński, *Kompetencje miękkie absolwenta humanistycznych studiów wyższych a metody prowadzenia zajęć*, [w:] B. Sitarska, K. Jankowski, R. Droba (red.), *Studia wyższe z perspektywy rynku pracy*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 57–66.

¹¹ T. Drozdek-Małolepsza, C. Michalski, J. Rodziewicz-Gruhn, *Jakość kształcenia w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w opinii studentów kierunku wychowanie fizyczne*, [w:] B. Sitarska, K. Jankowski, R. Droba (red.), *Studia wyższe z perspektywy rynku pracy*, s. 149–157; T. Drozdek-Małolepsza, C. Michalski, *Jakość kształcenia w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w opinii absolwentów studiów I stopnia kierunku wychowanie fizyczne*, [w:] B. Sitarska, K. Jankowski, R. Droba (red.), *Jakość kształcenia w szkole wyższej wobec wyzwań współczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011, s. 159–166; M. Radzińska, M. Nowak, L. Nowak, *Choice motivation of physical education and professional interests of future experts in physical education*, „Teoriya i Praktika Fizicheskoy Kultury” 2013, nr 5, s. 103–106; M. Radzińska, L. Nowak, M.A. Nowak, *Motives for commencing studies and expectations concerning professional competence in students who practice, used to practice or have never practiced sports*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2016, nr 13(1), s. 37–47; ciż, *Satysfakcja z wyboru studiów a zamierzenia zawodowe studentów wychowania fizycznego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2016, t. 15, nr 2, s. 109–124.

¹² W. Łubkowska, M. Tarnowski, *Wykorzystanie parków linowych w edukacji jako formy kształtowania kompetencji społecznych studentów kierunku turystyka i rekreacja*, „The Wrocław School of Banking Research Journal” 2015, nr 15(6), s. 775–786.

wolnego, skutecznie wychowywać do rekreacji i turystyki, kształtować postawy prozdrowotne, nawyki i umiejętności życiowe. Psychospołeczne zagadnienia dotyczące pracowników sektora turystycznego są bardzo złożone i niejednorodne. Niemniej jednak, jest wiele cech wspólnych dla pracowników tej branży: życzliwość, wysoka kultura osobista, otwartość, komunikatywność, uprzejmość¹³.

Zmiana paradygmatu kształcenia spowodowała ewaluowanie standardów kształcenia. Wobec oczekiwanych kwalifikacji absolwenta sformułowano efekty kształcenia związane z uzyskaniem dyplomu ukończenia studiów¹⁴. W wyniku wprowadzenia Krajowych Ram Kwalifikacji¹⁵, dla szkolnictwa wyższego efekty kształcenia na wszystkich kierunkach definiowane są z odwołaniem się do trzech obszarów: wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych. Obok przyswojenia określonego zasobu wiadomości i zdobycia umiejętności ich wykorzystywania, wskazuje się kształtowanie postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Wyposażenie absolwentów w umiejętności, wiedzę i kompetencje, pozwalające na odnalezienie się na rynku pracy, określają stosowne akty prawne. Trudno osiągnąć te efekty, jeśli określoną uczelnię wybierają osoby, których oczekiwania – czasami wskutek niewystarczającej wiedzy dotyczącej profilu i przebiegu studiów – nie mogą być spełnione.

Osoby podejmujące i kontynuujące studia zmierzają zwykle do rozwoju własnych zainteresowań i możliwości¹⁶. Spełnienie ich oczekiwań i satysfakcja ze studiowania wiąże się z uzyskaniem wszechstronnych kompetencji¹⁷.

Jednocześnie, utożsamianie się z wybranym kierunkiem studiów, z wartościami i normami zawartymi w treściach kształcenia, zbieżność oczekiwań studenta z teoretycznym obrazem sylwetki studenta oznaczają identyfikację szkol-

¹³ K. Rutkowska, G. Godlewski, *Wzór i antywzór osobowy pilota wycieczek. Konfrontacja umiejętności społecznych adeptów pilotażu z ich wyobrażeniami na temat charakterystyki zawodowej pilota*, „Folia Turistica” 2010, nr 23, s. 189–204.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz.U. 2007, nr 164, poz. 1166).

¹⁵ A. Kraśniewski, *Proces Boloński to już 10 lat*, Wydawnictwo Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009; tenże, *Jak przygotowywać programy kształcenia zgodnie z wymaganiami wynikającymi z Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego?*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2010.

¹⁶ M.J.Sánchez-Ruiz, J.C. Pérez-González, K.V. Petrides, *Trait emotional intelligence profiles of students from different university faculties*, „Australian Journal of Psychology” 2010, Vol. 62: Issue 1, s. 51–57.

¹⁷ Botas P., *The consumption values of and empowerment of student as customer in higher education and its implications for higher education policy*, Society for Research into Higher Education Annual Research Conference 2011; źródło: <http://www.srhe.ac.uk/conference2011/> [dostęp: 24.03.2017].

no-zawodową, poprzedzającą identyfikację społeczno-zawodową. Ta identyfikacja pełni znaczącą rolę w jakości kształcenia i pracy zawodowej¹⁸.

Tymczasem zmiany w edukacji przedakademickiej spowodowały, że często na określony kierunek zgłaszają się kandydaci o niskich kompetencjach, niewystarczająco przygotowani w zakresie wiedzy podstawowej, kierunkowej i specjalistycznej lub osoby przypadkowe. Procesy społeczno-demograficzne zaowocowały mniejszą liczbą kandydatów na większości kierunków, co wymusiło rezygnację z egzaminów wstępnych i rozmów kwalifikacyjnych. W konsekwencji nastąpiło obniżenie poziomu kształcenia w warunkach coraz wyższych oczekiwań rynku pracy wobec absolwentów wyższych uczelni. Konieczne jest podejmowanie wysiłków, by w jak największym stopniu niwelować wymienione niekorzystne trendy. Jednym z możliwych rozwiązań jest nieustanne dostosowywanie programów kształcenia do potrzeb społecznych. Podstawą takich działań jest adekwatne określenie sylwetki osób rozpoczynających studia na wybranym kierunku oraz ustawiczne monitorowanie efektów kształcenia przy zastosowaniu wielu wskaźników – w tym poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych ocenianych przez zainteresowanych studentów.

Celem niniejszej pracy były analiza samooceny umiejętności i kompetencji studiujących turystykę i rekreację oraz wskazanie możliwości modyfikacji i wzbogacenia programów kształcenia.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Czy studenci identyfikują się z wybranym kierunkiem studiów?
2. Jak studenci oceniają swoje kompetencje w zakresie wiedzy podstawowej, kierunkowej i specjalności?
3. Czy istnieje zależność między identyfikacją a samooceną kompetencji zawodowych i osobisto-społecznych?

Material i metody

Od 2016 roku na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego (WKFiPZ US) wśród studentów kierunku turystyka i rekreacja prowadzone są kompleksowe badania dotyczące jakości kształcenia, obejmujące poznawanie motywów podjęcia studiów, oceny poziomu uzyskanej wiedzy, kompetencji i umiejętności specjalistycznych oraz planów zawodowych studentów¹⁹. W niniejszej pracy przedstawiono wyniki badań dotyczące samo-

¹⁸ G. Paprotna, *Z badań nad identyfikacją społeczno-zawodową nauczycieli wychowania przedszkolnego*, „Chowanna” 1996, nr 11, s. 64–71.

¹⁹ Podobne badania prowadzono wcześniej. Obejmowały one kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego w ramach Instytutu Kultury Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego (IKF US). W 2011 roku został na US powołany Wydział Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia (WKFiPZ), na którym utworzono nowy kierunek studiów – turystyka i rekreacja. Kształcą się na nim także

oceny umiejętności i kompetencji studentów kierunku turystyka i rekreacja o specjalnościach *Animator rekreacji ruchowej i ekoturystyki* oraz *Zdrowotne podstawy turystyki*. Badania przeprowadzono w roku akademickim 2015/2016. Wśród respondentów (49 studentów studiów pierwszego i 39 studiów drugiego stopnia) było 69 kobiet i 19 mężczyzn w wieku od 20 do 25 lat, wśród których 54,4% nie ukończyło 22. roku życia. Przeważali mieszkańcy miast (79%). Swój stan cywilny 92% określiło jako panna/kawaler. Badani byli głównie absolwentami liceum ogólnokształcącego (61,4%) i technikum (22,3%). Część nie udzieliła odpowiedzi (16,3%). Doświadczenia związane z podejmowaniem stałej lub dorywczej pracy zawodowej posiadało 75% badanych. Wyjazdy za granicę Polski (przynajmniej kilkakrotnie) deklarowało ponad 95% ankietowanych. Respondenci deklarowali wysoką aktywność fizyczną (88,9%).

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego i wykorzystano techniki ankiety, wywiadu nieskategoryzowanego oraz obserwacji. Kwestionariusz ankiety własnego autorstwa poddano weryfikacji pracowników naukowo-dydaktycznych WKFiPZ US, stanowiących minimum kadrowe kierunku turystyka i rekreacja. Wyniki badań przedstawione w tej pracy dotyczyły samooceny wiedzy podstawowej, kierunkowej oraz w zakresie specjalności (w celu uniknięcia niewłaściwego rozumienia terminów zastosowano instrukcję objaśniającą²⁰), a także samooceny kompetencji zawodowych i społecznych. Tę samoocenę odniesiono do identyfikacji respondentów z kierunkiem studiów. Wskaźnikami identyfikacji były satysfakcja ze studiowania na wybranym kierunku oraz hipotetyczny ponowny jego wybór.

Wyróżniono trzy grupy:

- grupa A – wysoki poziom zadowolenia i ponowny wybór studiów,
- grupa B – wysoki poziom zadowolenia, ale brak ponownego wyboru studiów,
- grupa C – niski poziom zadowolenia i brak ponownego wyboru studiów.

Analizę jakościową i ilościową wyników badań przeprowadzono w oparciu o standardowe metody statystyczne: frekwencję cech i test niezależności chi-kwadrat. Analizy te są dostępne w pakiecie programów statystycznych Statistica 12 (StatSoft, inc. 2015 Statistica for Windows). Dla badanych zależności przyjęto istotność statystyczną na poziomie $p \leq 0,05$.

Wyniki badań

Wysoki poziom zadowolenia oraz deklarację ponownego wyboru kierunku (grupa A) wskazało 28,4% studentów pierwszego stopnia oraz 19,3% studentów

przyszli animatorzy rekreacji ruchowej i ekoturystyki. Na podstawie uzyskanych w ramach przekształceń doświadczeń oraz w trakcie wdrażania Krajowych Ram Kwalifikacyjnych konieczne stało się opracowanie nowego narzędzia badawczego.

²⁰ Poszczególnym kategoriom wiedzy przyporządkowano przedmioty z obowiązującego programu studiów.

drugiego stopnia. Satysfakcję ze studiowania, przy braku deklaracji ponownego wyboru tego samego kierunku (grupa B), podało 20,5% studentów pierwszego stopnia i 15,9% studentów drugiego stopnia. Niski poziom zadowolenia z obranego kierunku studiów oraz niechęć ponownego wyboru kierunku (grupa C) wykazało 6,8% studentów pierwszego stopnia oraz 9,1% studentów drugiego stopnia (tabela 1).

Tabela 1. Satysfakcja ze studiów i hipotetyczny ponowny wybór kierunku przez studentów I i II stopnia (%)

Identyfikacja z kierunkiem studiów	Grupa	n	Poziom studiów (%)	
			I (n=49)	II (n=39)
Satysfakcja i deklaracja ponownego wyboru	A	42	28,4	19,3
Satysfakcja, ale brak ponownego wyboru	B	32	20,5	15,9
Niezadowolenie i brak ponownego wyboru	C	14	6,8	9,1

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Samoocena wiedzy podstawowej, kierunkowej i w zakresie specjalności w zależności od identyfikacji z kierunkiem studiów (test niezależności χ^2)

Samoocena	Identyfikacja z kierunkiem studiów			Ogółem		Wartość p dla testu χ^2
	A	B	C	n	%	
Wiedzy podstawowej (%):						
Wysoka	50,0	34,4	14,3	34	38,6	0,0091
Średnia	47,6	62,5	64,3	49	55,7	
Niska	2,4	3,1	21,4	5	5,7	
Wiedzy kierunkowej (%):						
Wysoka	56,1	25,0	48,4	41	48,8	—
Średnia	34,2	41,7	41,9	32	38,1	
Niska	9,7	33,3	9,7	11	13,1	
Wiedzy z zakresu specjalności (%):						
Wysoka	35,7	25,0	28,6	27	30,7	0,0357
Średnia	57,1	62,5	28,6	48	54,6	
Niska	7,1	12,5	42,8	13	14,8	

Przyjęto istotność statystyczną na poziomie $p \leq 0,05$.

Źródło: badania własne.

Stwierdzono istotną statystycznie zależność pomiędzy samooceną wiedzy podstawowej a identyfikacją z kierunkiem studiów ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Większość badanych miała średnią samoocenę wiedzy podstawowej (55,7%). Jednak

w przypadku grupy studentów reprezentujących wysoki poziom zadowolenia i deklarujących ponowny wybór studiów (A), prawie połowa z nich miała wysoką i średnią samoocenę wiedzy podstawowej (odpowiednio: 50%; 47,6%). Natomiast wśród studentów grupy C przeważały oceny średnie i niskie (odpowiednio: 64,3%; 21,4%). Poziom wiedzy kierunkowej najczęściej był oceniany jako wysoki (48,8%). W tym przypadku różnice między grupami nie były znaczące. Poziom wiedzy z zakresu specjalności oceniano jako średni (54,6%), przy czym w grupie A przeważały oceny wysokie, w grupie B – średnie, w grupie C – niskie (odpowiednio: 57,1%; 62,5%; 42,8%) ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2) (tabela 2). Można zatem stwierdzić, że istnieje zależność między identyfikacją z kierunkiem studiów a samooceną uzyskiwanej wiedzy. Studenci zadowoleni ze studiów wyżej oceniali uzyskiwaną wiedzę.

Tabela 3. Samoocena umiejętności zawodowych studentów w zależności od identyfikacji z kierunkiem (test niezależności χ^2)

Umiejętności	Identyfikacja z kierunkiem studiów (%)			Ogółem	
	A	B	C	n	%
Tworzenie i kierowanie zespołem*	82,9	87,5	50,0	69	79,3
Prowadzenie zajęć rekreacyjnych	59,5	75,0	38,5	54	62,1
Autopromocja	42,9	56,3	3,1	40	45,5
Organizacja imprez turystyczno-rekreacyjnych	41,4	50,0	23,1	36	41,4
Przygotowanie ofert turystyczno-rekreacyjnych dla różnych odbiorców	48,8	35,5	28,6	35	40,7
Obsługa różnych grup turystów*	40,5	38,7	21,4	32	36,8
Obsługa specjalistycznych programów komputerowych	29,3	28,1	—	21	24,1
Praktyczna znajomość co najmniej dwóch języków obcych*	26,2	21,9	7,7	19	21,8
Wykorzystanie narzędzi marketingowych	19,1	12,5	14,3	14	15,9
Stosowanie przepisów prawa w zakresie turystyki i rekreacji	19,1	3,1	7,1	10	11,4
Przygotowanie do działalności gospodarczej	11,9	6,3	14,3	9	10,2

* Przyjęto istotność statystyczną na poziomie $p \leq 0,05$.

Źródło: badania własne.

Analogiczną sytuację zaobserwowano w odniesieniu do samooceny umiejętności prowadzenia zajęć rekreacyjnych (62,1%). Większość wysokich i bardzo wysokich ocen miały osoby z grup B i A (odpowiednio: 75%; 59,5%). Ponownie najmniej tych ocen było w grupie C (38,5%). Rzadziej jako wysokie oceniono pozostałe umiejętności. Autopromocję zaznaczyło 45,5% badanych. Największy

odsetek tych odpowiedzi stwierdzono w grupie B (56,3%). Tę umiejętność wysoko oceniła tylko 1 osoba nieidentyfikująca się ze studiowanym kierunkiem (C). Ponad 40% respondentów miało wysoką samoocenę umiejętności w zakresie organizacji imprez turystyczno-rekreacyjnych i przygotowania tych ofert. Studenci z grup B i A mieli więcej wysokich ocen w porównaniu z grupą C (odpowiednio: 50%; 41,4%; 23,1%). W przypadku umiejętności przygotowania ofert turystyczno-rekreacyjnych (40,7%) w grupie A zaobserwowano najwięcej ocen wysokich, mniej w grupach B i C (odpowiednio: 48,8%; 35,5%; 28,6%). W samoocenach tych umiejętności było więcej ocen średnich i niskich. Między umiejętnościami obsługi różnych grup społecznych a identyfikacją z kierunkiem studiów stwierdzono zależność statystycznie istotną ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). W grupach A i B częściej występowały wysokie samooceny tych umiejętności, najmniej w grupie C (odpowiednio: 40,5%; 38,7%; 21,4%). Wysokie samooceny dotyczące obsługi specjalistycznych programów komputerowych dotyczyły prawie 30% studentów z grup A i B (odpowiednio: 29,3%; 28,1%). Takich ocen nie stwierdzono w grupie C. Między samooceną w zakresie znajomości co najmniej dwóch języków obcych a identyfikacją respondentów z kierunkiem studiów stwierdzono zależność istotną statystycznie ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Wysoką samoocenę, co najmniej dwóch języków obcych, zadeklarowała zaledwie 1/5 badanych (21,8%). Najwięcej wysokich ocen znajomości języków obcych stwierdzono w grupie A, najmniej w C (odpowiednio: 26,2%; 7,7%). Jeszcze mniej osób oceniało wysoko swoje umiejętności w zakresie wykorzystania narzędzi marketingowych (15,4%) i umiejętności stosowania przepisów prawa (11,4%) oraz przygotowanie do działalności gospodarczej (10,2%).

Tabela 4. Samoocena kompetencji społeczno-osobistych studentów turystyki i rekreacji i ich identyfikacja z kierunkiem (test niezależności χ^2)

Samoocena kompetencji	Identyfikacja z kierunkiem (%)			Ogółem (n = 88)	
	A	B	C	n	%
Pomaganie innym, otaczanie opieką słabszych	88,1	84,4	84,6	75	86,2
Współpraca z grupą rówieśniczą*	83,3	84,4	78,6	73	83,0
Budowanie i utrzymywanie relacji z innymi ludźmi	75,6	81,2	84,6	68	79,1
Komunikacja interpersonalna	73,8	84,4	71,4	68	77,3
Tworzenie i prowadzenie zespołu*	59,5	50,0	46,2	47	54,0
Poznawanie innych	76,2	68,7	57,1	62	70,5
Propagowanie aktywnych form wypoczynku	61,9	67,7	64,3	56	64,4
Innowacyjność, kreatywność w działaniu	58,5	68,8	57,1	54	62,1
Dbałość o sprawność fizyczną*	50,0	75,0	64,3	53	61,6
Propagowanie prozdrowotnego stylu życia*	47,6	68,8	78,6	53	60,2

Tabela 4. Samoocena kompetencji... (cd.)

Samoocena kompetencji	Identyfikacja z kierunkiem (%)			Ogółem (n = 88)	
	A	B	C	n	%
Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych*	50,0	74,2	42,9	50	57,5
Samodzielność w działaniu	51,2	62,5	57,1	49	56,3
Samokształcenie i doskonalenie zawodowe	52,4	51,6	50,0	45	51,7
Prowadzenie rozmów o własnych emocjach i trudnościach	46,3	48,4	57,1	42	48,8
Przygotowanie menedżerskie	14,3	18,8	21,4	15	17,1

* Przyjęto istotność statystyczną na poziomie $p \leq 0,05$.

Źródło: badania własne.

W tabeli 4 zawarto samoocenę kompetencji społecznych i osobistych (indywidualnych) respondentów (jakkolwiek w praktyce trudno traktować je rozdzielnie). Pomaganie innym, otaczanie opieką słabszych – to kompetencje wysoko oceniane przez większość respondentów (86,2%), podobnie jak współpraca z grupą rówieśniczą (83,0%), utrzymywanie pozytywnych relacji z innymi ludźmi (79,1%) i jakość kontaktów interpersonalnych (77,3%). Wysokie samooceny dotyczące kompetencji tworzenia i budowania zespołu posiadało 54% badanych. Studenci z grupy A wskazywali je znacząco częściej w porównaniu z grupą C (odpowiednio: 59,5%; 46,2%). Ta zależność była istotna statystycznie ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2).

Osobiste kompetencje dotyczące poznawania innych osób, mające wpływ na jakość kontaktów interpersonalnych, respondenci oceniali najczęściej wysoko (70,5%). Także wysoko – ponad 60% studentów – oceniono propagowanie aktywnych form wypoczynku oraz innowacyjność i kreatywność w działaniach (wyżej oceniane przez osoby z grupy B, najniżej przez badanych z grupy C – choć różnice nie były znaczące). Dbłość o sprawność fizyczną i propagowanie prozdrowotnego stylu życia wskazało ponad 60% studentów. Między samooceną kompetencji w zakresie dbłości o osobistą sprawność fizyczną a identyfikacją z kierunkiem studiów stwierdzono zależności istotne statystycznie ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Najwyżej oceniły osobiste kompetencje w zakresie dbłości o sprawność fizyczną osoby z grup B i C, najniżej z grupy A (odpowiednio: 75,0%; 64,3%; 50,0%). Podobnie w propagowaniu prozdrowotnego stylu życia więcej wysokich ocen zaobserwowano w grupach C i B (odpowiednio: 78,6%; 68,8%), najmniej nadal w grupie A (47,6%) ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Ponad połowa respondentów miała wysoką samoocenę skutecznego rozwiązywania sytuacji konfliktowych (57,5%), samodzielności w działaniu (56,3%), doskonalenia zawodowego (51,7%). Wysokie samooceny kompetencji rozwiązywania sytuacji konfliktowych częściej cechowały osoby z grupy B (74,2%); mniej tych ocen było

w grupach A (50,0%) i C (42,9%). Te zależności były istotne statystycznie ($p \leq 0,05$ dla testu χ^2). Ponad 50% badanych miało także wysokie oceny samodzielności w podejmowanych działaniach oraz przygotowanie do doskonalenia zawodowego. Niżej oceniali studenci swoje kompetencje dzielenia się emocjami i rozmowami o własnych trudnościach (48,8%). Niewiele ponad 17% respondentów wysoko oszacowało przygotowanie menedżerskie; dominowały oceny średnie i niskie (tabela 4).

Dyskusja

Przedstawione wyniki badań własnych wydają się potwierdzać niekorzystne trendy ogólnopolskie. Badani posiadali w większości niezbyt wysoką samoocenę wiedzy, zwłaszcza z zakresu specjalności. W skojarzeniu z samooceną tych obszarów wiedzy z identyfikacją z kierunkiem studiów, należy przypuszczać, że wyborami znacznego odsetka studentów kierował przypadek. Studenci zadowoleni ze studiów (grupy A i B) lepiej oceniali uzyskiwaną wiedzę niż studenci z grupy C. W niniejszych badaniach stwierdzono nieco większą zgodność wyboru kierunku z zainteresowaniami studentów turystyki i rekreacji w porównaniu z danymi krajowymi²¹. Potwierdzałoby to także rolę doradztwa pedagogicznego na poziomie szkół średnich w uświadamianiu uczniom istotności decyzji o wyborze uczelni wyższej o profilu zgodnym z zainteresowaniami i posiadanymi kompetencjami²². Decyzja ta w istotnym stopniu wpływa na całe życie człowieka. Z długoletnich obserwacji autorów wynika, że o ile jednostkowo występowały przypadki porzucania swoich wcześniejszych zainteresowań sportem, turystyką i rekreacją fizyczną w czasie studiów, to znacznie częściej obserwowano pozytywne zmiany postaw studentów w kierunku wzmocnienia tych zainteresowań, związanych bezpośrednio z profilem studiów.

Deklaracje studentów dotyczące zainteresowania rekreacją i turystyką wymagają zachowania ostrożności w interpretacji wyników. Z badań przeprowadzonych w roku akademickim wynika, że w latach 2009/2010, 2010/2011 oraz 2011/2012 wśród studiujących w Instytucie Kultury Fizycznej Wydziału Nauk Przyrodniczych US (na bazie którego utworzono w 2011 r. WKFiPZ US) po-

²¹ Według informacji podanych w roku 2012 przez Główny Urząd Statystyczny dotyczących ścieżki kształcenia i sytuacji zawodowej Polaków, studenci wyższych uczelni deklarowali w skali całego kraju zgodność kierunku podjętych studiów z posiadanymi zainteresowaniami na poziomie 53%. Zob. GUS, *Wybory ścieżki kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków*, Warszawa 2013, s. 77. W przypadku badanych studentów zainteresowanie rekreacją fizyczną oscylowało na poziomie 59,1%, co może sugerować większą zgodność podjętego kierunku studiów z osobistymi preferencjami respondentów.

²² Jedną z form, w jakiej szkoła spełnia swoją funkcję opiekuńczą i wychowawczą, jest poradnictwo zawodowe. Zob. R.B. Woźniak, *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Koszalin 1998, s. 230.

ziom wiedzy studentów o turystycznych walorach krajoznawczych swojej małej ojczyzny był niski (szczególnie dotyczyło to znajomości walorów przyrodniczych). Tylko 14,7% badanych wówczas studentów posiadało odznaczenia lub uprawnienia sportowo-rekreacyjno-turystyczne²³. Zarówno poziom wiedzy, jak i uzyskane uprawnienia można traktować jako wskaźnik rzeczywistego rozwijania swoich zainteresowań w zakresie rekreacji czy turystyki²⁴.

Wyniki badań własnych świadczą o prawidłowym doborze przedmiotów w programie studiów (kształtowaniu kompetencji i umiejętności). Najwyższy odsetek odpowiedzi uzyskały umiejętności zgodne ze specjalnością studiów (*Animator rekreacji ruchowej i ekoturystyki* oraz *Zdrowotne podstawy turystyki*) i kwalifikacjami kadry Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia – „tworzenie i kierowanie zespołem” oraz „prowadzenie zajęć rekreacyjnych”. Nieco niższy odsetek osób deklarujących takie umiejętności, jak „organizacja imprez turystyczno-rekreacyjnych” czy „przygotowanie ofert turystyczno-rekreacyjnych dla różnych odbiorców” świadczy o konieczności zwrócenia większej uwagi na ich kształtowanie poprzez zmianę programu lub modyfikację prowadzenia zajęć. Pozostałe umiejętności, jakkolwiek istotne i obecne w programie, związane są bardziej z inną specjalnością studiów²⁵.

Prawidłowość wyboru niektórych treści programowych studiów potwierdzono wysoką samooceną kompetencji społecznych studentów. Najwyższe wartości uzyskały kompetencje związane z pracą w grupie, które są podstawą pracy animatora (zarówno w zakresie rekreacji ruchowej i turystyki, jak i zdrowotnych ich aspektów). Zdecydowanie najniższe wartości uzyskało „przygotowanie menedżerskie”.

Rzadsze, w stosunku do studentów z grup B i C, deklarowanie „dbałości o sprawność fizyczną” i „propagowanie prozdrowotnego stylu” można paradoksalnie tłumaczyć ich większą świadomością i oczekiwaniami co do pożądanego ich poziomu. Niemniej, nie uwalnia to wydziału z obowiązku zwrócenia większej uwagi na wyposażanie studentów w omawiane kompetencje.

²³ P. Eider, M. Tarnowski, *Znajomość regionalnych walorów krajoznawczych wśród studentów Instytutu Kultury Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług. Sport i rekreacja a wyzwania współczesnej cywilizacji” 2011, nr 689(78), s. 78–95.

²⁴ Brak wiedzy obejmującej miejsce zamieszkania studentów wychowania fizycznego potwierdzają także niepublikowane dane z badań przeprowadzanych cyklicznie w Instytucie Kultury Fizycznej z lat 1996–2010. Również analiza doświadczeń turystycznych studentów, uzyskanych podczas ich edukacji przedakademickiej (badania roczników 2008–2009 i 2009–2010), potwierdzają tezę, że przyszli nauczyciele, animatorzy ruchu turystycznego, trafiają na uczelnię ze słabą percepcją przestrzeni geograficzno-turystycznej. Zob. M. Tarnowski, J. Biżek-Tarnowska, *Geografia wyjazdów i doświadczeń turystycznych studentów III roku Instytutu Kultury Fizycznej*, [w:] D. Umiastowska (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, Szczecin 2010.

²⁵ Studia na poziomie licencyjnym prowadzone są wspólnie z Wydziałem Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego, na którym realizowana jest specjalność menedżer turystyki.

We wstępie pracy zwrócono uwagę na konieczność nieustannego dostosowywania programów kształcenia do poziomu przygotowania kandydatów na studia (i osób już studiujących), przy rosnących wymaganiach rynku pracy. Temu celowi służą prowadzone na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia US zarówno niniejsze, jak i wcześniejsze badania. Pomocne jest także korzystanie z wyników badań prowadzonych przez inne uczelnie²⁶.

Konieczne jest nieustanne analizowanie sylwetek osób podejmujących studia. Ich wiedza i postawy zostały ukształtowane na poprzednich etapach edukacji, przez rodzinę i środowisko społeczne – te zaś podlegają ciągłym przemianom. Na uczelni spoczywa ciężar ostatecznego ukształtowania absolwenta. Należy, w miarę możliwości, wyrównywać braki w wykształceniu studentów, uatrakcyjnić program oraz czynić go bardziej praktycznym poprzez dostosowanie do wymogów rynku pracy. Pracodawcy, zarówno w Polsce, jak i na świecie, oczekują od przyszłych pracowników wysokich kompetencji interpersonalnych, organizacyjnych oraz motywacji do podejmowania nowych wyzwań. Osoby z niewystarczającymi kompetencjami społecznymi i personalnymi mają zmniejszone szanse na rozwijanie umiejętności skutecznej komunikacji interpersonalnej, pracy zespołowej oraz umiejętności i sposobów rozwiązywania sytuacji problemowych²⁷.

W programie nauczania kierunku turystyka i rekreacja starano się położyć nacisk na praktyczny rozwój wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych studentów. Na zajęciach częste stosowano formy outdoorowe, które sprzyjają budowaniu zespołu²⁸. W szeroko rozumianej animacji czasu wolnego wykorzystuje się edukację nieformalną²⁹. Studenci zdobywają uprawnienia wychowawców wypoczynku dla dzieci i młodzieży. Wszechstronnemu przygotowaniu absolwentów służy programowy obóz letni³⁰, który charakteryzuje się różnorodnością realizowanych przedmiotów, zajęciami kulturalno-oświatowymi, organiza-

²⁶ Zob. T. Drozdek-Małołepsza, C. Michalski, J. Rodziewicz-Gruhn, *Jakość kształcenia...*, s. 149–157; T. Drozdek-Małołepsza, C. Michalski, *Jakość kształcenia...*, s. 159–166.

²⁷ Zob. T. Drozdek-Małołepsza, C. Michalski, J. Rodziewicz-Gruhn, *Jakość kształcenia...*, s. 149–157; T. Drozdek-Małołepsza, C. Michalski, *Jakość kształcenia...*, s. 159–166; E. Kolańska, *Kompetencje a rynek...*, s. 91–103; M. Bartosiak, *Kształtowanie kompetencji...*, s. 125–138; A. Guzenda, B. Gabryś-Szulińska, B. Kopycka, M. Bohdanivna Oliarnyk, *Scenariusze zajęć do kształtowania kompetencji personalnych, społecznych, organizacji pracy małych zespołów*, Lubelskie Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego, Lublin 2014.

²⁸ Zob. W. Łubkowska, M. Tarnowski M., *Wykorzystanie parków...*, s. 775–786.

²⁹ Zob. M. Paczyńska-Jędrycka, W. Łubkowska, M. Jońca, *Shaping social competences and social capital in children and adolescents by means of non-formal education methods and techniques*, „Scientific Journal of University of Szczecin. Service Management” 2015, No. 15(1), s. 67–75, s. 67–75.

³⁰ W. Łubkowska, *Pedagogika obozów letnich w programach kształcenia studentów kierunku wychowanie fizyczne oraz turystyka i rekreacja realizowanych na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego*, „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wiek” 2014, nr 21–24(1–4), s. 21–30.

cją trójboju obozowego, obozowego biegu zadaniowego. W poszczególnych przypadkach można dostrzec efekty zindywidualizowanego podejścia kadry naukowo-dydaktycznej do studentów. Dzięki wywiadam nieformalnym uzyskano informacje o przypadkach zakładania firm zajmujących się animacją, już przez studentów I stopnia.

Uzyskane wyniki badań skłaniają do wniosków, że podejmowane wysiłki nie przynoszą jednoznacznie pozytywnych wyników. Należy się także spodziewać, że wobec obecnej reformy szkół na wcześniejszych etapach edukacji oraz szkolnictwa wyższego, nawet te działania w konstruowaniu programu studiów na kierunku turystyka i rekreacja, które przyniosły wymierne rezultaty, będą musiały być ponownie weryfikowane. Permanentne monitorowanie sylwetek kandydatów na studia, badanie samooceny studentów oraz ciągle modyfikowanie i dostosowywanie programów kształcenia z naciskiem na doskonalenie kompetencji społecznych staje się obowiązkiem szkół wyższych. O ważności kompetencji w procesie kształcenia świadczyć może także projekt „Rozwój kluczowych kompetencji studentów WKFiPZ US”, podjęty w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego „Programu Operacyjnego Wiedza – Edukacja – Rozwój” (POWR.03.01.00-IP.08-00-PRK/16), którego realizacja jest przewidziana na lata 2017–2019.

Bibliografia

- Bartosiaak M., *Kształtowanie kompetencji personalnych i społecznych w szkole zawodowej drogą do sukcesu na rynku pracy*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2014, nr 4, s. 125–138.
- Bartram D., *The great eight competencies: A criterion-centric approach to validation*, „Journal of Applied Psychology” 2005, No 90, s. 1185–1203.
- Botas P., *The consumption values of and empowerment of student as customer in higher education and its implications for higher education policy*, Society for Research into Higher Education Annual Research Conference 2011; źródło: <http://www.srhe.ac.uk/conference2011/> [dostęp: 24.03.2017].
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Drozdek-Małolepsza T., Michalski C., Rodziewicz-Gruhn J., *Jakość kształcenia w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w opinii studentów kierunku wychowanie fizyczne*, [w:] Sitarska B., Jankowski K., Droba R. (red.), *Studia wyższe z perspektywy rynku pracy*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 149–157.
- Drozdek-Małolepsza T., Michalski C., *Jakość kształcenia w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w opinii absolwentów studiów I stopnia kierunku wychowanie fizyczne*, [w:] Sitarska B., Jankowski K., Droba R. (red.), *Jakość*

- kształcenia w szkole wyższej wobec wyzwań współczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011, s. 159–166.
- Eider P., Tarnowski M., *Znajomość regionalnych walorów krajoznawczych wśród studentów Instytutu Kultury Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług. Sport i rekreacja a wyzwania współczesnej cywilizacji” 2011, nr 689(78), s. 78–95.
- GUS, *Wybory ścieżki kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków*, Warszawa 2013.
- Guzenda A., Gabryś -Szulińska B., Kopycka B., Bohdanivna Oliiarnyk M., *Scenariusze zajęć do kształtowania kompetencji personalnych, społecznych, organizacji pracy małych zespołów*, Lubelskie Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego, Lublin 2014.
- Kolasińska E., *Kompetencje a rynek pracy i struktura społeczna*, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Sociologica” 2011, nr 38, s. 91–103.
- Kraśniewski A., *Proces Boloński to już 10 lat*, Wydawnictwo Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2009.
- Kraśniewski A., *Jak przygotowywać programy kształcenia zgodnie z wymaganiami wynikającymi z Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego?*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa 2010.
- Łubkowska W., *Pedagogika obozów letnich w programach kształcenia studentów kierunku wychowanie fizyczne oraz turystyka i rekreacja realizowanych na Wydziale Kultury Fizycznej i Promocji Zdrowia Uniwersytetu Szczecińskiego*, „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku” 2014, nr 21–24(1–4), s. 21–30.
- Łubkowska W., Tarnowski M., *Wykorzystanie parków linowych w edukacji jako formy kształtowania kompetencji społecznych studentów kierunku turystyka i rekreacja*, „The Wrocław School of Banking Research Journal” 2015, nr 15(6), s. 775–786.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Kompetencje społeczne jako jeden z efektów kształcenia w Krajowych Ramach Kwalifikacji w kontekście pytań o cele i funkcje edukacji*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Osiński Z., *Kompetencje miękkie absolwenta humanistycznych studiów wyższych, a metody prowadzenia zajęć*, [w:] Sitarska B., Jankowski K., Droba R. (red.), *Studia wyższe z perspektywy rynku pracy*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 57–66.
- Paczyńska-Jędrycka M., Łubkowska W., Jońca M., *Shaping social competences and social capital in children and adolescents by means of non-formal education methods and techniques*, „Scientific Journal of University of Szczecin. Service Management” 2015, No. 15(1), s. 67–75; <http://dx.doi.org/10.18276/smt.2015.15-08>.

- Paprotna G., *Z badań nad identyfikacją społeczno-zawodową nauczycieli wychowania przedszkolnego*, „Chowanna” 1996, nr 11, s. 64–71.
- Radzińska M., Nowak M., Nowak L., *Choice motivation of physical education and professional interests of future experts in physical education*, „Teoriya i Praktika Fizicheskoy Kultury” 2013, nr 5, s. 103–106.
- Radzińska M., Nowak L., Nowak M.A., *Motives for commencing studies and expectations concerning professional competence in students who practice, used to practice or have never practiced sports*, „Central European Journal of Sport Sciences and Medicine” 2016, nr 13(1), s. 37–47; <http://dx.doi.org/10.18276/cej.1-04>.
- Radzińska M., Nowak L., Nowak M.A., *Satysfakcja z wyboru studiów a zamierzenia zawodowe studentów wychowania fizycznego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2016, t. 15, nr 2, s. 109–124; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2016.15.15>.
- Rutkowska K., Godlewski G., *Wzór i antywzór osobowy pilota wycieczek. Konfrontacja umiejętności społecznych adeptów pilotażu z ich wyobrażeniami na temat charakterystyki zawodowej pilota*, „Folia Turistica” 2010, nr 23, s. 189–204.
- Rosalska M., *Kompetencje społeczne dorosłych w kontekście pedagogiki przeżyć*, „Dyskursy Młodych Andragogów” 2015, t. 16, s. 23–34.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz.U. 2007, nr 164, poz. 1166).
- Sánchez-Ruiz M.J., Pérez-González J.C., Petrides K.V., *Trait emotional intelligence profiles of students from different university faculties*, „Australian Journal of Psychology” 2010, Vol. 62, Issue 1, s. 51–57; <http://dx.doi.org/10.1080/00049530903312907>.
- Smółka P., *Kwestionariusze osobowości jako narzędzia pomocne w ocenie kompetencji społecznych. Implikacje dla preselekcji kandydatów na stanowiska wymagające wysokich umiejętności interpersonalnych*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów: problemy, innowacje, projekty” 2011, nr 3 (21), s. 105–126.
- Tarnowski M., Biżek-Tarnowska J., *Geografia wyjazdów i doświadczeń turystycznych studentów III roku Instytutu Kultury Fizycznej*, [w:] Umiastowska D. (red.), *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, Wydawnictwo Promocyjne Albatros, Szczecin 2010, s. 193–204.
- Woźniak R.B., *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Koszalin 1998.

Self-assessment of knowledge, professional skills and social competence of students as a basis for the evaluation of the curriculum of Tourism and Recreation studies

Abstract

The aim of this study is an analysis of self-assessment of professional skills and competences of Tourism and Recreation students, as well as an attempt to indicate the possible uses of education mechanisms to modify and enrich curricula so that they take into account the need to develop students' social skills. The research used a diagnostic survey method. Subjects included 88 students of the Faculty of Physical Culture and Health Promotion at the University of Szczecin. Qualitative and quantitative analysis of results was based on standard statistical methods: incidence of features, a Chi-squared test and a multi-dimensional correspondence analysis. Most students of Tourism and Recreation identified with their chosen field of study. Self-assessment of students' knowledge – especially in terms of their major – was not high. There was a correlation between identifying oneself with the field of study and self-assessment of competences. Students who identified with their field of study more, reported higher self-assessment of their competences. Efforts to adapt the curriculum to the level of preparedness of candidates and the needs of the labor market correlate with the obtained results. These efforts should bring the desired effect of increased competences, whose deficit was detected during the research.

Keywords: social competences, knowledge, professional skills, higher education, tourism and recreation student, labor market.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazują się jako kwartalnik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Pracach Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Kultury Fizycznej”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail (służbowy).
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

- a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p., zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje,

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyrażone uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.

- b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:

- minimalna rozdzielczość to 300 dpi,
- dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,
- nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe,
- nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,
- nie stosuje się tła innego niż białe,
- nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

- c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

- a) W części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.

- przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

- b) W części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:

- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:]

Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

- c) bez względu na język artykułu, źródła (tytuły publikacji, czasopism, nazwy archiwów) oraz nazwy własne (np. Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Dar Pomorza) podajemy w brzmieniu oryginalnym, ewentualne tłumaczenie podajemy w nawiasie kwadratowym;
- przykład opisu bibliograficznego (język artykułu angielski, źródło polskie): Z. Szafkowski, *Światowe Igrzyska Polonijne z lat 1999–2000* [*World Polonia Games in the years 1999–2000*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*From the most recent history of physical culture in Poland*], vol. 5, GorzówWlkp. 2002.
11. Autor oświadcza, że sprawdził, czy źródła bibliograficzne przywołane w artykule są zarejestrowane w systemie Digital Object Identifier (DOI), i czy posiadają identyfikator DOI. W przypadku jego występowania, właściwy dla artykułu przywołanego w bibliografii/przypisach numer DOI został podany w stosownym przypisie, po danych bibliograficznych przywołanego źródła, w formie aktywnego hiperłącza. Numery DOI należy weryfikować bezpośrednio na stronach internetowych czasopism czy wydawców lub na stronie agencji CrossRef: <http://www.crossref.org/guestquery/>
12. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 30 listopada 2017 (numer 1, 2018); 28 lutego 2018 (numer 2, 2018), 31 maja 2018 (numer 3, 2018), 31 sierpnia 2018 (numer 4, 2019).
- Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktora naukowego i sekretarza redakcji:
Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czyst.pl)
Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl)
Arkadiusz Płomiński (a.plominski@ajd.czyst.pl)
Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii
al. Armii Krajowej 13/15
42-200 Częstochowa
tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.

**AKADEMIA IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE
(POLSKA)
WSCHODNIOEUROPEJSKI UNIWERSYTET
NARODOWY IMIENIA ŁESI UKRAINKI
(M. ŁUCK, UKRAINA)**

Szanowni Państwo

ZAPRASZAMY

**do udziału w II Międzynarodowym Kongresie Naukowym Historyków
Kultury Fizycznej**

HISTORIA KULTURY FIZYCZNEJ I SPORTU NARODÓW EUROPY,

który odbędzie się *10–12 września 2018 roku*
w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
Ośrodek Kmicic w Złotym Potoku

Cel kongresu – upowszechnienie wiedzy w dziedzinie historii kultury fizycznej i sportu; prezentacja i stan badań dziejów kultury fizycznej i sportu europejskich ośrodków badawczych.

Komitet Organizacyjny:

Teresa Drozdek-Małołepsza – doktor (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Daniel Bakota – doktor (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Arkadiusz Płomiński – doktor (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie);

Leon Rak – doktor (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Marlena Szlubowska – magister (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Marta Szymanek-Pilarczyk – magister (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Krzysztof Kościański – magister (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Sekcje tematyczne kongresu

1. Geneza i rozwój kultury fizycznej w dobie starożytności.
2. Kultura fizyczna w średniowieczu.
3. Rozwój kultury fizycznej w okresie od renesansu do oświecenia.
4. Geneza i rozwój nowożytnego olimpizmu.
5. Tendencje rozwoju kultury fizycznej i sportu w krajach Europy w okresie od XIX do XXI w.
6. Filozoficzne, polityczne i społeczno-ekonomiczne czynniki rozwoju kultury fizycznej i sportu – na przestrzeni dziejów.
7. Rozwój turystyki w Europie na przestrzeni dziejów.

Szczegółowe informacje na temat II Międzynarodowego Kongresu Naukowego Historyków Kultury Fizycznej „Historia kultury fizycznej i sportu narodów Europy” zostaną podane w komunikacie w następnym numerze czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”.